

Alicja Gałęzowska

OBRZĄDEK POGRZEBOWY KULTURY WIELBARSKIEJ W WIELKOPOLSCE

W ostatnich latach dokonano ważnych odkryć cmentarzysk kultury wielbarskiej w Wielkopolsce. W Imielnie na Pojezierzu Gnieźnieńskim¹ natrafiono na nekropole, kluczową dla poznania schyłku tej kultury w Wielkopolsce, z najmłodszymi grobami datowanymi na fazę C1b (IA 1991 [1997], s. 67). W Kowalewku na Pojezierzu Poznańskim przebadano cmentarzysko złożone z blisko 500 grobów, używane od końca fazy B1 po fazę C1a (SKORUPKA, WIELGOSZ-SKORUPKA 1998). W Jordanowie na wschodzie Pojezierza Lubuskiego zbadano do tej pory ponad 130 grobów, datowanych na fazy B2b po C1a lub początek C1b (WAWRZYŃIAK 2000). Odkrycie niemal 70 grobów o podobnej chronologii jest jak dotąd rezultatem badań w Zakrzewskiej Osadzie na Pojezierzu Krajeńskim (ŁOSIOWIE 2000). W związku z intensyfikacją prac wykopaliskowych na wielkopolskich cmentarzyskach celowe wydaje się podsumowanie dotychczasowego etapu badań.

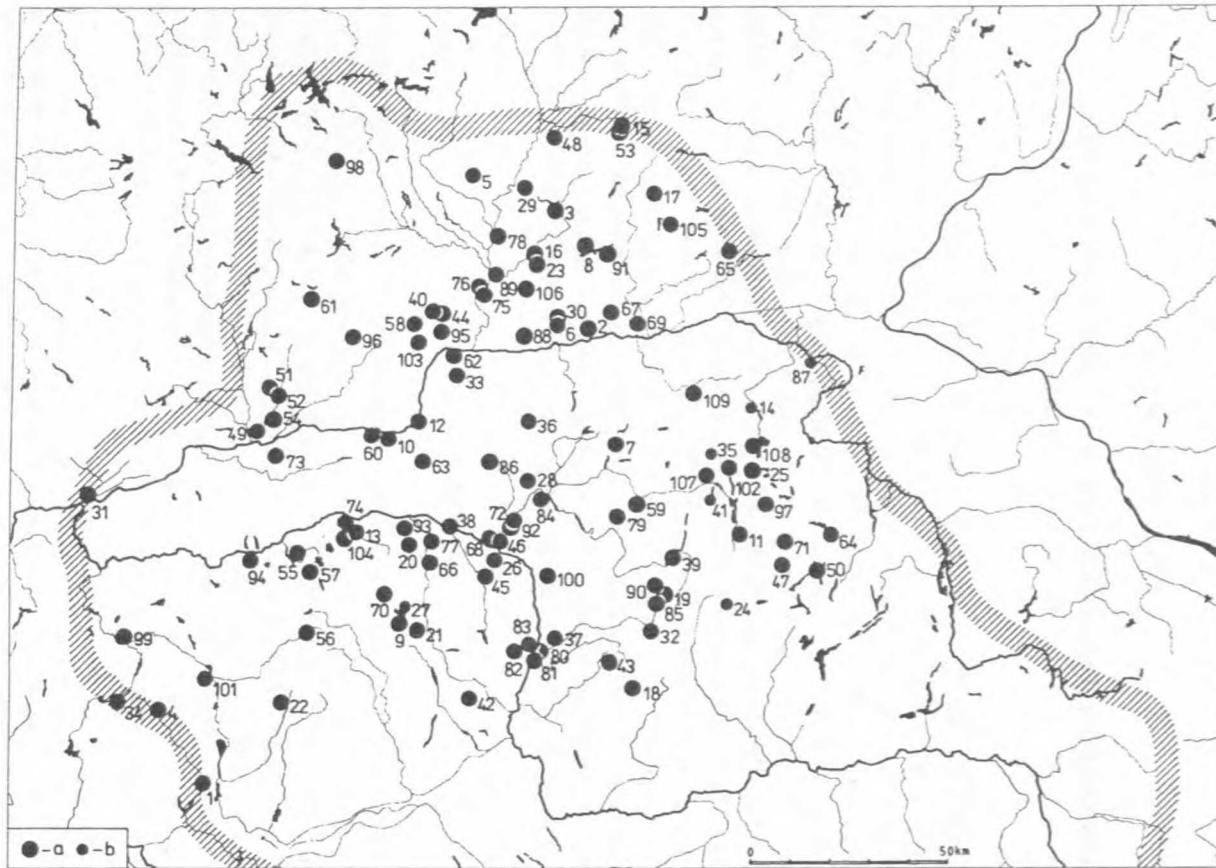
1. STAN BADAŃ

Na obszarze kultury wielbarskiej w północnej Wielkopolsce, obejmującym partie zachodnią i centralną Pojezierza Wielkopolskiego i przyległe części Pradoliny Noteckiej oraz Pojezierzy Południowopomorskiego i Lubuskiego, odnotowano ponad 100 pewnych i domniemanych² cmentarzysk; tereny, na których ich brak to kompleksy leśne (ryc. 1, aneks 1). Lista nekropoli powstała na podstawie literatury, archiwum i zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu oraz archiwum J. Kostrzewskiego³. W przypadku terenów penetrowanych głównie przez starożytników i archeologów spoza

¹ Regiony fizycznogeograficzne, por. J. KONDRACKI (1998).

² Za ślad cmentarzysk uznano naczynia i inne znaleziska luźne (por. GODŁOWSKI 1985, s. 10). W kilku wypadkach nie wiadomo, czy odkrycia dokonane w różnym czasie dotyczą jednej nekropoli (Białośliwie [2], Bytyń [9], Czarnków [12], Otorowo [70], Pierwoszewo [74]).

³ Kopia znajduje się w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu.

Ryc. 1. Cmentarzyska kultury wielbarskiej w Wielkopolsce (Aneks 1). a – cmentarzysko; b – znalezisko luźne
 Abb. 1. Gräberfelder der Wielbark-Kultur in Grosspolen (Annex 1). a – Gräberfeld; b – Einzelfund

ośrodka poznańskiego⁴, zwłaszcza Pojezierzy Waleckiego i Krajeńskiego (zob. GRABARCZYK 1997, s. 12–20), za zweryfikowane uznano wykazy dawniej odkrytych cmentarzysk z prac E. BLUMEGO (1912; 1915), R. SCHINDLERA (1940) i R. WOŁĄGIEWICZA (1986b). Ujęte zostały stanowiska z kręgami i kurhanami ustalone przez R. WOŁĄGIEWICZA (1986a) i A. KOKOWSKIEGO (1987) oraz ogólne dane o nie publikowanych odkryciach, za które Wszystkim serdecznie dziękuję.

Większość obiektów odkryto przypadkowo i badano amatorsko, wśród nich nekropole z kręgami i kurhanami w Dorotowie [17] i Wapniarni-Białej⁵ [103], oraz cmentarzyska w Kuźnicy Żelichowskiej [51], Lwówku [56] i Poznaniu-Szelągu [83]. Od końca XVIII do początku XX w. natrafiono na 65 ze 109 stanowisk. Badania w pełni profesjonalne zapoczątkował A. Götze, który w 1901 r. rozpoznał częściowo dwa kurhany w Skórcie-Zelgniewie [89] (GÖTZE 1904). W 1914 r. J. Richter z Kaiser Friedrich-Museum w Poznaniu odkrył dwa groby w Straduniu-Żakowie [96], gdzie kilka lat później pastor R. Hessler zbadał amatorsko kolejne groby płaskie i grób w nasypie kurhanu. Od okresu międzywojennego po czasy obecne 21 stanowisk zostało objętych badaniami, częściowo jedynie o charakterze interwencji uwieńczonych odkryciem jednego do kilku grobów (m.in. Rządkowo [88] i Szelejewo [97]; RAJEWSKI 1937). Pomijając nekropole w Jordanowie, Kowalewku i Zakrzewskiej Osadzie, szersze badania ratownicze, w których toku odkryto kilkanaście do kilkudziesięciu grobów, prowadzono w Babimoście [1] (53 groby; badania F. Holtera około 1927 r.), Poznaniu-Komandorii [81] (13 grobów; badania A. Karpińskiej i J. Kostrzewskiego w 1933 r. oraz W. Filipowiaka i S. Jasnosza w 1951 r.; PIASZYKÓWNA 1953, s. 233–237), Brójcach [4] (99 grobów; badania nauczyciela P. Krügera w latach 1935–1937 i pastora Widdela w 1943 r.; UMBREIT 1976), Słopanowie [93] (86 grobów; badania W. Kerstena i W. Heyma w latach 1940–42 oraz K. Przewoźnej w 1952 r.; PRZEWOŻNA 1955), Lutomiu [55] (26 grobów; badania E. Kihl-Byczko w latach 1966–67; MACHAJEWSKI, SIKORSKI 1983), Osieku-Praczu [69] (około 75? grobów; badania W. Kuczkowskiego w latach 1972–77 i J. Roli w latach 1996–97), Trzcielu [101] (około 28? grobów; badania H. Kasperskiej w latach 1978–79), Mutowie [66] (14 grobów; badania B. Kirschke i G. Soroki w 1987 r. oraz R. Pietrzaka w latach 1992–94) i Imielnie [32] (36 grobów; badania C. Strzyżewskiego w latach 1991–92). Kurhany badano w Łęczach [57] (jeden kurhan; badania T. Makiewicza w 1983 r.; MAKIEWICZ 1988, 1991) i Palędziu Kościelnym [71] (dwa kurhany; badania T. Wiślańskiego

⁴ W dawnych prowincjach Westpreussen, Grenzmark Posen-Westpreussen i Pommern.

⁵ Niektóre nazwy miejscowości już nie istnieją lub miejscowości te bądź ich części weszły w skład innych jednostek osadniczych; wówczas jako główną podano obecną nazwę, zaś po myślniku nazwę dawną, znaną z literatury.

i J. Sawickiej w latach 1985–86 i 1990), natomiast kręgi kamienne nie były obiektem badań wykopaliskowych.

Z 61 cmentarzysk wzmiankowanych jest ogółem ponad 550 grobów (z 32 po jednym grobie, z 14 – 2–5 grobów, z sześciu – 6–10 grobów, z pięciu – 11–50 grobów i z czterech – 51–100 grobów), zaś z 45 pochodzą wyłącznie znaleziska ze zniszczonych grobów. Cmentarzyska z większą liczbą odkrytych grobów znane są z Pojezierzy Poznańskiego (Słapanowo, Lutom) i Gnieźnieńskiego (Imielno), z pogranicza Pradoliny Noteckiej i Pojezierza Krajeńskiego (Osiek-Pracz) oraz z Pojezierza Lubuskiego (Babimost, Brójce, Trzciel). Informacje dostępne o 313 grobach⁶, w tym 230 odkrytych w toku badań (Aneks 5), są często niekompletne z powodu charakteru odkryć lub braku odpowiedniej publikacji. Pełniejsze dane wraz z planem zbadanego obszaru są do dyspozycji z Lutomia i Słapanowa; pozostałe z kilku częściowo rozpoznanych cmentarzysk nie mają publikacji lub pełnych publikacji⁷. Nieliczne są określenia antropologiczne kości i inne ekspertyzy specjalistyczne⁸. Podstawa źródłowa pozwala tylko na zasygnalizowanie kwestii chronologii cmentarzysk, typów i wyposażenia grobów oraz organizacji przestrzeni cmentarnej; zauważalne są zjawiska typowe dla obrządku pogrzebowego kultury wielbarskiej, zwłaszcza w strefie C, do której należy północna Wielkopolska (por. WOŁĄGIEWICZ 1977b, 1981, s. 138–139, 150–153, 172–178, 1986a; WALENTA 1981a, b; GRABARCZYK 1997, s. 21–29).

2. CHRONOLOGIA CMENTARZYSK KULTURY WIELBARSKIEJ W WIELKOPOLSCE

Ogólne cezury chronologiczne funkcjonowania cmentarzysk – koniec fazy B1 i faza C1b⁹ – są podobne jak w pozostałej części strefy C (por. WOŁĄGIEWICZ 1981, s. 150, 154–155, 1986a, s. 70, ryc. 13; GRABARCZYK 1997, s. 63, 69, 72). Zróznicowany okres używania poszczególnych nekropoli zależał od momentu ich założenia, gdyż przypuszczalnie wszystkie spełniały

⁶ Brakuje danych m.in. o zespołach z Babimostu i wielu zespołach z Brójce, z których materiały i dokumentacja przepadły w czasie drugiej wojny światowej.

⁷ Dziękuję serdecznie p. mgr. Czesławowi Strzyżewskiemu za udostępnienie nie publikowanych materiałów z Imielna.

⁸ W niniejszej pracy wykorzystano wyniki kilku ekspertyz: kości ludzkie z Konarzewa, Mściszewa, Piotrkówka, Poznania-Komandorii, Poznania-Szeląga, Rządkowa i Ryczywołu określiła dr Elżbieta Miłoś; oznaczeń szczątków zwierzęcych z Konarzewa, Mściszewa, Poznania-Komandorii i Słapanowa dokonał dr inż. Daniel Makowiecki; gatunki drewna w próbkach z Poznania-Komandorii i Słapanowa określił dr Tomasz Stępnik; szczątki tkanin z Lutomia, Poznania-Komandorii, Poznania-Szeląga i Słapanowa zbadał mgr Andrzej Sikorski.

⁹ Systemy periodyzacji por. K. GODŁOWSKI (1970, 1985) i R. WOŁĄGIEWICZ (1981, 1993).

funkcję nieprzerwanie do fazy B2/C1-C1a i rzadko do C1b. W końcu fazy B1 do B2a powstały pierwsze cmentarzyska niemal na całym obszarze, a prawdopodobnie dopiero w fazie B2b, w horyzoncie fibul typu A 38–39¹⁰ najdalej na południu, na południowym wschodzie i zachodzie – w rejonie Poznania, Mogilna i na Pojezierzu Lubuskim (tab. 1).

Założenie najstarszych cmentarzysk w fazie B1 dokumentują formy związane z nurtem oddziaływań południowych, zwłaszcza kwadzkich: fibule silnie profilowane typu A 68 i oczkowate zbliżone do typu A 53 oraz sprzączka ósemkowata z haczykowatymi wyrostkami typu A 16 (zob. WOŁĄGIEWICZ 1981, s. 136–137, 166; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 7, 10, 1999, s. 247–248; BECKER 1996, s. 57, 61, ryc. 9–10), znane z Ćmachowa-Hub [13], Kowanówka-Obornik [46]¹¹, Lutomia [55] oraz Piotrkówka [77] na pograniczu Pojezierza Poznańskiego i Pradoliny Noteckiej i zapewne ze Sławianowa [91] na Pojezierzu Krajeńskim (ryc. 5: 1, 3, 5). W fazie B1c lub B2a mogły powstać cmentarzyska w Rynarzewie [87] nad Notecią, gdzie odkryto fibulę trąbkowatą typu A 75, w Bytyniu [87] na Pojezierzu Poznańskim, skąd znane jest ucho od dzbana typu Pompeje, datowanego na 2 poł. I do pocz. II w. (ryc. 4: 1; por. FLÜGEL 1993, s. 76–78), w Dziekanowicach [19] na Pojezierzu Gnieźnieńskim, skąd pochodzi grób szkieletowy z czasów po połowie I w. (data C14), oraz w Wapniarni-Białej [103] na Pojezierzu Wałeckim, gdzie w kurhanach (?) odkryto popielnice z fibulą kapturkową serii zachodniej zbliżoną do typu A 28 (zob. VOB 1994, s. 497, 499) i ze sprzączką półkolistą, profilowanymi końcami kabłąka nawiązującą do typu D 5, spotykanego w fazie B2a w kręgu nadłabskim (por. MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 26, 84); stąd może pochodzić również żelazna fibula typu A 75/77. Z kilku stanowisk najstarsze znaleziska są charakterystyczne dla faz B2a lub B2a-B2b, wśród nich *Kragenfibel* typu A 239 (?) (Juncewo [35])¹², zapinki oczkowate typu A 57–61, trąbkowate typu A 77–79, następnie grupy

¹⁰ Uwzględniono następujące schematy typologiczne: bransolet wężowatych T. WÓJCIKA (1982), ceramiki kultury wielbarskiej R. SCHINDLERA (1940) i R. WOŁĄGIEWICZA (1993), grotów kultury przeworskiej P. KACZANOWSKIEGO (1995), grzebieni S. THOMAS (1960), klamer do pasa J. KOSTRZEWSKIEGO (1919) i R. MADYDY-LEGUTKO (1990), klamerek esowatych A. v. MÜLLERA (1957), naczyń brązowych H. J. EGGERSA (1951), okuc końca pasa K. RADDATZA (1957), ostróg K. GODŁOWSKIEGO (1970), paciorków M. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKIEJ (1985b), pierścieni Ch. BECKMANN (1969), sprzączek R. MADYDY-LEGUTKO (1986), szpil B. BECKMANN (1966), umb M. JAHNA (1916), wisiorów kulistych A. KOKOWSKIEGO (1991), zapinek O. ALMGRENA (1923) i zapinek emaliowanych K. EXNERA (1941).

¹¹ Podobnie jak sprzączkę z Kowanówka-Obornik, bardzo schematyczne główki kaczek zdobią sprzączkę ósemkowatą typu A 5 z miejscowości Vlčkovce na obszarze słowacko-morawskim (TEJRAL 1968, ryc. 1: 19–20; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 5, tabl. 1: 5).

¹² Typ 10c FEUGÈRE'A (NOWAKOWSKI 1998), według FEUGÈRE'A (1985, s. 247) późniejszy od 2 poł. I w., zatem już z II w.

Tabela 1

Chronologia znalezisk z cmentarzysk kultury wielbarskiej w Wielkopolsce
 Chronologie der Gräberfelder der Wielbark-Kultur in Grosspolen

Region fizyczno-geograficzny	Cmentarzysko	Faza						
		B1	B2a	B2b	B2c	B2/C1a	C1b	C2
Pojezierze Południowo-pomorskie	Stawianowo						
	Wapniarnia-Biała						? a a
	Debrzno-Wieś						
	Głubczyn						
	Skórka-Zelgniewo						
	Mrocza						
	Niezychowo						
	Kuźnica Żelichowska 1						
	Miłogoszcz			?			
	Piła-Dębogóra						
	Straduń-Zakowo						
	Zakrzewska Osada						
	Brzeźnica						
	Brzostowo						
	Dorotowo						
	Górzna						
	Kuźnica Żelichowska 2						
	Rzadkowo						
	Świerczyna						
Pradolina Notecka	Kowanówko-Oborniki						? a a
	Rynarzewo						
	Oborniki						
	Mirosław Ujski-Wilanowiec						?
	Kiszewo						? a a
	Osiek-Pracz						a a a a a a a a
	Stobno						
	Pierwoszewo						
	Białośliwie						
	Czarnków						
	Krzyż-Łokacz						
	Lubcz Mały						
	Młynkowo						
	Parkowo						? a a a a a a a
Pęckowo							
Ślomowo							
Pojezierze Lubuskie	Brójce						
	Jordanowo						
	Trzciel						
	Babimost						
	Święty Wojciech-Wojciechowo						

Tabela 1 (cd.)

Region fizyczno-geograficzny	Cmentarzysko	Faza						
		B1	B2a	B2b	B2c	B2/C1a	C1b	C2
Pojezierze Wielkopolsko-Kujawskie	Ćmachowo-Huby						
	Kowalewko						
	Bytyń						
	Dzieskanowice						?o
	Lutom						
	Piotrkówko				?		
	Mutowo						
	Rogoźno						
	Rybitwy-Ostrów Lednicki						?o
	Słopianowo						
	Gaj Mały						?o
	Junczewo						
	Imielno						
	Gniezno						
	Gogólkowo						
	Kruczowo						
	Pałędzie Kościelne						
	Poznań-Szeląg						
	Uścikowo						
	Bukowiec						
	Gołaszyn						
	Poznań-Brama Warszwska						
	Cotoń						
	Dąbrówka Słupska						
	Drzągowo						
	Gaj Wielki						
	Glinno						
	Gorszewice						
	Jabłonowo						
	Kąkolewice						
	Kicin						
	Krzyżownica						
	Lwówek						
	Podlesie Wysokie						
	Poznań-Komandoria						o o
	Poznań-Sołacz						o o
	Szelejewo						
	Trojanowo-Przebędowo						
	Zrazim						
	Żnin-okolica						
Kołodrz							

A V, 7¹³ i typu A 120 (Gaj Mały [20], Mirosław Ujski-Wilanowiec [62], Mutowo [66], Oborniki [68], Rogoźno [84], Rybitwy-Ostrów Lednicki [85], Skórka-Zelgniewo [89], Słopanowo [93]). Liczba cmentarzysk ze znaleziskami z kolejnych faz wykazuje wzrost, z apogeum w fazie B2/C1-C1a, w której ciągu większość z nich porzucono (tab. 1; por. MACHAJEWSKI 1980, s. 52, 54, 60; GODŁOWSKI 1985, s. 43-44, 53-55, 87-88, 130, mapy 3-5). W fazie C1b nadal funkcjonowała nekropola w Imielnie [32], gdzie w grobie nr 2 odkryto zapinkę zbliżoną do typu A 167 i wzorów ZG-149 i ZG-162 A. KOKOWSKIEGO (1995, s. 13, 39, ryc. 2: b-c), a w grobie nr 3 fibulę typu A 178, sprzączkę typu D29 (zob. MADYDALEGUTKO 1986, s. 32-33) i dzban grupy IXA (WOŁĄGIEWICZ 1993), ostro profilowany jak puchar grupy VIII (ryc. 28: 4-6). Trudniej wykazać przetrwanie do fazy C1b wielu innych cmentarzysk, z najmłodszymi elementami w postaci wczesnych fibul kuszowatych grupy A VI, 1, m.in. nawiązujących do wzorów ZG-20 i ZM-25 KOKOWSKIEGO (1995, s. 13-14, 37-38, ryc. 2: d, e). Część z nich pochodzi z zespołów z wyznacznikami fazy B2/C1; natomiast pozostałe można datować ogólnie na fazę C1a-C1b.

Najbardziej byłoby możliwe używanie do fazy C1b nekropoli w Słopanowie i Poznaniu-Szelągu, ze względu na dodatkowe „późne” znaleziska, oraz w Kołdrąbiu [41], skąd pochodzi fibula typu A 161-162 z perełkowanym pierścieniem na kabłąku (ryc. 28: 2). W Słopanowie [93], prócz grobu nr 16 z fibulą typu A 161-162, odkrytego w strefie wykorzystywanej od fazy B2, inne najmłodsze groby zajmowały część cmentarzyska, gdzie przedtem nie dokonywano pochówków (groby 37, 39, 40, 41, 54, 83; ryc. 16-17, 24-26). Większość z nich można datować na fazę C1a-C1b na podstawie kombinacji fibul typu A 161-162, m.in. wzoru ZG-20 KOKOWSKIEGO (1995, s. 37-38), fibuli z pełną pochewką pochodnej od typu A 158 (typ 125 według Schulze; por. GODŁOWSKI 1977, s. 28-29, 1985, s. 95; SCHULZE 1977, s. 79), grzebieni trójwarstwowych i naczyń grup IVB, XVIA, XVIIIA, XVIIIIB i XIXC, zatem serii B/C a zwłaszcza C (WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 26-27, 31, 33). Grób nr 40, z fibulami typu A 128 (ryc. 25: 3-19), jest jednak wyraźnie z fazy B2/C1-C1a i niewiele powinno różnić się datowanie sąsiedniego grobu nr 54, z wyposażeniem częściowo podobnym jak w grobie nr 40: fibulami typu A 161-162, paciorkami z wzorem szachownicy i naczyniem grupy XVIIIA. Zważywszy zatem, że faza C1a także mieści się w chronologii najmłodszych znalezisk bez kontekstu odkrycia – żłobkowanych wisiorów wiaderkowatych (por. KACZANOWSKI 1987, s. 70-72) i ger-

¹³ Zapinkę z grobu nr 19 w Imielnie [32], zbliżoną do typu A 111, silnie esowatą i ze stożkowatym guzkiem na końcu nóżki, podobnie jak w odmianie 5 fibul trąbkowatych (DĄBROWSKA 1995, s. 7-10, 19-20; ryc. 3), należałoby datować na fazę B2b.

mańskiej zapinki tarczowatej typu B, serii 2, wariantu 1 według S. Thomas (zob. THOMAS 1967, s. 40; DOMAŃSKI 1979, s. 16), należy zgodzić się z K. GODŁOWSKIM (1985, s. 95), że przypuszczalnie nekropolę tę używano nie dłużej niż do początku fazy C1b.

Dla ustalenia momentu porzucenia cmentarzyska w Poznaniu-Szelągu [83] byłoby rozstrzygające datowanie grobu szkieletowego z unikatowym wiadrem (ryc. 12). Pozostałe najmłodsze elementy to luźna zapinka przypominająca typ A 161–162 z nóżką trochę szerszą od kabłąka, posiadająca jednak górną cięciwę umieszczoną w dodatkowym otworze kabłąka¹⁴, oraz paciorki poliedryczne (por. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 97, tab. 8) w składzie kolii luźnej i z grobu nr 6, datowanego na fazę B2/C1-C1a (ryc. 13: 7; 11–12; 14–15). Analiza stylistyczna wśród okuć wiadra wyłoniła typowe dla wczesnego okresu rzymskiego listwowe okucia kotwicowate i detale notowane w późniejszym czasie (por. SZYDŁOWSKI 1982, s. 164)¹⁵. Wiadra klepkowe z okuciami są dość rzadkie w grobach wielbarskich z faz C1b-D (zob. WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 147; GRABARCZYK 1997, s. 94, diagram 1: Odry, grób 291). W wypadku Szeląga wchodziłby w grę co najwyżej początek fazy C1b, gdyż w tej fazie nekropolę użytkować zaczęła ludność kultury przeworskiej. Do znalezisk ze zniszczonych grobów ciała-palnych, prócz grotu typu XXIII (por. KACZANOWSKI 1995, s. 26–27), grotów strzał, krzesiwa sztabkowego, szydła i noży, należą bowiem żelazna zapinka typu A 162 (por. GODŁOWSKI 1981, s. 96; NOWAKOWSKI 1996, s. 101, 168) i żelazna sprzączka typu D17 (zob. MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 29–30).

W związku z przetrwaniem osadnictwa wielbarskiego do fazy C1b, w której również kultura przeworska zaznacza swą obecność w północnej

¹⁴ Podobnie jak u części fibul z wysoką pochewką i górną cięciwą, tzw. „sarmackich”; jedna, zbliżona do typu A 201, pochodzi z Mutowa [66] (por. MĄCZYŃSKA 1999, s. 87, 89, 95, nr 60).

¹⁵ Argumentem na późne datowanie byłyby ataszki z antytetycznymi protomami koni (por. SZYDŁOWSKI 1984, s. 80, 91). Do niewielu analogii należą ataszki wiadra z grobu szkieletowego w Sigersted na Zelandii (BROHOLM 1944, ryc. 1; RADDATZ 1962, s. 118, przyp. 97), datowanego różnie: na fazę C1b-C2 (LUND HANSEN 1987, s. 411) lub na C3 (por. ANDERSSON 1993a, s. 28, nr 73). Omawiane uchwyty są w stylu ażurowych okuć z protomami zwierząt, m.in. ptaków i delfinów, od I w. spotykanych w prowincjach rzymskich (np. FLÜGEL 1993, s. 104, tabl. 35: 201–203). Ornament kabłąka i okucia brzegu wiadra z Szeląga, częsty na kabłąkach wiader typu Hemmoor, wskazuje na powiązania z zachodnimi prowincjami. Zatem najprawdopodobniej przynajmniej część detali wystroju wiadra wiązały się z falą „duńską” importów, odnoszoną do faz B2/C1-C1a i C1b (por. WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 25). Przypuszczalnie kolejnym znaleziskiem z obszaru kultury wielbarskiej utrzymanym w podobnej konwencji stylistycznej jest sprzączka z Kamienicy Szlacheckiej na Pojezierzu Kaszubskim, z grobu 44 datowanego na fazę B2/C1-C1a, którą zdobią – jak się wydaje – stylizowane, antytetyczne wizerunki zwierząt (TUSZYŃSKA 1998, s. 115, ryc. 4: 4).

Wielkopolsce¹⁶, kwestią otwartą pozostaje jednolitość kulturowa tego obszaru. Problem ten może częściowo dotyczyć też fazy B2/C1-C1a, od której zauważalne są kontakty obu kultur. Wówczas na Kujawy dotarły małe grupy ludności wielbarskiej i przynajmniej część z nich dołączyła do populacji przeworskich (zob. BEDNARCZYK, ŁASZKIEWICZ 1990, s. 52–53). W Wielkopolsce na obszarze przeworskim pojawiło się niewiele elementów wielbarskich, jak ornament pól gładkich i chropowatych na naczyniach z kilku stanowisk, luźny fragment srebrnej bransolety, zapewne węzowatej, z nekropoli w Młodzikowie, pow. Środa (KOSTRZEWSKI 1951, s. 211, nr 17), i srebrna klamerka typu C z grobu nr 2/1987 w Zapowiedni, pow. Września¹⁷. Natomiast na obszarze kultury wielbarskiej formy przeworskie były w Słopanowie¹⁸, w grobach z południowo-wschodniej strefy, z faz B2/C1-C1a i C1a-C1b. Są to: fibula z pełną pochewką, pochodna od typu A 158 i żelazna typu A 161–162, oraz żelazny wisiorek kulisty typu Ib2 (por. GODŁOWSKI 1977, s. 44, 1981, s. 98; KOKOWSKI 1991, s. 117, 121)¹⁹ (groby 40 i 41; ryc. 25: 8; 26: 4, 5). Noże (groby 37 i 40; ryc. 24: 2; 25: 19), odkryte również w Trzcielu [101] (grób szkieletowy 20) i Parkowie [72], wcześniej nie znane z nekropoli na południe od Noteci²⁰, też mogłyby być wynikiem wpływów przeworskich²¹, tym bardziej że czasem występują z for-

¹⁶ Na formowanie się osadnictwa kultury przeworskiej nie później niż od początku fazy C1b wskazują znaleziska z Kruchowa [47] – żelazna sprzączka typu G35–45 i umba młodszej odmiany typu J 7a (por. MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 52–54; GODŁOWSKI 1994, ryc. 1, 5 – grupa 5 grobów z bronią) oraz inwentarz grobu ciałopalnego z Podanina koło Chodzieży, z grotem z zadziarami (SCHWARTZ 1881, s. 5; KACZANOWSKI, ZABOROWSKI 1988, s. 225; MACHAJEWSKI 1997, ryc. 10: 7–8). W Granówku, pow. Grodzisk Wielkopolski, bezpośrednio na południe od obszaru wielbarskiego, odkryto grób popielnicowy z umbem z nałożonym guzem, nożycami i grotem typu XVI (?) (KOSTRZEWSKI 1923, s. 301, przyp. 761; archiwum MAP), zatem z końca fazy C1a lub z C1b (por. GODŁOWSKI 1994, ryc. 1, 5 – grupa 6 grobów z bronią; KACZANOWSKI 1995, s. 23–24). Natomiast grób nr 1 z Wiórka, pow. Poznań (MACHAJEWSKI 1997, s. 98, ryc. 6 – niepełny inwentarz i z innym umbem), pochodzi najwcześniej z fazy C1b/C2, gdyż zawierał umbo z wgiętym kołnierzem (por. GODŁOWSKI 1994, ryc. 1, 5 – grupa 7 grobów z bronią).

¹⁷ Dziękuję p. mgr. Krzysztofowi Gorczyca i p. mgr. Józefowi Kapustce za udostępnienie materiałów z Zapowiedni.

¹⁸ Może także w Obornikach [68], skąd znana jest fibula typu A VI, 1 z rozszerzoną nóżką, forma przeworska fazy C1a (zob. GODŁOWSKI 1977, s. 26; NOWAKOWSKI 1996, s. 101).

¹⁹ Żelazne żłobkowane wisiorki wiaderkowate, typowe dla kultury przeworskiej, odkryto też w Wielbarku, Luboszycach i Wilhelmsaue (por. KACZANOWSKI 1987, s. 72; SCHINDLER 1940, ryc. 25: 7; DOMAŃSKI 1982, s. 97, tabl. 25: d–e, p). Terytorialnie najbliższe analogie dla fibuli pochodnej od typu A 158 pochodzą z Zadowic, pow. Kalisz (zob. m.in. GODŁOWSKI 1977, s. 28), a dla żłobkowanych wisiorków wiaderkowatych i wisiorka kulistego z podwójnym krzyżem – z Młodzikowa (DYMACEWSKI 1958, ryc. 470: 2, 3 – z przeoczonym ornamentem).

²⁰ W Wielkopolsce, na północ od Noteci, noże żelazne odkryto w dwóch grobach z wczesnego okresu rzymskiego: z Debrzna-Wsi [15] i Stobna [95].

²¹ Nóż, fibule typu A 96, naczynie i bransolety były w wielbarskim (?) grobie szkieletowym w Karczynie, a na obszarze przeworskim na Kujawach (ZIELONKA 1970, s. 195, tabl. 2: 48).

mami tej kultury (Słoplanowo 40). Z drugiej strony jednak zestaw przedmiotów w grobach słoplanowskich jest bliski modelowi wyposażenia grobów kobiecych w późnym okresie rzymskim w kręgu nadłabskim, zwłaszcza w środkowych Niemczech, zawierających zapinki, paciorki, wisiorki metalowe, szpile kościane, grzebienie trójwarstwowe, części skrzynek, igły, szpile haczykowate, przęśliki i noże i często pozbawionych sprzączek (por. WORBS 1979, s. 15–17; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985A, s. 106–108, 118; BECKER 1996, s. 40, 56). Zauważalne są też podobne preferencje w formach znalezisk, m.in. przęślikach asymetrycznie dwustożkowatych (ryc. 24: 3; 26: 3)²² i fibulach tarczowatych – emaliowanej grupy E według S. Thomas i germańskiej (zob. THOMAS 1966, s. 138, 1967, s. 40). Wpływy zachodnie nadto wykazuje ceramika ze Słoplanowa²³, Jordanowa [34] (m.in. obiekt 89)²⁴ i Świętego Wojciecha-Wojciechowa [99] (groby 1 i 2), gdzie odkryto popielnicę zdobioną kółkiem zębatym, a druga była szeroko-otworową wazą, z krótką szyją i trzema guzkami pod uchem. Podobne formy znalezisk i groby, wyposażone zgodnie z wzorcami nadłabskimi, spotykane są w kulturze luboszyckiej (zob. DOMAŃSKI 1979, s. 83, 85–86, 92, 211–213, ryc. 21–22, 1982, s. 31, tabl. 15: grób 204). Wpływy obce u schyłku kultury wielbarskiej w Wielkopolsce nie zawsze można na obecnym etapie badań jednoznacznie określić. Stąd też postrzegana jest różnie, jako przeworska lub wielbarska, przynależność kulturowa niektórych grobów z fazy B2/C1-C1a i C1a-C1b, zwłaszcza ze Słoplanowa (por. MACHAJEWSKI 1980, s. 60; GODŁOWSKI 1985, s. 55–56; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 187, nr 265; KOKOWSKI 1995, s. 149, nr 334; NOWAKOWSKI 1996, s. 101, 168), z Mściszewa, pow. Poznań (JASNOSZ 1982, s. 122, ryc. 83: 8–12), i Parkowa (zob. GODŁOWSKI 1985, s. 173, mapa 5, nr 344; KOKOWSKI 1995, s. 136, nr 236, s. 140, nr 266; MACHAJEWSKI 1997, s. 98–99, ryc. 2, nr 37, 46). Przekonujące wydają się być argumenty K. GODŁOWSKIEGO (1985, s. 55–56, 95), który nekropole w Słoplanowie w całości uznał za wielbarską. Podobnie należałoby określić grób z Parkowa²⁵, trudno zaś rozstrzygnąć przynależność kulturową grobu z Mściszewa²⁶.

²² W Brójcach [4] podobny przęślik znaleziono w grobie nr 96, z fazy B2/C1-C1a.

²³ Szczególnie zdobiona kółkiem zębatym.

²⁴ Dziękuję p. mgr. Piotrowi Wawrzyniakowi za informacje o odkryciach w Jordanowie.

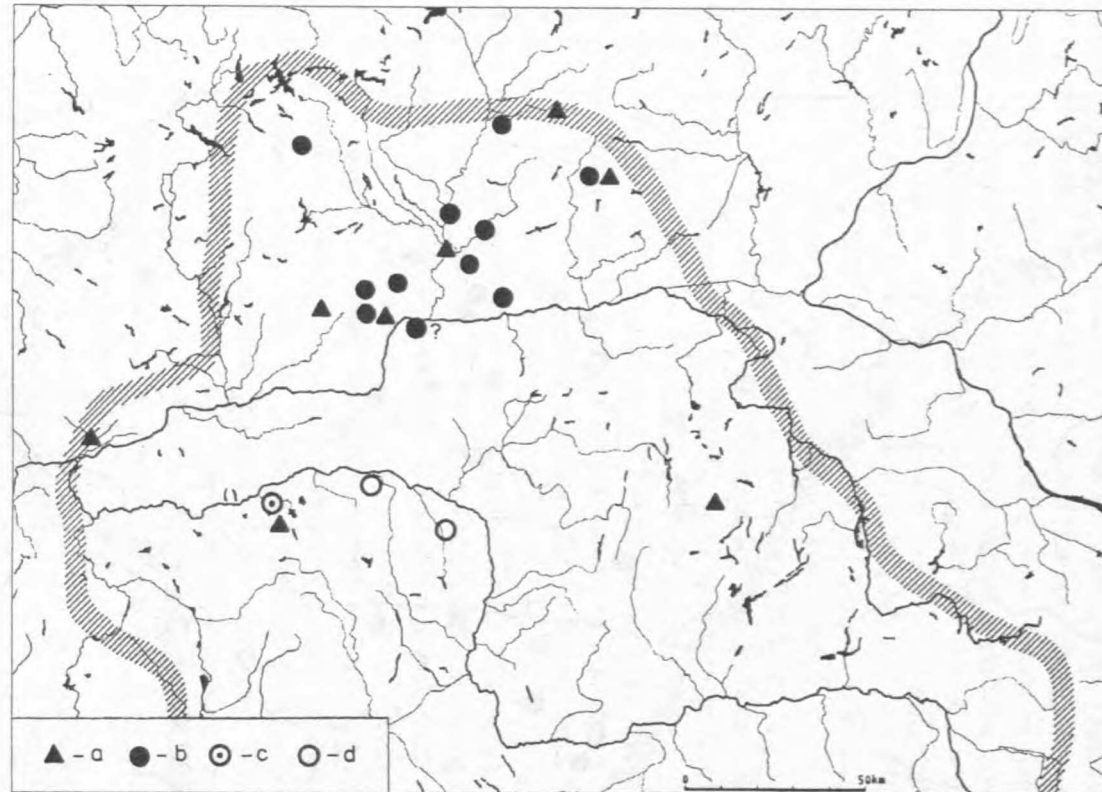
²⁵ Popielnicowy: szerokootworowy garnek, fibula typu A 41 i nóż.

²⁶ Pochówek popielnicowy osoby w wieku 20–30 lat (kobiety?). Prócz szerokootworowego garnka, sprzączki typu D 17, okuć pasa typu O 4–7, noża, kompletu z krzesiwa sztabkowego i iglicy, zawierał także fragmenty grzebienia trójwarstwowego zdobionego szeregami oczek i domieszkę kości ptasich, charakterystyczną dla kultury przeworskiej, rzadko zaś notowaną w grobach kultury wielbarskiej (zob. WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 224–225, 227, 229, mapa 7).

3. TYPY I WYPOSAŻENIE GROBÓW

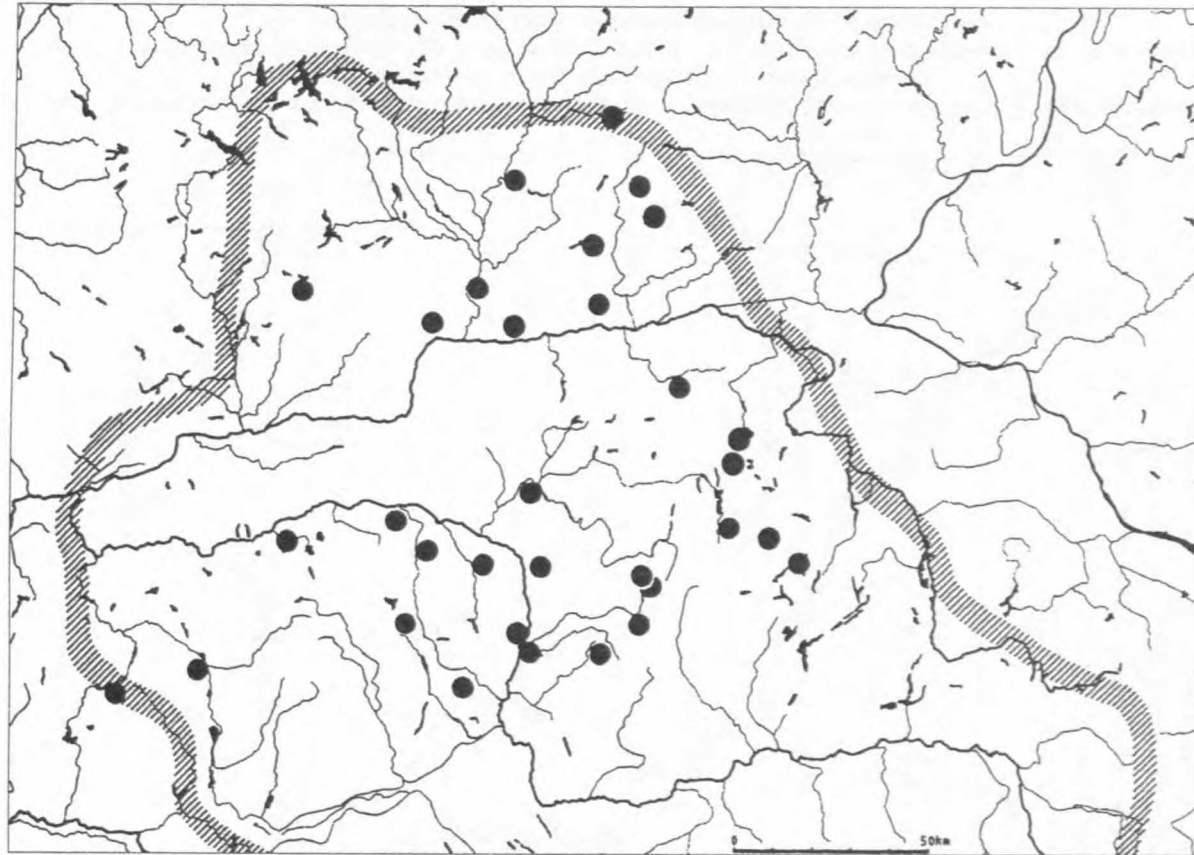
Dla omawianego terenu charakterystyczne są cmentarzyska birtualne, z grobami płaskimi, kurhanami i kręgami (ryc. 2–3). Cmentarzyska z konstrukcjami kamiennymi zakładano od końca fazy B1 (Lutom, Wapniarnia-Biała?), podobnie jak inne nekropole typu Odry-Węsiory (zob. WOŁĄGIEWICZ 1986a, ryc. 13; GRABARCZYK 1997, s. 22). Kurhany typu 1, z luźnym rdzeniem kamiennym (Pałędzie Kościelne, kurhan 1), typu 4a i 4b, z rdzeniem nisko lub wysoko sklepionym, obrzeżonym wieńcem kamieni (Łężce; Skórka-Zelgniewo, kurhan 1), oraz typu 5, z rdzeniem z oddalonym wieńcem (Skórka-Zelgniewo, kurhan 2), mają terytorialnie bliskie analogie w pozostałej części strefy C (por. WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 71–73, 1981, s. 152; WALENTA 1981a, s. 51–52). Pochówki szkieletowe, popielnicowe i jamowe pod nasypami datowane są głównie na fazę B2 (Debrzno-Wieś; Pałędzie Kościelne, kurhan 1; Skórka-Zelgniewo, kurhan 1; Wapniarnia-Biała?), a groby popielnicowe i jamowe wkopane w nasypy – na fazy B2 i B2/C1-C1a (Łężce?; Straduń-Żakowo; Pałędzie Kościelne, kurhan 1).

Inhumację i ciałopalenie praktykowano cały czas; z fazy B1 znane są groby szkieletowe i jamowe z resztkami stosu, z faz B2 i B2/C1-C1a – szkieletowe oraz popielnicowe i jamowe, czyste i z resztkami stosu, a z fazy C1b – szkieletowy i jamowy czysty (Aneks 6). Przy małej liczbie częściowo rozpoznanych cmentarzysk jedynie wstępnie można określić częstotliwość grobów różnych typów. Na nekropolach Pojezierza Wielkopolsko-Kujawskiego, założonych w fazach B1 i B2, stosunkowo duża jest liczba grobów szkieletowych: w Imielnie, Lutomiu i Słopanowie groby szkieletowe, popielnicowe i jamowe stanowiły odpowiednio 30–40%, 10–20% i 45–65% ogółu grobów. W Lutomiu dominującą formą pochówków w fazach B1c-B2a zapewne były szkieletowe, podczas gdy w fazach B2b- B2/C1-C1a wzrosła liczba jamowych i popielnicowych (ryc. 7). W Słopanowie grobów szkieletowych nie odkryto w południowo-wschodniej strefie, z pochówkami z faz B2/C1-C1a i C1a-C1b (ryc. 16–17). W Imielnie konsekwentnie praktykowano birtualizm po fazę C1b. Z kolei na Pojezierzu Krajeńskim, na cmentarzyskach w Osieku-Praczu i Zakrzewskiej Osadzie, używanych od rozwiniętej fazy B2, bardzo wysoki jest odsetek grobów jamowych, przekraczający 80–90% ogółu grobów, reszta to popielnicowe; są także pojedyncze szkieletowe. Zważywszy jednak na dawne odkrycia z faz B1(?)–B2/C1-C1a (ryc. 3), należy spodziewać się także cmentarzysk z większą liczbą grobów szkieletowych. Natomiast nekropole na wschodzie Pojezierza Lubuskiego, założone

Ryc. 2. Cmentarzyska z kurhanami i kręgami (Aneks 2). a – kurhany kamienno-ziemne; b – kręgi kamienne;
c – nieokreślone koliste konstrukcje; d – obiekty rowkowe

Abb. 2. Gräberfelder mit Hügeln und Steinkreisen (Annek 2). a – Hügel mit Stein-Erdmantel; b – Steinkreise;
c – unbestimmte kreisförmige Steinkonstruktionen; d – Grabenobjekte

Ryc. 3. Cmentarzyska z grobami szkieletowymi (Aneks 3)
Abb. 3. Gräberfelder mit Körperbestattungen (Annex 3)

w fazie B2b, z reguły wyróżniają się relatywnie dużą liczbą grobów popielnicowych, zbliżoną do liczby jamowych (Babimost, Brójce, Jordanowo), oraz małą liczbą szkieletowych (Jordanowo, Trzciel). Wśród grobów popielnicowych zauważa się podobną liczbę czystych i z resztkami stosu lub przewagę czystych (Jordanowo, Lutom, Słoplanowo, Zakrzewska Osada). Groby jamowe przeważnie są z resztkami stosu (Lutom, Słoplanowo, Zakrzewska Osada), tylko na Pojezierzu Lubuskim równie częste są jamowe czyste (Brójce, Jordanowo); w Imielnie odkryto niemal wyłącznie czyste.

Groby szkieletowe, z jamami o długości 0,6–3,5 m, wkopanymi na głębokość 0,5–2,2 m, wykazują orientację N-S lub zbliżoną; odstępstwa od tej reguły są rzadkie (NW-SE: Mutowo 18, Słoplanowo 62; NE-SW: Poznań-Komandoria 5, 6; E-W: Dziekanowice 18/92; Dorotowo, kurhan). Szkielety, przeważnie na wznak i z wyprostowanymi kończynami, głową zwrócone są na północ, w jednym wypadku na południe (Imielno 30), a w grobach o orientacji E-W – na zachód. Nieczęste jest skrzyżowanie nóg (Poznań-Komandoria 5, Słoplanowo 5), złożenie dłoni na miednicy (Poznań-Komandoria 6), ułożenie szkieletu na prawym boku ze zgiętymi nogami (Imielno 12, Poznań-Komandoria 7, Słoplanowo 27) lub na lewym boku z rękami z przodu (Dziekanowice 18/92); natrafiono też na skurczony szkielet (Słoplanowo 55) (ryc. 9–11; 21–22). W niewielu grobach odkryto zarysy trumien i mar (?) (Poznań-Komandoria 6, 7; Słoplanowo 27, 43, 44, 77, 81²⁷), w innych ich śladem mogą być szczątki drewna (Słoplanowo 46; Debrzno-Wieś, kurhan; Pałędzie Kościelne, kurhan 1); trumny z Poznania-Komandorii (groby 6, 7) i Słoplanowa (grób 46) były dębowe. Rozkład znalezisk w grobach wiąże je w większości ze strojem zmarłych. Naczynia, skrzynki i przybory, czasem w skrzynce, naczyniu lub w woreczku, jak na to wskazuje ich skupienie, znajdują się przy głowie (Imielno 27: naczynia, w jednym grzebień; Trzciel 20: naczynie i nóż; Słoplanowo 55: przęślica, przęślik), przy kolanach i podudziach (Słoplanowo 5: skrzynka; Słoplanowo 27: skrzynka z przęślikiem, igłą i szpilą haczykową; Słoplanowo 43: grzebień, przęśliki, igła; Słoplanowo 45: naczynie z przęślikami) i przy stopach (Słoplanowo 5: igła; Słoplanowo 55: naczynie). Nieraz natrafiono na wkopy rabunkowe, a w nich na głązy wielkości do 0,5 m (Słoplanowo 44, 61, 76, 81).

Problem obecności w grobach szkieletowych przepalonych szczątków kostnych (zob. np. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1992, s. 194–195) powraca w przypadku grobu nr 27 ze Słoplanowa [93], gdzie odkryto je za czaszką (ryc. 22). Kierując kości do analizy badacze niemieccy zastanawiali się, czy są szczątkami ludzkimi czy też zwierzęcymi. Kości i wyniki ekspertyzy nie

²⁷ W Słoplanowie śladem mar lub trumien była zapewne regularna warstwa zadokumentowana na poziomie zalegania szkieletów na fotografiach i barwnych planach grobów.

są dostępne, nie można więc zinterpretować tego śladu czynności, zapewne symbolicznych, związanych z pogrzebem. Śladem towarzyszących inhumacji praktyk rytualnych z użyciem ognia mogły być liczne drobiny węgla sosny i jesionu w grobie nr 18/92 z Dziekanowic [19], z pochówkiem kalekiego mężczyzny, wyróżniającym się orientacją E-W i podglówkiem z kamiennej płytki. Z kolei w bruku grobu nr 10 z Lutomia [55] przepalona była część kamieni; ze szkieletu odkryto tylko fragment czaszki w środkowej warstwie bruku.

Prócz grobów płaskich z brukami (Krzyżownica 1, Lutom 10) i z kamienną obudową jamy (Poznań-Szeląg/1885)²⁸, spotykane są pochówki pod nasypami kurhanów. W Pałędziu Kościelnym [71] pochówek zniszczony wkopem rabunkowym odkryto w centrum kurhanu nr 1, typu 1, o średnicy ponad 18 m (?), wysokości zachowanej do 1,2 m i ze stelą na szczycie, podobnie jak na niektórych kurhanach z Odrów, Węsiarów (KMIECIŃSKI, BŁOMBERGOWA, WALENTA 1966, s. 54–55; KMIECIŃSKI 1968, s. 22) i zapewne Wapniarni-Białej. Uchwycono spąg jamy o orientacji N-S, bez szkieletu i wyposażenia, rejestrując tylko smugi drewna. Sądząc na podstawie chronologii wtórnych grobów ciałopalnych, kurhan powstał nie później niż w fazie B2b²⁹. W Dorotowie [17] pod wysokim nasypem zalegał centralnie pochówek o orientacji E-W, z dobrze zachowanym szkieletem i bez wyposażenia. W Debrznie-Wsi [15] kurhan usypano w fazie B2, zapewne nad pochówkiem męskim i w trumnie nakrytej wiekiem.

Groby popielnicowe mają małe jamy, o średnicy 0,3–0,7 m, wyjątkowo zaś są duże i płytkie, o średnicy 1,3–1,4 m i z decentrycznie umieszczoną popielnicą (Mutowo 42/43, Słopanowo 8; ryc. 20). W grobach z fazy B2 użyto jako popielnic garnka grupy IC, situli grupy V i misy grupy XbA (Osiek-Pracz 444, Słopanowo 56, Kiszewo 1; ryc. 27: 9), w grobach z fazy B2/C1-C1a — waz grupy IVA-B, garnków grup IA, IB, ID i II, situl grupy V, rzadko mis grupy VIA (ryc. 5: 8; 8: 1, 4; 9: 2; 11: 7; 15: 4; 27: 3) i naczyń brązowych (Dorotowo, Krzyż-Łokacz, Wapniarnia-Biała), natomiast w grobach z fazy C1a-C1b – wazę grupy IVB i misę grupy VIA (Ryczywół, Słopanowo 37; ryc. 24: 6). Kości i wyposażenie znajdują się w popielnicy, tylko w grobach z resztkami stosu niekiedy częściowo obok niej (Mutowo 23, Słopanowo 19). Popielnicę czasem nakrywano misą lub garnkiem odwróconym dnem do góry (naczynia grup IA, II i XaB; Brójce 77, 96; Słopanowo 19; Trzciel 8) i większym lub dwoma małymi kamieniami (Brójce 97, Dorotowo, Lutom 1, Słopanowo 3, 8; ryc. 20), stawiano na kamieniu lub bruku (Dorotowo, Lutom 1) i obstawiano kamieniami (Brójce 46,

²⁸ Według przypadkowych odkrywców była to skrzynia kamienna.

²⁹ Za informacje o kurhanie dziękuję p. prof. dr. Tadeuszowi Makiewiczowi i p. mgr Joannie Sawickiej.

Dorotowo, Lutom 14); w stropie jamy układano bruk (Mutowo 42/43) i stawiano stelę (Brójce 19, 21, 77).

Spotykane są pochówki popielnicowe pod nasypami i wkopane w nasypy kurhanów. Brakuje bliższych danych o kurhanach z Wapniarni-Białej [103], z pochówkami datowanymi od fazy B2a. W Gralewie [31] kurhany z centralnymi pochówkami z fazy B2/C1-C1a (?), o średnicy 17–25 m, zachowane były do wysokości 1,8–2,5 m. W Łęczach [57] jedyny pewny pochówek, popielnicowy (?) z resztkami stosu, wtórny (?), odkryto na skraju zniszczonego kurhanu typu 4a, z rdzeniem o średnicy 9 m, zachowanym do wysokości 0,8 m. Nie można tutaj wykluczyć rzadkiego przypadku mogił symbolicznych, znanych jedynie z Węsiorów (kurhan 1; KMIĘCIŃSKI, BLOMBERGOWA, WALENTA 1966, s. 53, tabl. 11) i Gronowa (kurhan 25; WOŁĄGIEWICZ 1979, s. 73, ryc. 2: 1). W Straduniu-Żakowie [96], w nasyp kurhanu wkopany był pochówek popielnicowy czysty z końca fazy B2 lub z B2/C1-C1a.

Groby jamowe kształtu kolistego, owalnego, nieraz czworokątnego, w przekroju są nieckowate, misowate, trapezowate i rzadko workowate. Groby jamowe czyste są niewielkie, o średnicy 0,2–0,5 m i miąższości wypełnisk 0,1–0,25 m. Groby z resztkami stosu też mają małe jamy, o średnicy 0,3–0,8 m i wyjątkowo do 1,2 m (Lutom 21, Słopanowo 63), do tego przeważnie płytkie, o miąższości do 0,35 m. Z wielu cmentarzysk pochodzą obiekty z nikłymi śladami lub bez śladu kości (Brójce, Lutom, Osiek-Pracz, Rzadkowo, Słopanowo, Szelejewo, Trzciel); przynajmniej część z nich mogła być grobami małych dzieci (por. np. DOMAŃSKI 1979, s. 190, 201; WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 25, 59). Do grobów ze zwartą masą kości (Brójce, Słopanowo 37; 41; ryc. 26) szczątki ludzkie złożono w nietrwałym opakowaniu (zob. DOMAŃSKI 1979, s. 193–194; WALENTA 1981a, s. 72). W Brójcach [4], w grobie nr 55, czyste kości i wyposażenie kobiece odkryto w obrębie zarysu skrzynki o wymiarach 21,5 × 15 cm. Workowaty kształt innych depozytów kostnych z Brójc wskazywałby na użycie worka tekstylnego lub skórzanego. Z grobu nr 41 ze Słopanowa pochodzi kawałek tkaniny, który może być reliktem opakowania szczątków kostnych, jak też strzępem szaty zmarłej lub daru z szaty.

Niektóre groby jamowe mają bruk (Osiek-Pracz), obstawę (Rzadkowo 5; ryc. 14), dwa małe kamienie w stropie (Słopanowo 21, 26) lub stelę (Zakrzewska Osada). W Skórcie-Zelgniewie [89] kurhan nr 1, typu 4b, z rdzeniem o średnicy 16,5 m i wysokości 0,9 m, usypano w fazie B2a nad pochówkiem z resztkami stosu. W Pałędziu Kościelnym [71] w kurhan nr 1, typu 1, wkopano pochówki z resztkami stosu, z fazy B2b. W jednym z nich, na garnku nakrywającym kości i bransoletę, leżała zapinka i klamra do pasa.

Większość wyposażenia grobów ciałopalnych nosi ślady kontaktu ze stosem. Przystawki przepalone w różnym stopniu, nieraz we fragmentach, odkryto na całym obszarze (Aneks 4), w grobach datowanych od faz B1 i B2 (Piotrkówko, Lutom 12) po C1b (Imielno 3). Bez śladów kontaktu ze stosem są przedmioty złote – oznaki statusu: naszyjnik z Dorotowa, pierścień z Poznania-Komandorii.

Wyposażenie, zgodne z regułami kultury wielbarskiej (zob. WOŁĄGIEWICZ 1979, s. 76–81, 1981, s. 138–139, 170; WALENTA 1981a; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985a, s. 54–63), obejmowało ozdoby i części stroju, przęśliki, grzebienie, rzadko inne przybory, ceramikę, części skrzynek, ostrogi, rzadziej inne symbole statusu oraz szczątki zwierzęce (tab. 2–3, Aneksy 5–6). Groby z ceramiką (popielnice, nakrycia popielnic, przystawki, fragmenty naczyń) stanowiły 50–80%, a z innymi znaleziskami – 50–70% ogółu wyposażonych grobów z Imielna, Lutomia i Słopanowa (odpowiednio 13 i 10 z 19 grobów; 8 i 10 z 16 grobów; 43 i 47 z 59 grobów). Z reguły dawano jedną, rzadko dwie lub trzy przystawki (Imielno 27; Osiek-Prac 114, 442; Słopanowo 54), małe i średniej wielkości naczynia grup Ia oraz VIII–XIX (ryc. 11: 6; 15: 3, 6; 24: 4; 25: 2, 14; 27: 10). Łącznie z popielnicą i jej nakryciem liczba naczyń nie przekracza trzech; w grobach z faz B1 i B2 było tylko jedno naczynie: przystawka lub popielnica. Podobnie jak na całym obszarze wielbarskim, połowa grobów na cmentarzyskach jest bez wyposażenia, nie licząc niewielu fragmentów naczyń, większość pozostałych zawiera jeden lub dwa przedmioty i zaledwie kilka do kilkunastu procent ogółu grobów ma liczniejsze i zróżnicowane wyposażenie. Pojedynczo przeważnie spotyka się fibułę, przystawkę lub grzebień; przedmioty te i części pasa są też najczęstsze w zestawach dwóch elementów.

Większość wyposażonych grobów zawierała wyróżniki kobiece: przęśliki, okucia przęśliki, elementy skrzynki, 2–3 fibule, bransolety, paciorki, klamry do pasa (por. m.in. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985A, s. 6–7; MADYDA-LEGUTKO 1990, s. 157), które bywały łączone z jedną fibułą, sprzączką, okuciami pasa, klamerką esowatą, szpilą brązową, igłą, szpilą haczykowatą, przystawką i nożem oraz głównie od fazy B2/C1-C1a – również z grzebieniem, szpilą kościaną i 2–3 przystawkami³⁰. Wyposażenie grobów szkieletowych z fazy B1c było ograniczone do zapinki względnie pary zapinek

³⁰ 84 groby z wyznacznikami kobiecymi lub oznaczeniami antropologicznymi: Brójce 10, 22, 50, 52, 54, 55, 56, 66, 75, 83, 84, 95, 96; Brzeźnica; Cotoń; Gogótkowo; Kiszewo 1, 2; Krzyżownica 1, 2; Kuźnica Żelichowska stan. 1 – 2 groby; Lutom 4, 6, 7, 8, 18, 23; Lwówek 1, 2, 4; Niezychowo; Osiek Prac 439, 444; Pałędzie Kościelne, kurhan 1/2; Pierwoszewo; Podlesie Wysokie; Poznań-Komandoria 2 (?), 4, 7; Poznań-Szeląg 4, 6; Rogoźno 1, 2, 3; Rządkowo 1, 4; Słopanowo 5, 7, 10, 19, 23, 27, 29, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 54, 55, 57, 61, 64; Stobno; Straduń-Żakowo 3, 5 i kurhan; Szelejewo 3, 5; Świerczyna 3; Święty Wojciech-Wojciechowo 1, 2; Trojanowo-Przebędowo; Trzciel 4, 5, 8, 9; Żnin-okolice.

Tabela 2

Typy znalezisk w datowanych zespołach (aneks 6)
Fundtypen in den gut datierten Grabkomplexen

Faza	Fibule	Części pasa	Bransolety	Paciorki	Inne ozdoby	Grzebień	Ceramika	Inne
B1	A 53			162, 388			XIIIA	
B2	A 28, A 38-39, A 57-61, A 77-78, A 99, A 110, A 111, A 120-124, A 126, A 148	D1, D2, D5, D11 trójdzielna klamra IIIb okucia O	sztabkowe	2, 12, 158, 162, 171, 181, 182, 184, 185 (?), 187, 194, 218, 223, 290, 291, 356, 387, 388, 389	klamerki A, B szpila IVa		Ia, IC, V, XbA, XIVB	ostrogi krzesłowate
B2/C1a	A 41, A 96, A 124, A 126-128, A V, 9, A VII, 1, A 161-162	D1, D11, D17, D26 G16, G46 okucia O i JII3	sztabkowe taśmowate wężykowane węzowate IIIB	6, 10, 11, 12, 13, 53, 158, 162, 181, 194, 223, 224, 281, 302, 366, 388, 393, 399	klamerki B wisiorki kuliste Ib1, Ib2 wisiorki wiader- kowane naszyjnik z zapię- ciem pętlcowym pierścień 10 szpile kościane	A, B, C, I	IA, Ia, IB, ID, II, III/II, III/IVA, III/IVB, III/V, III/VIA, IVA, V, VIA, VIIIA, XaB, XbB, XI, XIIA, XIIIA, XIIIB, XIVA, XIVB, XVB, XVC, XVIA, XVIIIA, XVIIIIC	ostrogi I kociołki E 44, E 46-48
C1a-C1b	A 161-162, A VI, 2 pochodna od A 158	klamra 2a		z wzorem szachownicy (366?)	szpile kościane	I	Ia, IVB, VIA, XVC, XVIA, XVIIA, XVIIIA, XVIIIIB, XIXC	
C1b	zbliżone do A 167, A 178	D 29			szpile kościane		IXA	wiadro kle- pkowe z okuciami (?)

i paciorka bursztynowego lub szklanego (Lutom 4 i 6). Dwa groby z fazy B2a, szkieletowe, zawierały po parze zapinek, a jeden z nich dodatkowo skrzynkę, trzy paciorki i dwie (?) klamerki esowate (Lutom 7 i 8). W bogatszych grobach szkieletowych z fazy B2a liczba fibul dochodzi do trzech (para i trzecia odmienna), spotyka się sprzączkę półkolistą lub garnitur pasa (sprzączkę, profilowane okucia końca, złącza ogniwkowe, nakładki), parę bransolet sztabkowatych, klamerkę esowatą, kolię paciorków szklanych i bursztynowych, niekiedy szpilę brązową z profilowaną główką, igłę, części skrzynki lub nóż (Rogoźno 3, Stobno, Niezychowo, Słopanowo 5; ryc. 21). W grobach ciałopalnych odkryto kilkakrotnie jedną lub dwie zapinki i/lub bransoletę sztabkowatą, razem z klamrą do pasa, paciorkami, przęślikiem bądź przystawką (Kiszewo 1, 2; Osiek-Prac 439, 444; Pałędzie Kościelne, kurhan 1/1 i 2). W fazie B2/C1-C1a charakterystyczne były ozdoby i części stroju w stylu „barokowym” (Brójce 83; Cotoń; Krzyżownica 2; Kuźnica-Żelichowska stan. 1; Lwówek 1; Poznań-Komandoria 2, 7; Poznań-Szeląg 6; Słopanowo 19, 46; Straduń-Żakowo 3; Świerczyna 3; Żnin-okolica). Bogatsze wyposażenie składało się zwykle z fibul, pasa ze sprzączką półkolistą, niekiedy z profilowanym okuciem końca i innymi okuciami, lub z dwudzielną sprzączką prostokątną, okuciem typu J II 3 i zawieszkami, dalej z przeżywających się bransolet sztabkowatych i częstszych taśmowatych lub wężowatych, kolii wzbogaconej klamerką srebrną lub złotą, paciorkami srebrnymi i wisiorkiem złotym, sporadycznie naszyjnika z zapięciem pętlcowym, wreszcie z 1–3 przęślików, grzebienia, skrzynki, igły, szpili haczykowej i przystawki (m.in. Brójce 55, 83; Cotoń; Krzyżownica 1; Lwówek 1; Poznań-Szeląg 6; Słopanowo 19, 43 i 46; ryc. 6; 13: 7–9; 23: 1–4). Rozpoznawalne są mniej lub bardziej pełne warianty stroju: z fibul, pasa, kolii i bransolet (Słopanowo 46), z fibul, pasa i kolii (Brójce 83), z fibul, pasa i bransolet (Brójce 55), z fibul, kolii i bransolet (Lwówek 1), z fibul i kolii (Brójce 83), z fibul i bransolet (Rzadkowo 1), z pasa i kolii (Słopanowo 27), pomijając najliczniejsze, proste rozwiązania w postaci samych fibul lub kolii. W ciągu fazy B2/C1-C1a z wyposażenia zostają wyeliminowane bransolety, w składzie kolii pojawiają się wisiorki wiaderkowate, rzadsze stają się sprzączki i okucia pasa. Nowe inwentarze z faz B2/C1-C1a i C1a-C1b, znane ze Słopanowa (groby 37, 40, 41, 54; ryc. 24–26), zestawiano z 1–3 fibul, często typu A 161–162, kolii paciorków, nieraz z wisiorkami metalowymi, szpili kościanej, grzebienia trójwarstwowego, 1–3 przystawek, przęślika, skrzynki, igły i noża. Z kolejnych, podobnie wyposażonych grobów ciałopalnych są zapewne żłobkowane wisiorki wiaderkowate oraz fibule tarczowate — emaliowana i germańska, charakterystyczny detal kobiecego stroju (zob. VOB 1994, s. 505; BECKER 1996, s. 56). Ze składu wyposażenia wynika, że kobiety swą rangę podkreślały przeważnie strojem (por. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985a, s. 99);

nieliczne wyróżniała skrzynka, przęślica z okuciami (Słopanowo 55; Lutom), przęślica bursztynowa (Kowanówko-Oborniki; por. WIELOWIEJSKI 1994, s. 75) i może pierścień złoty (Poznań-Komandoria 2). Szczególny jest przypadek kobiety, której po śmierci przysługiwało wyposażenie raczej mężczyzny wyżej społecznie sytuowanego: ostrogi, pas z okuciami, fibula³¹. Zmarłą złożoną w trumnie nakryto przypuszczalnie skórą lub futrem i osobno zdeponowano pas, o czym świadczy niewłaściwe ułożenie sprzączki i okuć oraz obecność dużego kawałka zapewne skóry na jednej stronie okucia końca pasa i fragmentu drewna z wieka trumny na stronie odwrotnej (Poznań-Komandoria 7; ryc. 10).

Niewiele grobów zawierało atrybuty męskie: ostrogi, wędzidło, naszyjnik złoty, pochwę noża (?) (por. WOŁAGIEWICZ 1981, s. 139; V. CARNAP-BORNHEIM 1997) lub ma określenia antropologiczne jako męskie³². Nie licząc symboli statusu, pojedynczo lub w kombinacjach wystąpiły: części pasa, zapinka, przystawka i dodatkowo we wczesnym okresie rzymskim nóż, a w fazie B2/C1-C1a grzebień i szpila kościana³³. Najstarsze elementy są bez kontekstu odkrycia, względnie znany jest on z relacji przypadkowych odkrywców i od początku XX w. wzbudza wątpliwości w niektórych wypadkach (np. Debrzno-Wieś; zob. Blume 1915, s. 145). Należą do nich sprzączka ósemkowata z Kowanówka-Obornik (ryc. 5: 5), detal męskiego stroju w fazie B1 na terenie *Barbaricum* (por. MADYDA-LEGUTKO 1999, s. 247), grot włóczni ze Sławianowa³⁴, rzekomo wśród znalezisk z grobów szkieletowych, m.in. fibul typu A 68(?) i grupy A III, okucie pochwy noża (?)³⁵ z grobu szkieletowego nr 1 ze Sławianowa, oraz ostrogi krzesłowate i nóż z Debrzna-Wsi, odkryte w kurhanie, w grobie szkieletowym, rzekomo razem z nożem brązowym, żelaznym grotem strzały i „guzem” żelaznym. Kolejny

³¹ Ostrogi bywają w bogatych grobach kobiet (zob. TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985a, s. 40, 51), lecz w tym wypadku brak ozdób i innych elementów bogatych inwentarzy kobiecych.

³² 17 grobów: Brójce 25; Brzostowo; Czarnków; Debrzno-Wieś, kurhan; Dorotowo; Dziekanowice 18/92; Imielno 12; Krzyż-Lokacz; Młynkowo; Lutom 12; Poznań-Komandoria 3, 6; Poznań-Szeląg/1885, 5; Rzadkowo 3; Sławianowo 1 (?); Wapniarnia-Biała 4.

³³ W Jordanowie [34], w grobie jamowym z pochówkiem męskim (obiekt 117), odkryto krzesiwo typu skandynawskiego i grzebień.

³⁴ Analogie pochodzą z Lekowa i Prusinowa na bliskim Pojezierzu Drawskim, gdzie w grobach popielnicowych, z faz B1a i B1b-B2a, odkryto groty i w drugim także umbo oraz ostrogę krzesłowatą. Elementy uzbrojenia we wczesnych zespołach wielbarskich łączone są z przetrwaniem tradycji kultury oksywiejskiej (KACZANOWSKI, ZABOROWSKI 1988, s. 223–224).

³⁵ Jeśli ozdobne blaszane okucie brązowe ze szczątkami skóry istotnie było z pochwy noża, mogłoby być śladem w Sławianowie inwentarzy podobnych jak z grobu nr 12 z Leśna, z fazy B2a, w postaci noża z brązowym jelcem i w pochwie drewniano-skórzanej (?), krzesaka, oselki, pasa z okuciami, dwóch okutych rogów do picia i klamerski esowatej (WALENTA 1992, s. 174).

grób, jamowy nr 12 z Lutomia, z fazy B2b, zawierał wędzidło, zapinkę i czarkę, zaś grób jamowy nr 25 z Brójc, z końca fazy B2 lub z B2/C1-C1a, tylko czarkę. W fazie B2/C1-C1a wzrosła liczba grobów z oznakami statusu, najczęściej ostrogami grupy I. Jako popielnic używano nieraz naczyń brązowych, zwłaszcza kociołków, odkrytych w Dorotowie razem z naszyjnikami złotymi, kamieniami i kośćmi do gry oraz ułamkami fibuli i okuć pasa (?), w Krzyżu-Łokaczu – z ostrogą i dwudzielną sprzączką półkolistą oraz w Wapniarni-Białej (grób 4) – z ostrogą. Naczynie brązowe (?)³⁶, ostrogi i przystawka były w grobie szkieletowym/1885 z Poznania-Szeląga (ryc. 13: 1–2). Popielnica z Brzostowa zawierała ostrogę, sztabkę złota i sprzączkę, a z Poznania-Komandorii (grób 3) – stopione naczynie brązowe (?), dwudzielną sprzączkę prostokątną, zapinkę i szpilę kościaną (ryc. 9: 1–3). W kilku grobach szkieletowych ostrogi wystąpiły z okuciami pasa, m.in. typu O 17 (ryc. 11: 1–5), sprzączką lub grzebieniem (Poznań-Komandoria 6, Poznań-Szeląg 5, Imielno 12). W popielnicach z Czarnkowa i Rzadkowa (grób 3) były grzebienie, w Rzadkowie – ze szpilą kościaną i kubkiem (ryc. 5: 7–8; 15: 1–4). Grób szkieletowy nr 1 z Poznania-Szeląga, z fazy C1b (?), z nożykiem brązowym i okutym wiadrzem, zatem oznakami godności pochowanej osoby (ryc. 12; por. GAUL 1983, s. 346, 365; SZYDŁOWSKI 1984, s. 141), też mógł być męski, brakuje tu bowiem wyróżników kobiecych.

Wyposażenie dzieci nie różniło się wyraźnie od wyposażenia dorosłych³⁷; odkryto pojedynczo fibulę (Imielno 2, 19, Mutowo 18, Słopanowo 34), sprzączkę (Słopanowo 6), grzebień (Imielno 35) i przystawkę (Słopanowo 74) lub kombinacje fibuli i przystawki (Słopanowo 35), fibuli, grzebienia i dwóch przystawek (Imielno 27), małej bransolety, paciorka, przęślika i przystawki (Trzciel, jama 9) oraz paciorków i wisiorka brązowego (Poznań-Szeląg/1886). Podobnie wyposażone były groby dziecięce z Odrów (GRZEŁAKOWSKA 1991).

Do wyposażenia grobowego głównie kobiet i dzieci należały amulety: wisior z muszli kauri ze Skrzetuszewa-Witakowic (ostatnio STANEK 1999), miniaturowe koło brązowe (zob. ZEITEN 1997, s. 22–25) z Poznania-Szeląga, z grobu/1886 z pochówkiem dziecka (ryc. 13: 3–6), wisiorek z bydłowej kości nadgarstka (zob. MAIER 1983, s. 125), dodany do kolii z grobu nr 49 w Słopanowie (ryc. 27: 4), może także kulka z piaskowca z grobu dziecięcego nr 67 w Słopanowie i kolista blaszka z otworem do zawieszania – substytut monety (por. BURSCHE, OKULICZ-KOZARYN 1999, s. 147–150; 153), stanowiąca jedyny dar w grobie nr 32 z Imielna.

³⁶ Rzekomo fragmenty pancerza i naszyjnik brązowy.

³⁷ 13 grobów, głównie szkieletowych o małych jamach: Imielno 2, 19, 27, 37; Konarzewo 1; Mutowo 18; Poznań-Szeląg/1886; Słopanowo 6, 34, 35, 67, 74; Trzciel, jama 9.

Kości zwierzęce, pozostałości darów z pożywienia lub ofiar (por. NIEWĘGŁOWSKI 1981, s. 122, 130; WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 204–207, 224), odkryto w grobach kobiecych, męskim i dziecięcym. Niespalone kości z grobów szkieletowych (Dziekanowice 18/92, Konarzewo 1) i z jamowego (Poznań-Komandoria 4) oraz spalone z popielnicowego (Kuźnica Żelichowska) pochodzą od świni, owcy lub kozy, jesiotra i szczupaka. W Dziekanowicach kość ramienna świni i tarczka jesiotra były w rejonie podudzia i stóp szkieletu, gdzie często składano dary. Groby z domieszką kości zwierzęcych są dość rzadkie w kulturze wielbarskiej (zob. WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 79, 100); w Cecelach stanowiły zaledwie 6% ogółu grobów (JASKANIS 1996, s. 103).

Szczątki tekstyliów z kilku grobów szkieletowych i ciałopalnych, raczej wyłącznie wełnianych, utkanych w splocie płóciennym 1/1 (Lutom 8, Poznań-Komandoria 6, Poznań-Szeląg 8, Słoplanowo 41?, 43 i 46) i skośnym 2/2 (Poznań-Komandoria 7, Słoplanowo 46), w większości pochodzą z odzieży zmarłych. Szaty kobiety pochowanej w grobie nr 46 ze Słoplanowa były z tkanin o różnym splocie (1/1 – szata spodnia, 2/2 – wierzchnia)³⁸.

Według kryteriów K. GODŁOWSKIEGO (1960, s. 52–53) nieliczne groby można uznać za bogato (grupa II – głównie z importami fali „duńskiej”³⁹ i ozdobami z cennych kruszców, zwłaszcza Dorotowo) i mało grobów za średnio wyposażone (grupa III), reszta to ubogo i bardzo ubogo wyposażone (grupy IV i V). W Imielnie, Lutomiu i Słoplanowie groby grup III, IV i V stanowiły odpowiednio 3–13%, 23–27% i 60–72% ogółu grobów (Imielno: 1, 9 i 26 grobów; Lutom: 2, 6 i 18 grobów; Słoplanowo: 11, 23 i 52 groby)⁴⁰. Importy – prócz paciorków – należały do rzadkości. Z kilku fibul bez kontekstu odkrycia, warto wymienić unikatowe na obszarze wielbarskim: galijską lub nadreńską tzw. *Kragenfibel* typu A 239 z Juncewa, z fazy B2a (?)⁴¹; pannońską trąbkowatą typu A 85⁴² (forma 60 według Kovrig) z Pierwoszewa (ryc. 4: 2), z faz B2b-B2/C1 (por. KOVRIG 1937, s. 118, tabl. 6: 60; por. PEŠKAŘ 1972, s. 87), i pochodzącą ze wschodniej Galii lub

³⁸ Za określenie szczątków tkanin dziękuję p. mgr. Andrzejowi Sikorskiemu.

³⁹ Groby horyzontu Valøby-Nordrup-Enekrogen-Połowite, z faz B2/C1-C1a i C1b (por. WOLAŃCZAK 1974, s. 148–149, 1993, s. 25); podobnie jak wielkopolskie groby, zawierają niejednokrotnie pierścienie i naszyjniki z metali szlachetnych, kamienie i kości do gry oraz okute wiadra (np. Brokjær i Store Kongshøj w Jutlandii oraz Kongsted Tornemark, Spjellerup Præstegårdsmark i Valløby na Zelandii; zob. LUND HANSEN 1987, s. 413–415, 427, 429).

⁴⁰ Do grupy III zaliczono następujące zespoły: Imielno 12; Lutom 8 i 12; Słoplanowo 5, 19, 23, 27, 37, 40, 41, 43, 46, 54 i 55.

⁴¹ Znany głównie z północnej Galii i Germanii typ 10c FEUGÈRE'A (1985, s. 245); przyp. 12.

⁴² Dość częste w kulturze wielbarskiej są podobnie datowane pannońskie fibule typu A 84 (por. DĄBROWSKA 1995, s. 6, 16–19, ryc. 1: c, d; 6).

Frekwencja elementów wyposażenia w grobach (S – szkieletowe, P – popielnicowe, J – jamowe, C – ciałoopalne, N – nieokreślone; * – pozostałe datowane na fazy B2-C1 lub okres rzymski; Aneksy 5, 6)
 Frequenz der Beigaben in den Gräbern

Elementy wyposażenia	Liczba grobów											
	ogółem	S	P	J	C	N	faza*					
							B1	B1-B2	B2	B2/C1a	C1a-C1b	C1b
Zapinka	58	14	20	18	5	1	2		14	31	3	2
2 zapinki	14	4	4	5	1		1		4	8	1	
3 zapinki	13	4	4	4	1				3	8	1	
Sprzączka	28	9	11	7		1			5	13		1
Okucia pasa	13	8	1	2	2				2	7		
Klamra do pasa	2			2					1		1	
Bransoleta	12	4	3	2	3			1	5	4		
2 bransolety	7	5	1	1					3	4		
Klamerka esowata	7	5	1		1				3	4		
1-2 paciorki	10	4	3	2	1		2		1	1	1	
3 i więcej paciorków	17	4	8	5					4	6	2	
Paciorek srebrny	5		4	1						5		
Wisiołek złoty	2	1			1					2		
Wisiołek brązowy	1		1									
Wisiołek kościany	1			1								
Wisioriki żelazne	1			1						1		
Substytut monety z otworem (?)	1			1								
Naszyjnik brązowy	1	1								1		
Naszyjnik złoty	1		1							1		
Pierścień złoty	1		1							1		
Szpila brązowa	2	1		1					1			
Szpila żelazna	1			1								

Igła	8	5	1	1	1				1	5		
Szpila kościana	8		6	1	1					2	2	
2 szpile kościane	1		1									
Szpila haczykowata	3	2	1							3		
Przędzlik	27	4	7	12	3	1			3	13	2	
2-3 przędzliki	7	4	2		1					5		
Elementy przędzlicy	1	1								1		
Grzebień	43	8	19	7	9					21	2	
Szczypczyki	1		1							1		
Nóż żelazny	6	3	2	1					2	2	2	
Okucie pochwy noża (?)	1	1						1				
Nóż brązowy	1	1									1	
Wędzidło	1			1					1			
Ostrogi	10	5	5						1	9		
Kamienie i kości do gry	1		1							1		
Kulka kamienna	1	1										
Sztabka złota	1		1							1		
Naczynie brązowe	6	1	5							5		
Wiadro z okuciami	1	1										1
Elementy skrzynki	9	5	1	2	1				2	1	1	
Przystawka	44	10	12	18	4		1		3	18	3	1
2-3 przystawki	5	1		4						3	1	
Nakrycie gliniane	6		5	1					1	4		
Fragmenty naczyń	46	10	6	27	3			1	1	11	1	
Szczątki zwierzęce	4	2	1	1				1		2		

Nadrenii, emaliowaną tarczowatą⁴³ typu E III 51 (grupa E według Thomas) ze Słopanowa⁴⁴, najpewniej z fazy B2/C1-C1a (zob. EXNER 1941, s. 66; THOMAS 1966, s. 138–139; WIELOWIEJSKI 1970, s. 40, 44). Z niewielu naczyń brązowych tylko część ma klasyfikację typologiczną. Ucho od dzbanu z Bytynia, z pokrywą zawiasową typu Pompeje (wariant Maudach), formy nerońsko-flawijskiej wytwarzanej w Kapui (ryc. 4: 1), jest unikatem na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, mimo szerokiego rozprzestrzenienia tych dzbanów w prowincjach rzymskich⁴⁵ (por. FLÜGEL 1993, s. 76–78). Z Miłogoszcy pochodzi sito typu E 160, zaś z Dorotowa i Krzyża-Łokacza kociołki typu E 44 i E 46–48⁴⁶. Do importów danych do grobów należały szklane kamienie do gry z Dorotowa, zapewne przęcica bursztynowa z Kowanówka-Obornik (zob. WIELOWIEJSKI 1994, s. 74) i może także moneta ze Skrzetuszewa-Witakowic. Najliczniejsze importy fali „duńskiej” – prócz rzymskich – obejmowały przedmioty północnej proveniencji, wśród nich pierścień złoty z Poznania-Komandorii (ryc. 8: 3), duński wariant typu 10 (10 IIa; por. ANDERSSON 1993a, mapa 7, 1993b, s. 51, 54). Zapewne z falą „duńską” wiąże się okucia wiadra z Szeląga (ryc. 12).

Badając związek między wyposażeniem i typem grobu, można zauważyć, że symbole statusu najczęściej znajdowały się w grobach popielnicowych i szkieletowych (tab. 3). W Poznaniu-Komandorii, gdzie tak jak w Odrach (KMIECIŃSKI 1968, s. 132) – natrafiono na sektor nekropoli z pochówkami osób o wyższej randze społecznej, ostrogi, pierścień złoty i naczynie brązowe (?) odkryto w grobach szkieletowych i popielnicowych (groby 2, 3, 6, 7; ryc. 8–11).

4. ORGANIZACJA PRZESTRZENI CMENTARNEJ

Cmentarzyska były rozległymi założeniami, z włączonymi w ich obręb dużymi formami przestrzennymi – kurhanami o średnicy od kilku do 25 m i kręgami o średnicy od kilku do ponad 30 m (zob. KOKOWSKI 1987), co potwierdzają omówione niżej odkrycia w Wapniarni-Białej, Dorotowie, Straduniu-Żakowie, Mirosławiu Ujskim-Wilanowcu, Lutomiu i Słopanowie. W związku z odprawianymi obrzędami pozostawały ustryny, paleniska

⁴³ Kolejna, z Dąbrówki Słupskiej [14], należy do częstego typu E III 26 (grupa A według Thomas), przeważnie z fazy B2/C1-C1a (EXNER 1941, s. 63; THOMAS 1966, s. 127–128).

⁴⁴ Fibuła jest znaleziskiem bez kontekstu odkrycia (por. aneks 1, nr 93, grób 56).

⁴⁵ Przyczyniły się do tego ruchy wojsk rzymskich w I w. n.e., ponieważ dzbany te były formą używaną w środowisku wojskowym (FLÜGEL 1993, s. 78).

⁴⁶ Naczynie z Lipki [53] mogło być wiadrem typu Östland.

i przypuszczalnie jamy ofiarne. Z przestrzeni nekropoli bywały wydzielone strefy praktyk rytualnych. Pochówki tworzyły zgrupowania odpowiadające sektorom rodów lub wspólnot rodzin (Jordanowo, zapewne Słopanowo, Imielno i Osiek-Prac; por. m.in. STEUER 1982, s. 519; SCHACH-DÖRGES 1970, ryc. 47; 62; GRABARCZYK 1997, ryc. 6; TUSZYŃSKA 1998, s. 115).

Większość cmentarzysk z kręgami i kurhanami odkryto na Pojezierzach Krajeńskim i Wałeckim oraz nad Notecią (ryc. 2, aneks 2). Na Pojezierzu Wielkopolsko-Kujawskim zbadane kurhany i nieokreślona konstrukcja znane są z Palędzia Kościelnego oraz z Łęczec i Lutomia, w których rejonie znajdują się kolejne stanowiska z kurhanami kamiennieo-ziemnymi (MAKIEWICZ 1991, s. 274–275, ryc. 11). W Kowalewku⁴⁷ i Słopanowie koliste strefy o funkcji sepulkralnej lub kultowo-rytualnej były ograniczone rowami. Na strefy *sacrum* symbolicznie wydzielone w ten sposób⁴⁸ natrafiono już wielokrotnie w kurhanach (JASKANIS 1976, s. 242; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1980, s. 22, ryc. 1–2; GRABARCZYK 1997, s. 27) i grobach bez śladów nasypów, znanych z Grzybicy (WOŁĄGIEWICZ 1984a, s. 52–53, 1986a, ryc. 12).

Nekropola w Wapniarni-Białej [103], używana od fazy B1c lub B2a, złożona była co najmniej z dwóch kręgów, dziewięciu kurhanów i grobów płaskich. Według relacji z badań amatorskich w końcu XVIII i pod koniec XIX w., kurhany, przypuszczalnie ze stelami na szczytach, osiągały średnice od kilku do kilkunastu metrów i wysokość 1,5–2 m. Zajmowały obszar ponad 2,5 ha. Większy z kręgów, nie istniejących już w końcu XIX w., o średnicy około 30 m, stał na wschód od drogi Biała-Piła, zatem przy kurhanach, a mniejszy po drugiej stronie drogi. Nie jest znane usytuowanie względem kurhanów, z których najstarsze powstały około fazy B2a, odkrytych płaskich grobów popielnicowych z fazy B2/C1-C1a.

W Dorotowie [17] w końcu XIX w. zlokalizowano 5–7 kurhanów o średnicy kilku metrów i wysokości do ponad 3 m, oraz krąg o średnicy 14 m z 16 głazów rozstawionych w odstępach ok. 1,25 m i pośrodku koliska z ponadmetrowej wysokości stelą z wgłębieniem i żłobinami. Brakuje przesłanek precyzujących chronologię kurhanów; odkryty w jednym z nich pochówek szkieletowy był bez wyposażenia. W odległości ok. 250 m na północ natrafiono na grób płaski, z kociołkiem brązowym użytym jako popielnica, z fazy B2/C1-C1a.

⁴⁷ Uprzejma informacja p. mgr. Tomasza Skorupki, który pustą strefę wokół pochówków, m.in. partię otoczoną relikiami rowu, uznał za ślad zniszczonych kurhanów z nasypem ziemnym.

⁴⁸ Rozgraniczenia strefy *sacrum* i strefy *profanum* za pomocą rowu dokonywano od najdawniejszych czasów; przykłady są tak liczne, że nie trzeba ich przytaczać.

W Straduniu-Żakowie [96] zarejestrowano na początku XX w. około 12 kurhanów o średnicy od 10 do kilkunastu metrów i wysokości ponad 1 m. Zapewne było w okolicy więcej cmentarzysk, gdyż odstęp między działkami leśnymi z kurhanami dochodzą do 2 km, a tak rozległych nekropoli dotąd nie odkryto. Prócz kilku ciałopalnych grobów płaskich z fazy B2/C1-C1a, zbadano grób w nasypie kurhanu, z końca fazy B2 lub z B2/C1-C1a.

Z nekropoli w Mirosławiu Ujskim-Wilanowcu [62], badanej amatorsko od XIX w., pochodzą znaleziska luźne z faz B2a-b – B2/C1-C1a. W 1926 r. A. Karpińska natrafiła na dwa zniszczone groby ciałopalne i palenisko, a w odległości ok. 150 m na wschód na przysypany przez wydmy gład metrowej wysokości, podparty kamieniami. Stał najpewniej na obwodzie kręgu odmiany 2 R. WOŁĄGIEWICZA (1977b, s. 45), gdyż w promieniu 2 m niczego nie odkryto.

Powierzchnia cmentarzyska w Lutomiu [55] mogła być znacznie większa niż 56×33 m (ryc. 7). W kilku małych wykopach odkryto 26 grobów i ślady innych, całkiem zniszczonych. Z kolejnych grobów, zniszczonych przy wybieraniu piasku, pochodzą znaleziska luźne. W południowo-wschodniej części zbadanego obszaru odsłonięto fragment konstrukcji może typu 5 – bruku z oddalonym wieńcem (WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 73, 1986a, s. 65); trudno tutaj o pewne rozstrzygnięcia i brakuje przesłanek uściślających chronologię tej konstrukcji. Na północy uchwycono strefę grobów szkieletowych i jamowych z faz B1c-B2a, a na południu strefę grobów szkieletowych, popielnicowych i jamowych z faz B2b-B2/C1-C1a.

Nekropola w Słopanowie [93] zajmowała obszar o powierzchni większej niż 120×75 m (ryc. 16). Pierwotne założenie na wschodzie mogło mieć wydzieloną strefę praktyk rytualnych, z kręgiem (?), obiektem rowkowym, jamami ofiarnymi (?) i paleniskami⁴⁹. Na zachodzie, w strefie pochówków o wielkości trudnej do oszacowania, skupione były groby szkieletowe, popielnicowe i jamowe. Zbadano jej część, z grobami z faz B2a-b/C1a-C1b; obiekty pewnie datowane na fazy B2a-b (nr 34), B2b (nr 18, 47) oraz B2c (nr 5) odkryto na zachodzie odsłoniętego obszaru, groby z fazy B2/C1-C1a na całym obszarze, a z fazy C1a-C1b (nr 16) w jego wschodniej części (ryc. 16–17). W dużym rozrzucie groby zalegały także na wschód i na południe od zgrupowania pochówków. We wschodniej strefie chowano

⁴⁹ Interpretację stanowiska utrudnia wielokrotne w przeszłości wykorzystanie na osady i cmentarzyska, niekompletna dokumentacja badań i częściowa dewastacja materiałów. Pomijając jednak dowolne rekonstrukcje budynków przy tak dużym nagromadzeniu jam posłupowych, można podjąć próbę powiązania wszystkich pozostałości z okresu rzymskiego z cmentarzyskiem i odstąpić od dawnej koncepcji osady i cmentarzyska (PRZEWOŻNA 1955).

zmarłych od fazy B2/C1-C1a; przy obiekcie rowkowym pogrzebano w szeregu trzy kobiety, a na południe od niego powstały groby ciałopalne, datowane na fazy B2/C1-C1a i C1a-C1b.

Na uwagę zasługuje domniemane następstwo czasowe kręgu kamiennego i obiektu rowkowego, zapewne na kulminacji terenowej (PRZEWOŻNA 1955, s. 95). Krąg, niewidoczny na poziomie stropów rowów i nie udokumentowany na całym obwodzie, osiągał średnicę około 8,5 m, a ustawiony został z kamieni wielkości 25–40 cm, w dwóch wypadkach żaren nieckowatych (ryc. 18: EF, GH). Łączyłyby w sobie cechy odmian 1 i 2 WOŁĄGIEWICZA (1977b, s. 45), ponieważ prócz głazów bez obwarowania natrafiono na gniazdo małych kamieni, i należałby do najmniejszych kręgów, znanych z Grzybnicy (nr IV), Węsiorów (nr III) oraz Zelgniewa [106] (WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 44, ryc. 32; KOKOWSKI 1987, s. 70–74, ryc. 5), różniąc się od nich konstrukcją z małych głazów, zapewne z braku odpowiedniego budulca. Obiekt rowkowy był dwukrotnie większy; średnice koncentrycznych rowów osiągały 22 m i 16,5 m, a dystans między nimi wynosił 1,5 m. Nie odkryto śladów nasypu ewentualnego kurhanu. Rowy były najwyraźniejsze na głębokości 0,3–0,4 m i niżej zatraçały swą ciągłość. Rów zewnętrzny miał zmienną szerokość 1–2 m oraz głębokość 0,4–1,3 m, a jeśli pierwotnie był przerwany, to raczej od południowego wschodu⁵⁰. Regularny rów wewnętrzny, szeroki na 0,3–0,4 m i głęboki na 0,5–0,65 m, mógł być formą ciągłą. Nie można wykluczyć związku z obiektem części jam posłupowych, zwłaszcza na obwodzie rowu wewnętrznego, niekiedy parami po obu stronach (ryc. 18: C–D), może reliktyw palisady otaczającej wewnątrz obiektu⁵¹.

W obrębie obiektu domniemany pochówek szkieletowy, usytuowany na południe od jego środka, oraz paleniska kamienne i jamy o czarnym wypełnisku tworzyły symetryczny układ, wskazujący na ich jednoczesność (ryc. 18). Nad paleniskiem nr 655 zapewne odkryto pozostałość stosu w postaci płytkiej jamy nr 566, o wymiarach 3,4 × 2,6 m, w której rejonie zalegały w warstwie przepalone kości. W rowach i jamach występowała niewielka ilość ceramiki i niekiedy szczątków zwierzęcych oraz polepy; w jamie nr 555 stała dolna część naczynia (ryc. 19: 1–5) (PRZEWOŻNA 1955, s. 73–75, 82–83, 85, 90, ryc. 15; 26; 33). Natomiast z warstwy z obiektu rowkowego i jego otoczenia pochodzi większość ceramiki i kości zwierzęcych odkrytych w warstwie na całym stanowisku. Wśród kilkuset fragmentów zdarzają się większe części garnków, waz i pucharów, nieraz

⁵⁰ Przerwa w części południowo-zachodniej nie jest pewna, gdyż dotyczy poziomu 0,55–0,65 m, nie jest zaś znana sytuacja na głębokości 0,4 m.

⁵¹ W obiekcie rowkowym i poza nim było wiele jam posłupowych (PRZEWOŻNA 1955, ryc. 4: 14), lecz trudno wskazać inne, sensowne układy; część mogła być z wcześniejszych osad.

z symbolicznymi motywami swastyki i meandra oraz ornamentem kółka zębatego rzadkim na obszarze wielbarskim (ryc. 19: 6–12). Małe ułamki wielkiego garnka grupy IB–D były rozsiane po zachowanej części obiektu i jego sąsiedztwie (ryc. 19: 11). Wśród szczątków zwierząt udomowionych i dzika częściej występują kości głowy oraz kończyn niż kości z konsumpcyjnych części tuszy; w rowie wewnętrznym natrafiono na ząb owcy lub kozy, a w jamach na żuchwę psa i fragment żuchwy prosięcia (tab. 4)⁵². Nie można zatem wykluczyć selekcji części ciał zwierzęcych dokonanej w związku ze składaniem ofiar (por. WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 124–128; MAKIEWICZ 1993, s. 70–73). Możliwość taką wspierałaby konfrontacja określonych kości i kości zwierzęcych z wieńca nr I w Chwarznie na Pojezierzu Kaszubskim, który także mógł być miejscem praktyk rytualnych (IA [1979] 1980, s. 104–105; [1982] 1983, s. 76, 333; GRABARCZYK 1997, s. 209–210, nr 13). Odkryto tam ząb bydlęcy oraz szczątki psa (osobnika powyżej 2 lat), wśród nich kości czaszki, żuchwy, śródreżca i palca⁵³. Znaleźiska z obu obiektów potwierdzają ponadto ważną w obrzędowości rolę psa, zwierzęcia o naturze chtonicznej, symbolu świata podziemnego, zmarłych, śmierci i płodności (zob. MARINGER 1981, s. 38–39; SEYER 1982, s. 84; ANDRAŁOJC 1993).

Obiekt rowkowy posiada atrybuty kręgów kamiennych: ogrodzoną kolistą przestrzeń o wielkości dużych kręgów (WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 44), w której obrębie obiekty nieruchome, m.in. pochówek i ustryna, oraz potłuczone naczynia i szczątki zwierzęce byłyby materialnymi świadectwami praktyk ofiarnych i uctw rytualnych (WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 57–67, 1981, s. 175–176). Jednak podobne pozostałości dotyczą również kurhanów: paleniska tworzyły regularny układ wokół pochówków szkieletowych w kurhanach nr 16 z Gronowa i nr 1 z Pielgrzymowa (WOŁĄGIEWICZ 1977a, s. 14–17, 25, ryc. 8), relikty stosów ciałopalnych odkryto obok pochówku szkieletowego w kurhanie nr 62 z Nowego Łowicza (HAHULA 1998, s. 106, ryc. 2), pod nasypami kilku kurhanów typu rostołckiego natrafiono na ogniska ze szczątkami zwierzęcymi i fragmentami naczyń, a te ostatnie nieraz licznie zalegały w nasypach kurhanów (JASKANIS 1976, s. 229, 246). W wypadku sepulkralnego charakteru, peryferyjne położenie obiektu i obok trzech kolejnych grobów mogłoby wskazywać na kwaterę rodziny o wysokiej randze. Tej interpretacji nie wspiera dość skromne wyposażenie owych grobów, z wyjątkiem

⁵² W tym kontekście prawdopodobny jest związek z cmentarzyskiem wielbarskim jamy nr 514 z czaszką końską, odkrytej na wschód od obiektu rowkowego i paleniska przy krawędzi wybierzyska. Kolejną nekropolą ze zwierzęcymi depozytami kultowymi mogło być cmentarzysko w Babimoście [1], gdzie też odkryto czaszkę zwierzęcą.

⁵³ Dziękuję p. dr. inż. Danielowi Makowieckiemu za udostępnienie ekspertyzy szczątków zwierzęcych z Chwarzna oraz p. mgr Gabrieli Jeziorskiej za zgodę na ich wykorzystanie.

Tabela 4

Opis szczątków zwierzęcych z obiektu rowkowego w Słopanowie (wg D. Makowieckiego)
Tierknochenreste aus dem Grabenobjekt in Słopanowo

Gatunek	Rów		Jama		Warstwa		Ogółem
	zewnątrzny część E	wewnętrzny część W	534	555	część E obiektu	część W obiektu	
Bydło <i>Bos primigenius f. taurus</i>						żuchwa - 2 kość śródreżcza - 2 miednica - 1 łopatka - 1 żebra - 4	10
Koń <i>Equus ferus f. caballus</i>					kość śródreżcza - 1 kość śródreżcza lub śródstopia - 1		2
Świnia <i>Sus scrofa f. domestica</i>				żuchwa/prosię ok. 3 miesięcy - 1		krąg lędźwiowy - 1	2
Owca <i>Ovis ammon f. aries</i>						kość śródstopia - 1	1
Owca/koza <i>Ovis ammon f. aries/ Capra aegagrus f. hircus</i>		ząb - 1				ząb dolny/osobnik ok. 3 miesięcy - 1 kość udowa - 1	3
Pies <i>Canis lupus f. familiaris</i>			żuchwa prawa, lewa, osobnik 2-4 lata - 1				1 1
Dzik <i>Sus scrofa L., 1758</i>						kość skokowa (dł. boczna 52 mm; wys. zwierzęcia w kłębie 93 cm) - 1	1
Nieoznaczony	1					23	24
Ogółem szczątków							44

wyrabowanego w części grobu nr 43⁵⁴. Z uwagi jednak na kontekst sytuacyjny, mianowicie lokalizację w miejscu kręgu i w pobliżu innych obiektów łączonych ze sferą obrzędowości, wydaje się prawdopodobne, że obiekt rowkowy pełnił raczej funkcje kręgu.

Poza obiektem rowkowym rytuałom ofiarnym mogły służyć jamy głębokie na ponad 2 m, wyłożone kamieniami i zadaszone⁵⁵; na omawianym cmentarzysku w jamie nr I odkryto zwęglone ziarno prosa, w jamie nr II wtórnie przepalone naczynie i kości zwierzęce, a obok niej palenisko gliniane (ołtarz?) ze zwęglonym ziarnem pszenicy (PRZEWOŻNA 1955, s. 70, 76–81, ryc. 16–22). Wykorzystanie głębokich jam przemawiałoby za chtonicznym charakterem ofiar, adresowanych do mocy świata podziemnego (zob. SCHWARZ 1962, s. 58–73; WĘGRZYNOWICZ 1982, s. 139–145). Ofiary z płodów rolnych, jak również użycie żaren do budowy kręgu, byłyby przejawami agrarnego kultu płodności⁵⁶, powiązanego ściśle z wierzeniami eschatologicznymi⁵⁷ (por. ELIADE 1993, s. 335–346; NIEWĘGŁOWSKI 1981, s. 431, 436, 447–448). O znaczeniu rytualnym obecności żaren na cmentarzyskach świadczyłoby stosowanie ich w nasypach kurhanów i brukach grobowych oraz jako oznaczenie lub nakrycie pochówków (por. KMIECIŃSKI, BLOMBERGOWA, WALENTA 1966, s. 56, 117; JASKANIS 1976, s. 246, 1996, s. 89; WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 74; GRZELAKOWSKA 1991, s. 75)⁵⁸.

Paleniska zgrupowane przy wschodniej granicy nekropoli miały zbliżony prostokątny kształt i długość 1,3–1,6 m (PRZEWOŻNA 1955, s. 65–67, ryc. 6–8). W obrzędach korzystano z drewna sosny (ognisko 600 przy obiekcie rowkowym, jama ofiarna I) oraz z drewna dębu (paleniska: 655 w obiekcie rowkowym i 501). Nie wiadomo, czy wybór warunkowała jedynie wysoka wartość opałowa tych gatunków, czy również względy rytualne. Niemniej drewna sosny i dębu użyto też do kremacji zwłok w Poznaniu-Komandorii [81], zwęglone drewno sosny odkryto w stosach w Grzybnicy (HAHULA 2000, s. 35) i najczęściej nim palono ogniska odkryte pod nasypami kurhanów typu rostołckiego (JASKANIS 1976, s. 229), drewno dębu po brzozowym najbardziej preferowano do kremacji zwłok w Cecelach (JASKANIS 1996, s. 93).

Mało ceramiki z obiektów łączonych z praktykami rytualnymi i znacznie więcej z warstwy w ich rejonie, mianowicie fragmenty naczyń grup I–V, VIII i XV, zatem serii B, B/C i C, pozwala na ogólne datowanie tych

⁵⁴ Z planu wynikałoby, że także domniemany pochówek szkieletowy z obiektu rowkowego mógł być zniszczony wkopami (ryc. 18).

⁵⁵ Dziękuję serdecznie za tę sugestię p. dr. Józefowi Bednarczykowi.

⁵⁶ Z kultami agrarnymi łączone są niektóre zwierzęta obecne w Słopanowie, zwłaszcza pies i koń (por. NIEWĘGŁOWSKI 1981, s. 431, 437; ANDRAŁOJC 1993, s. 103).

⁵⁷ Święto Jul było u Germanów zarazem świętem płodności i urodzaju oraz świętem zmarłych (zob. m.in. ELIADE 1993, s. 336–339).

⁵⁸ Szczególnie wymowne jest nakrycie popielnicy w obiekcie 83 z Jordanowa [34] żarnem nieckowatym z pozostawionym rozcieraczem (informacja mgr. Piotra Wawrzyniaka).

obiektów na wczesny okres rzymski po fazę C1 (ryc. 19; PRZEWOŻNA 1955, ryc. 6, 22; por. WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 26–27). Można jedynie przypuszczać, że krąg i kamienie na południe od niego, m.in. obok grobu nr 39, ustawiono około fazy B2a⁵⁹ przy delimitacji obszaru nekropoli (zob. WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 32, 53, 58). W miejscu uświęconym rytuałem ustawienia kręgu obiekt rowkowy zapewne założono jeszcze w fazie B2, w każdym razie wcześniej niż grób nr 43, wkopany w rów zewnętrzny w fazie B2/C1-C1a (ryc. 16; 18). Na pewno funkcjonował w stadium B2/C1-C1a, z jego obrębu pochodzą bowiem części naczyń grup III i VIII. *Terminus ante quem* używania jamy ofiarnej (?) nr II wyznacza chronologia położonego nad nią grobu nr 54 (PRZEWOŻNA 1955, s. 96), zatem faza C1a lub początek C1b.

Na nekropolach wielbarskich dość często natrafia się na miejsca i strefy praktyk rytualnych; prócz kręgów i niekiedy wieńców kamiennych wskazuje się na skupienia palenisk i ustryn na obrzeżach przestrzeni grzebalnych (por. WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 14–18, 57–67; WALENTA 1981b, s. 200; OKULICZ, BURSCHE 1987, s. 212, 223–226, ryc. 1; HAHUŁA 2000, s. 36). Wydzielenie z obszaru cmentarzysk stref odprawiania obrzędów poprzedzających pochówek, z którymi związane były ustryny, oraz służących oczyszczeniu uczestników ceremonii po dokonanych pochówku, spełnianych przy ogniskach, wykazano dla różnych epok (zob. WOŹNY 2000, s. 47–72, 123–127). W Wielkopolsce, poza Słoplanowem, kilkakrotnie natrafiono na paleniska. W Mutowie [66] ogniska zgrupowane były przy zachodniej granicy cmentarzyska. W Rządzkowie [88] relacja ognisk i ustryn (?) do zespołu pochówkowego nie jest jasna (ryc. 14). W Mirosławiu Ujskim-Wilanowcu [62] małe palenisko było w odstępnie 2 m od grobu w części zachodniej (?) nekropoli. Brak informacji o położeniu czterech ustryn na cmentarzysku w Brójcach [4]. Owalne jamy, długie na 2–3 m, zawierały zwęglone drewno, drobne kości i ceramikę; jedna miała prostokątną obstawę z sześciu kamieni umieszczonych w rogach i pośrodku dłuższych boków.

Aneks 1. Katalog cmentarzysk kultury wielbarskiej w Wielkopolsce⁶⁰ (ryc. 1)

1. **Babimost** (Bomst), pow. Zielona Góra, woj. lubuskie.

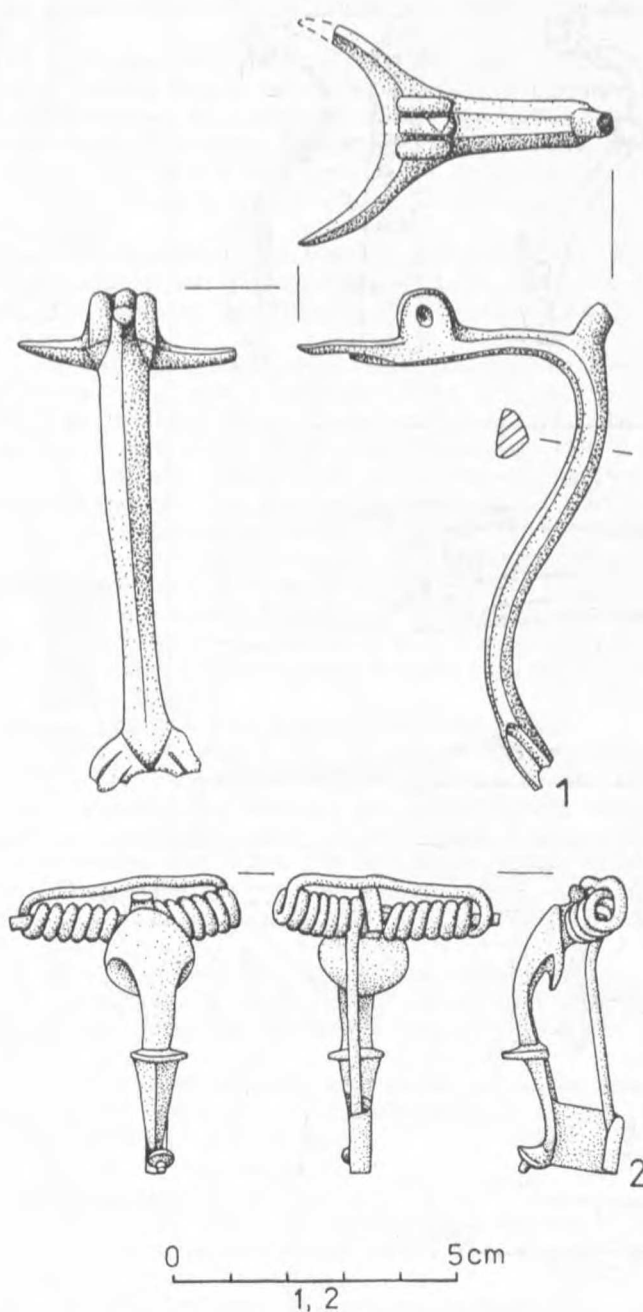
53 groby: 35 popielnicowych, 18 jamowych. Fazy B2c-C1a-C1b (DOBRINDT 1927, s. 36–37; UMBREIT 1976, s. 52; KOSTRZEWSKI 1955, s. 250, ryc. 735; BUGAJ, MAKIEWICZ 1995, s. 89, 95–96, 107–109, ryc. 1).

Biała zob. Wapniarnia.

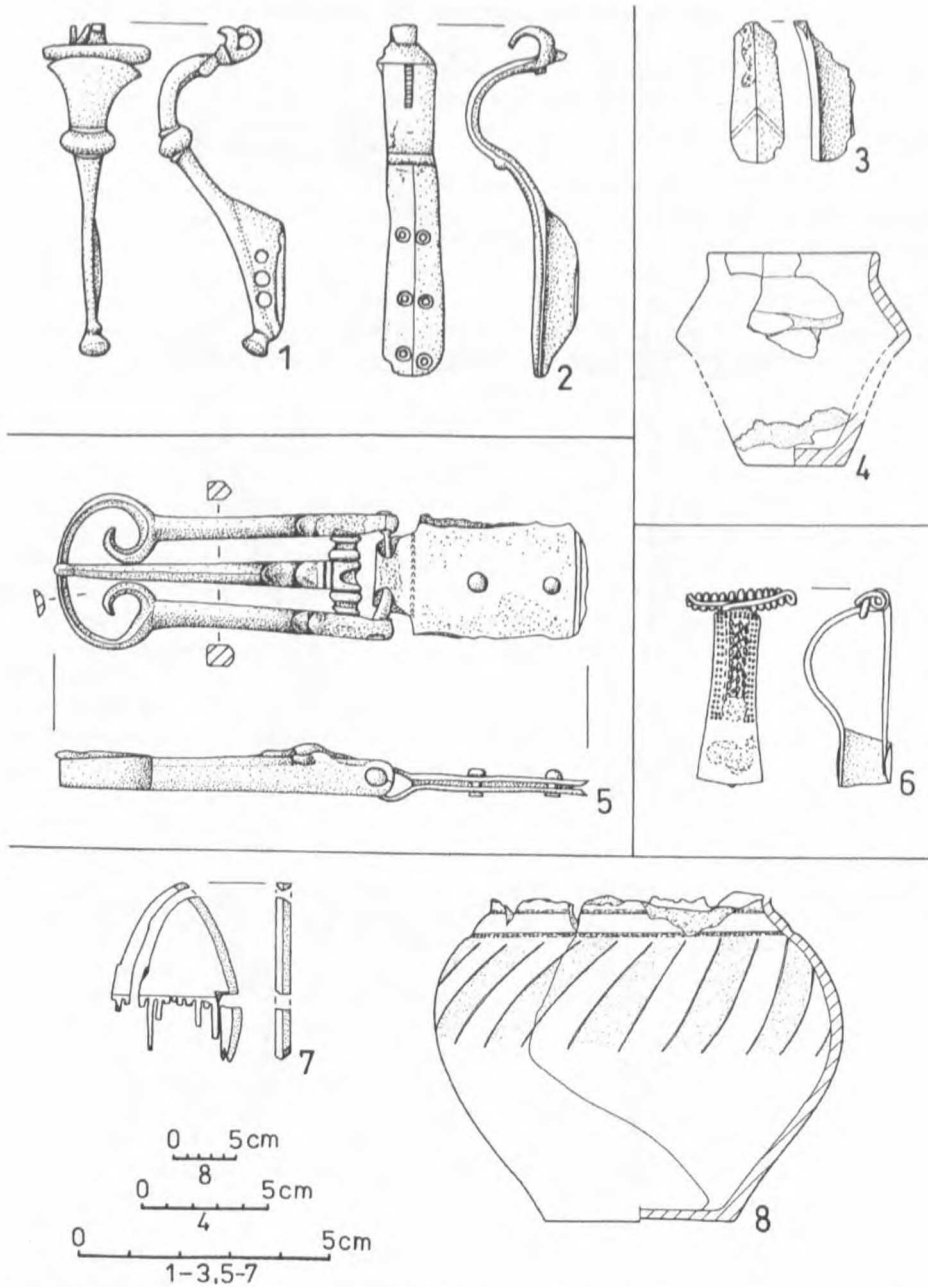
⁵⁹ Najstarszym elementem jest fragment fibuli typu A 60–61.

⁶⁰ Skróty: arch. – archiwum, dł. – długość, egz. – egzemplarz, fr. – fragment, głęb. – głębokość, inf. – informacja, k. – kultura, K – kobieta, M – mężczyzna, MAP – Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, miąż. – miąższość, ok. – około, przew. – przeworska, śred. – średnica, wielb. – wielbarska.

2. **Białośliwie** (Weißenhöhe) stan. 20, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Grób jamowy (inf. mgr. J. Roli).
Z dawnych odkryć: zapinka A 203 (BLUME 1912, s. 194, tabl. 5, 30a, 1915, s. 27, 165).
3. **Błękwit** (Blankwitt), gm. i pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Popielnica V (?) (HESSLER 1925a, s. 907, ryc. 12; 1925b, s. 26, ryc. 8; WOLAŃIEWICZ 1993, s. 148, 170, nr 322).
4. **Brójce** (Brätz), gm. Trzciel, pow. Międzyrzecz, woj. lubuskie.
99 grobów popielnicowych i jamowych, czystych i z resztkami stosu; cztery ustryny.
W MAP ceramika z grobów: 1. III/IVB; 17. IA, XVB; 20. IA. Niepełne inf. o 15 popielnicowych (1, 4, 17, 20, 22, 27, 36, 39, 42, 46, 77, 79, 92, 96, 97), dwóch jamowych (25, 55) i 19 ciałopalnych (6, 9, 10, 12, 28, 29, 49, 50, 52, 54, 61, 64, 66, 75, 82, 83, 84, 85, 95). Fazy B2b-B2/C1-C1a. (KOSTRZEWSKI 1951, s. 183; ŚMIGIELSKI 1958, s. 459, ryc. 17: 2; UMBREIT 1976; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 136, nr 408; WOLAŃIEWICZ 1993, s. 80, 90, 93, 95–96, 108, 112, 171, nr 20).
5. **Brzeźnica** (Abbau Briesenitz), gm. Jastrowie, pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Grób (?) ciałopalny: zapinka A 96, bransoleta taśmowata. Faza B2/C1-C1a (BLUME 1912, s. 6, 165, 1915, s. 141).
6. **Brzostowo** (Brostowo), gm. Białośliwie, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy. Faza B2/C1-C1a (CRÜGER 1872, s. 25–26, 42, tabl. 2: 23–24; ZE, t. 8, 1876, s. [220], nr 2; BLUME 1912, s. 120, 194, 1915, s. 143–144; JAHN 1921, s. 52, 112; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 597; WOLAŃIEWICZ 1993, s. 96, 148, 172, nr 24, tabl. 41: 8).
7. **Bukowiec** (Bukowitz), gm. i pow. Wągrowiec, woj. wielkopolskie.
Groby ciałopalne; zapinki A V, 8 i A 41, przęślik (BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 7, 9, 144; arch. MAP).
8. **Buntowo** (Seefelde), gm. i pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Popielnica V (AB [1898] 1899, s. 46; SCHINDLER 1940, s. 45/45, 123, nr 54, s. 140, nr 5; mapa 6, nr 54, tabl. 8: 6; WOLAŃIEWICZ 1993, s. 96, 154, nr 27).
9. **Bytyń**, gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy czysty: naczynie zbliżone do IV. Luźne: dno małej przystawki, przęślik (KOSTRZEWSKI 1928, s. 232; MACIEJEWSKI 1960, s. 213).
Z dawnych odkryć: ucho od dzbana brązowego z pokrywą zawiasową, typu Pompeje, wariantu Maudach (FLÜGEL 1993) (ryc. 4: 1) (EGGERS 1951, s. 150, nr 2008; FOGEL 1991, s. 70).
10. **Ciszkowo**, gm. Czarnków, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Z cmentarzyska paciorek 171 (BLUME 1915, s. 89, 144; SCHINDLER 1940, s. 130, nr 339, mapa 5; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 274, nr 639).
11. **Cotoń**, gm. Rogowo, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.
Grób szkieletowy. Faza B2/C1-C1a (APL, t. 6, 1911, s. 190, nr 8; BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 9, 63, 67, 144; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 638; MACIEJEWSKI 1962, s. 237, nr 103, tabl. 5: 11–15; WÓJCIK 1982, s. 58, 92, nr 50).
12. **Czarnków** (Czarnikau) stan. 4, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy czysty (M 25–40 lat): naczynie III/IVA, fr. grzebienia A, ślady brązu na grzebieniu i fr. czaszki. Faza B2/C1-C1a (ryc. 5: 7–8) (LIPIŃSKA 1973, s. 194).
Z dawnych odkryć: ostroga I (BLUME 1909a, s. 23, 1912, s. 120, 194, 1915, s. 144; JAHN 1921, s. 51–52, 59, 112; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 742).
13. **Ćmachowo-Huby** (Cmachowo-Anbau), gm. Wronki, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.
Zapinki A 68 i A 60 rzekomo z jednego grobu (ryc. 5: 1–2) (ZE, t. 8, 1876, s. [272]; SCHWARTZ 1879, s. 6, 1882, s. 8, tabl. 2: 1, 2; BLUME 1915, s. 1, 6).

Ryc. 4. 1 - Bytyń [9]; 2 - Pierwoszewo [74]. Rys. J. Kędelska
 Abb. 4. 1 - Bytyń [9]; 2 - Pierwoszewo [74]. Gez. J. Kędelska

Ryc. 5. 1-2 – Ćmachowo-Huby [13]; 3-4 – Piotrkówko [77], grób; 5 – Kowanówko-Oborniki [46]; 6 – Uścikowo [102], grób; 7-8 – Czarnków [12], grób. Rys. J. Kędelska
 Abb. 5. 1-2 – Ćmachowo-Huby [13]; 3-4 – Piotrkówko [77], Grab; 5 – Kowanówko-Oborniki [46]; 6 – Uścikowo [102], Grab; 7-8 – Czarnków [12], Grab. Gez. J. Kędelska

14. Dąbrówka Słupska (Eichenhain), gm. Szubin, pow. Nakło n. Notecią, woj. kujawsko-pomorskie.

Fibula E III 26 (BLUME 1912, s. 194, 1915, s. 146, tabl. 8: 11; KOSTRZEWSKI 1923, s. 200–201, ryc. 716; THOMAS 1966, s. 197, nr 20, tabl. 10: 1; WIELOWIEJSKI 1970, s. 332).

15. Debrzno-Wieś (Dobrin), gm. Lipka, pow. Złotów, woj. wielkopolskie.

Kurhan z pochówkiem szkieletowym. Faza B2 (ZHVM, t. 6, 1882, s. 127, nr 417; BLUME 1912, s. 119; 159, ryc. 147, 1915, s. 145; JAHN 1921, s. 33, 105–106, nr 190–191, ryc. 35; WOLAĞIEWICZ 1977b, ryc. 40, nr 4; ROMAN 1998, s. 175, nr 5).

Dębogóra zob. Piła.

16. Dolnik-Strużnica (Strusendorf), gm. Krajenka, pow. Złotów, woj. wielkopolskie.

Krag lub kręgi kamienne (WOLAĞIEWICZ 1986a, s. 78, ryc. 13, nr 33).

17. Dorotowo (Dorotheenhof), gm. Więcbork, pow. Sępólno Krajeńskie, woj. kujawsko-pomorskie.

Krag i 5–7 kurhanów; w jednym odkryto pochówek szkieletowy. Grób popielnicowy płaski z fazy B2/C1-C1a (ZE, t. 11, 1879, s. [313–315]; ZHVM, t. 3, 1879, s. 99, tabl. 4: 6–8; HIRSCHFELD 1881; AB, t. 26 [1905], 1906, s. 18, ryc. 6–7; BLUME 1912, s. 88, 139, 201, ryc. 5, 1915, s. 145; LA BAUME 1934, s. 132, ryc. 64: k–o; WIELOWIEJSKI 1985, s. 268–269, nr 87, tabl. 8: 2; 9: 2; 10: 2; KOKOWSKI 1987, s. 66–67, ryc. 2; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 145, nr 14).

18. Drzązgowo (Drzonzgowo), gm. Kostrzyn, pow. Poznań, woj. wielkopolskie.

Zapinka A 41 z grobu ciałopalnego (BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 9, 145).

19. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.

Grób szkieletowy 18/92 z datą C14: 1890 BP ± 100. Z warstwy i zasypisk grobów wczesnośredniowiecznych zapinki kultur wielb. i przew.: A 127 z aplikacją srebrną, A 41, wczesne i rozwinięte formy kuszowatych i jednoczęściowych A VI, 1; w wyposażeniu grobów wczesnośredniowiecznych subaeraty denara Hadriana i denara Antonina Piusa (inf. mgr. J. Wrzesińskiego; WRZESIŃSKA, WRZESIŃSKI 1996).

20. Gaj Mały, gm. Obrzycko, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.

Znaleziska k. wielb., m.in. fibula A 120, paciorek 171, naczynia ID, XI; i k. przew. (KOSTRZEWSKI 1951, s. 167; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 279, nr 691).

21. Gaj Wielki (Gross-Gay), gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.

Groby szkieletowe i ciałopalne; zapinka A 41 i spirala z kołcem kuszowatej A VI, srebrna bransoleta węzowata IIIB, kubek XV, fr. naczyń, przęśliki (BLUME 1909a, s. 27, 145, nr 2874/75, tabl. 21, 1912, s. 65, 71, 185, ryc. 80, 1915, s. 9, 63, 147; STOJANOWSKI 1934, s. 31, 40–41, tab. 1, nr 19; WÓJCIK 1982, s. 94, nr 101, tabl. 4: 6; arch. J. Kostrzewskiego; arch. MAP).

22. Glinno (Glinau), gm. i pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie.

Groby ciałopalne; zapinki A 41, A 128–130 i A 161–162, grzebień A, paciorki m.in. 12, 167; wisiorok kapsułkowaty żelazny (BLUME 1909a, s. 118–119, nr 2000–2015, 1912, s. 92, 185, 194, 1915, s. 9, 12, 15, 111, 146).

23. Głubczyn (Glubschin), gm. Krajenka, pow. Złotów, woj. wielkopolskie.

Groby jamowe; zapinki A III (?) i A VII, 1, szpila żelazna, fr. naczynia (AB, t. 33 [1912], 1913, s. 19; SCHINDLER 1940, s. 23, nr 48, mapa 5).

24. Gniezno, stan. 37, woj. wielkopolskie.

Zapinka A 38–39 (MIKOŁAJCZYK 1973, s. 23, ryc. 3).

25. Gogólkowo, gm. Gąsawa, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.

Grób szkieletowy: para zdobionych bransolet sztabkowatych. Faza B2 (?) („Altschlesien”, t. 1 [2], 1924, s. 111; arch. J. Kostrzewskiego).

26. Gołaszyn (Golaschin), gm. i pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.

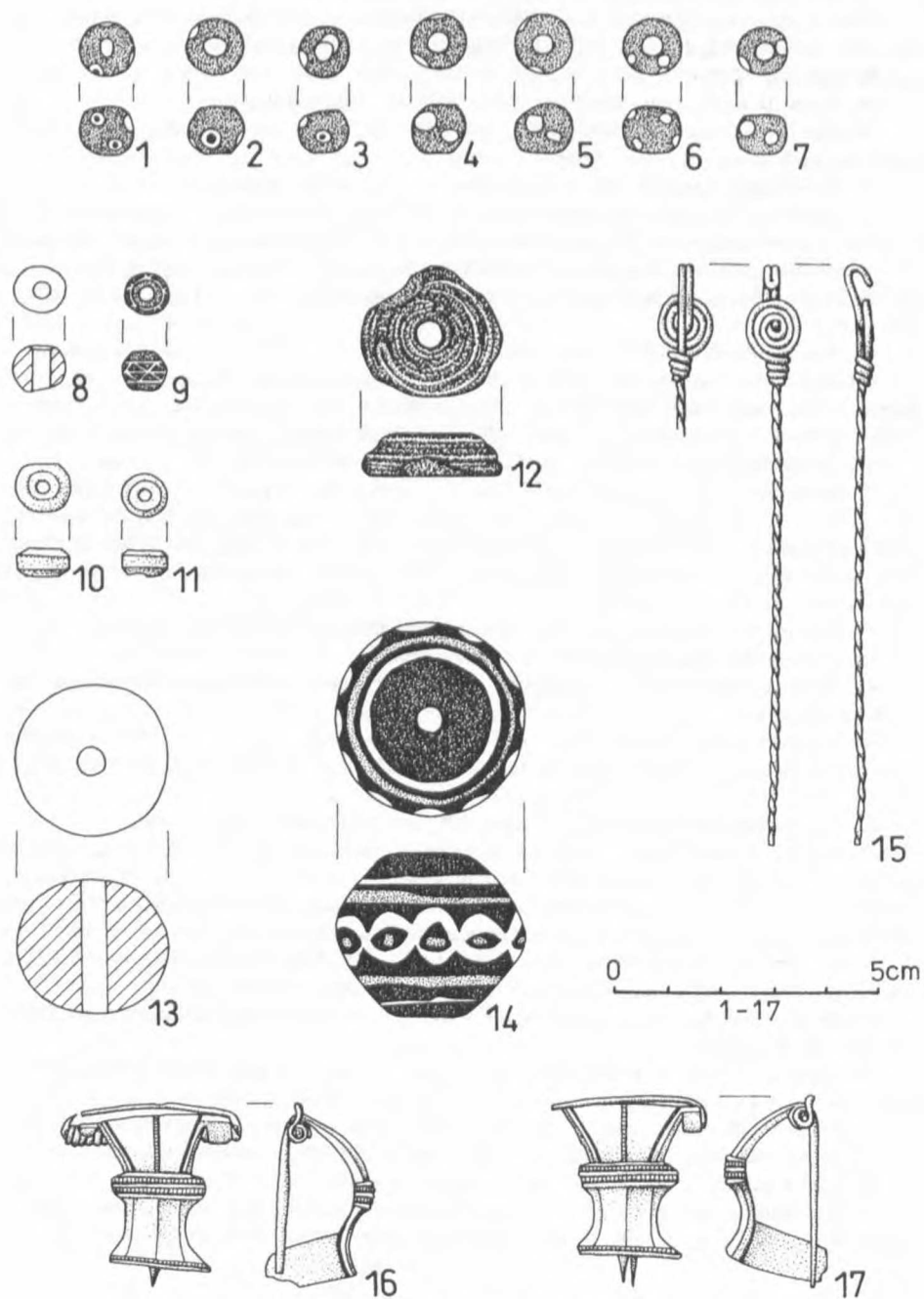
Zapinka zbliżona do A 124 i paciorek 171 z grobów popielnicowych (?) (ZHGP, t. 7, 1892, s. LXIII, nr III, 33; BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 7, 90, 146–147; JASNOSZ 1982, s. 50, ryc. 33b: 4–5; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 280, nr 710; arch. MAP).

27. **Gorszewice**, stan. 1, gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.
Zapinka A 41 (BLUME 1912, s. 137, 159, 185, 1915, s. 9, 30, 147).
28. **Gościejewo** (Gastfelde), gm. Rogoźno, pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy: przystawka XIII, grzebień (BLUME 1909a, s. 145, nr 2677/8; JASNOSZ 1982, s. 52, ryc. 35: 9–10; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 117, nr 74).
29. **Górzna** (Gursen), gm. i pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Grób szkieletowy: zapinka A 126–128 zdobiona srebrnymi, perełkowanymi drutami. Faza B2/C1-C1a (AB, t. 20 [1899], 1900, s. 44; BLUME 1912, s. 183, 1915, s. 12, 150).
30. **Grabowno**, gm. Białośliwie, pow. Piła, woj. wielkopolskie
Krag lub kręgi kamienne (WOŁĄGIEWICZ 1986a, s. 78, ryc. 17, nr 33a).
31. **Gralewo** (Gralow), gm. Santok, pow. Gorzów Wielkopolski, woj. lubuskie.
Trzy kurhany; w każdym pochówek popielnicowy. Faza B2/C1-C1a (?) (inf. prof. dr. T. Makiewicz; DOMAŃSKI 1979, s. 191, 232, nr 236).
- Grodno** zob. Krzywa Wieś.
32. **Imielno**, stan. 33, gm. Łubowo, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.
36 grobów: 10 szkieletowych; trzy popielnicowe czyste (jeden domniemany); 22 jamowe czyste (11 domniemanych) i jeden z resztkami stosu. Fazy B2b-C1b (ryc. 28: 3–6) (inf. mgr. C. Strzyżewskiego; IA [1991] 1997, s. 67–68; IA [1992] 1997, s. 48; MACHAJEWSKI 1997, s. 99–100).
33. **Jablono**, gm. Ujście, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Groby ciałopalne; zapinka A 96 z aplikacją srebrną, naczynia II, VIIIA, XVB (?), przęślik (APL, t. 7, 1912, s. 92, nr 12; BLUME 1915, s. 11; SCHINDLER 1940, s. 130, nr 361, s. 147; KOSTRZEWSKI 1955, ryc. 641; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 103, nr 89).
34. **Jordanowo**, stan. 12, gm. i pow. Świebodzin, woj. lubuskie.
Ponad 130 grobów; wśród 92 z badań w latach 1998–99: osiem szkieletowych; 30 popielnicowych czystych i osiem z resztkami stosu; 22 jamowe czyste i 18 z resztkami stosu; sześć ciałopalnych. Fazy B2b-C1a-C1b (inf. mgr. P. Wawrzyniaka; WAWRZYNAK 2000; LEWCZUK 2000).
35. **Junczewo**, gm. Janowiec Wielkopolski, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.
Fibula srebrna A 239 (NOWAKOWSKI 1998).
36. **Kąkolewice** (Eichofen), gm. Budzyń, pow. Chodzież, woj. wielkopolskie.
Groby popielnicowe; zapinki A 96 i A 128, naczynie III/IV, wtórnie przepalone pucharek (?) i przęślik (arch. MAP).
37. **Kicin**, gm. Czerwonak, pow. Poznań, woj. wielkopolskie.
Fibule A 41 i A 128 z grobów popielnicowych (GAŁĘZOWSKA 1996a, s. 150, ryc. 3: 1–2).
38. **Kiszewo** (Kischewo), gm. i pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.
Dwa groby popielnicowe. 1. Popielnica XbA, bransoleta drucikowata, paciorki (?), przęślik. 2. Popielnica wazowata, bransoleta drucikowata. Faza B2 (BLUME 1909a, s. 115, nr 1892–1894, tabl. 21: 1892, 1909b, s. 140, nr 35, 1912, s. 159, 1915, s. 58, 151; JASNOSZ 1982, s. 53, ryc. 39a: 1–3, 6; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 176, nr 112; arch. MAP).
39. **Klecko**, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.
Popielnica ID (zbiory MAP, nr kat. TPN 3267).
40. **Kłoda**, gm. Szydłowo, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Krag kamienny (KOKOWSKI 1987, s. 69).
41. **Koldrąb**, gm. Janowiec Wielkopolski, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.
Zapinka A 161–162 z perełkowanym pierścieniem na kabłąku (ryc. 28: 2) (PIASZYKOWA 1956, s. 218; MACIEJEWSKI 1962, s. 258, nr 241).
42. **Konarzewo**, stan. 1, gm. Dopiewo, pow. Poznań, woj. wielkopolskie.
Groby szkieletowe: 1. (dziecko 13–14 lat); kość promieniowa owcy lub kozy, fr. naczynia III ze śladami wtórnego kontaktu z ogniem. 2. (M 17–25 lat) (KOSTRZEWSKA 1956, s. 228).

- 43. Kostrzyn** (Kostschin), pow. Poznań, woj. wielkopolskie.
Grób szkieletowy: grzebień B (ZHGP, t. 2, 1886, s. XXIV; BLUME 1912, s. 105; 185, ryc. 132, tabl. 4: 132, 1915, s. 112, 152; THOMAS 1960, s. 131).
Koszyce zob. Piła.
- 44. Kotuń** (Kattun), gm. Szydłowo, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Garnek ID (SCHINDLER 1940, s. 122, nr 22; s. 133, nr 6, mapa 5; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 86, nr 122).
- 45. Kowalewko**, stan. 12, gm. i pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.
496 grobów: 283 szkieletowe (jeden symboliczny?); 123 popielnicowe czyste (dwa bez kości) i siedem z resztkami stosu; 20 jamowych czystych i 59 z resztkami stosu; cztery ciałopalne. W czterech miejscach wokół pochówków szkieletowych puste strefy uznane za ślad zniszczonych kurhanów z nasypem ziemnym; na obwodzie jednej z nich relikty rowu. Fazy: koniec B1-C1a (SKORUPKA 2001)⁶¹.
- 46. Kowanówko-Oborniki**⁶², woj. wielkopolskie.
Sprzączka A16, zapinki A 68 i A 38–39, zapewne przęślica bursztynowa (ryc. 5: 5). Również nekropola z faz C2-D (BLUME 1909a, s. 42–43, 143, nr 2826, tabl. 12; 21; JASNOSZ 1982, s. 104, ryc. 70; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 157, nr 638; WIEŁOWIEJSKI 1994, s. 70, 74).
- 47. Kruchowo**, gm. Trzemeszno, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.
Znaleziska k. wielb. z faz B2b- B2/C1-C1a i k. przew. z faz A2 i B2/C1-C1a-C2 („Biblioteka Warszawska”, czerwiec 1852, s. 519–521; ALMGREN 1923, s. 142, 166, 174, 180; BLUME 1912, s. 167, 185, 1915, s. 153; KOSTRZEWSKI 1919, s. 293, 342, 1939–48, tabl. 87: 1; MACHAJEWSKI 1980, s. 53, ryc. 6; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 150, nr 567; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 91, 93, nr 125; arch. J. Kostrzewskiego).
- 48. Krzywa Wieś-Grodno** (Bergelau), gm. i pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Krag kamienny (KOKOWSKI 1987, s. 67–69, ryc. 3).
- 49. Krzyż-Lokacz** (Lukatz; Umgegend von Kreuz), pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy. Faza B2/C1-C1a (ZE 20, 1888, s. [153], nr 2, ryc. 11–14; BLUME 1912, s. 139, 194, 1915, s. 36, 155; JAHN 1921, s. 112, nr 338, ryc. 57; WIEŁOWIEJSKI 1985, s. 273, nr 115; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 146, nr 31).
- 50. Krzyżownica** (Westfelde), gm. i pow. Mogilno, woj. kujawsko-pomorskie.
Dwa groby. 1. Szkieletowy z brukiem: trzy fibule – para A 41; część naszyjnika z zapięciem pętlcowym; 15 paciorków szklanych i bursztynowych: 6, 13, 194a, 223 – 7 egz., 281 i zbliżony – 2 egz., 302, 399 – 2 egz.; grzebień (ryc. 6). 2. Popielnicowy: trzy fibule A 96 – para zdobionych srebrem. Faza B2/C1-C1a (ALMGREN 1923, s. 142, 166; BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 154, 165; ERZEPKI, KOSTRZEWSKI 1915, s. 8, tabl. 67: 1–9; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 622, 648, 1955, ryc. 704; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 53, 289, nr 809).
- 51. Kuźnica Żelichowska** (Selchowhammer), stan. 1, gm. Krzyż, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Dwa groby popielnicowe; znaleziska z kolejnych grobów, w tym trzech popielnicowych. Fazy B2c- B2/C1-C1a (GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 162–168, ryc. 4; 5: 1–3).
- 52. Kuźnica Żelichowska**, stan. 2, gm. Krzyż, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy. Faza B2/C1-C1a (GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 162–168, ryc. 5: 4–6).
- 53. Lipka** (Linde), pow. Złotów, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy: naczynie brązowe z czterema otworami dla uch po obu stronach brzegu (HESSLER 1925a, s. 908, 1925b, s. 26; SCHINDLER 1940, s. 123, nr 52, mapa 5).

⁶¹ Katalog uzupełniono o opis cmentarzyska w Kowalewku w 2004 r.

⁶² Na granicy Kowanówka i Obornik; sprzączka i zapinki znane jako pochodzące z Obornik.

Ryc. 6. Krzyżownica [50], grób 1. Rys. J. Kędelska
 Abb. 6. Krzyżownica [50], Grab 1. Gez. J. Kędelska

54. Lubcz Mały (Klein Lubs), gm. Krzyż, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

Naczynie III/IV (HN, t. 14, 1935, s. 130; KMIĘCIŃSKI 1962, s. 159, 185, nr 145).

55. Lutom stan. 2, gm. Chrzypsko Wielkie, pow. Międzychód, woj. wielkopolskie⁶³.

26 grobów: dziewięć szkieletowych (4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 23?, 25?)⁶⁴; cztery popielnicowe czyste (3, 11, 15?, 16) i dwa z resztkami stosu (1, 14); dwa jamowe czyste (2, 17) i 9 z resztkami stosu (12, 13, 18, 19, 21; bez kości: 20, 22, 24?, 26); konstrukcja kamienna (ryc. 7).

Grób 7. Para fibul A 60; przęślik (?). Grób 8. Dwie fibule A 58–59, dwie (?) klamerki A, trzy paciorki: typu 2a i 387a – dwa egz.; sprężyna zamka. Przy zapince fr. tkaniny (wełna, splot płócienny 1/1, typ 2, gatunek IV). Grób 19. Jama owalna, nieckowata; 0,85 × 0,65 m. Grób 20. Jama kolistą; 0,5 × 0,4 m, miąż. 0,7 m. Grób 21. Jama owalna (?), nieckowata; śred. 1,2 m, miąż. 0,3 m. Grób 22. Jama owalna; 0,7 × 0,5 m. Grób (?) 23. Jama prostokątna NNW-SSE; ponad 3,0 × 2,45 m; głęb. 0,85 m. W części N fr. żelazny, w części S bransoleta drucikowata (pierwotnie łączona z grobem 7), w części W „siateczka prostokątna”. Grób 24. Jama kolistą; śred. 0,45 m. Fr. ceramiki. Grób (?) 25. Jama owalna N-S; 1,0 × 0,55 m. Grób 26. Jama kolistą; śred. 0,35 m. Fazy B1c- B2/C1-C1a (MACHAJEWSKI, SIKORSKI 1983; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 293, nr 844; WOŁĄGIEWICZ 1993, nr 139; arch. MAP).

56. Lwówek (Neustadt) stan. 1, pow. Nowy Tomyśl, woj. wielkopolskie.

Cztery groby: trzy popielnicowe (jeden domniemany) i jamowy (?). Faza B2/C1-C1a. Grób szkieletowy z późnego okresu rzymskiego, nieokreślony kulturowo (GAŁĘZOWSKA 1995).

57. Łęże stan. 1, gm. Chrzypsko Wielkie, pow. Międzychód, woj. wielkopolskie.

Kurhan typu 4a; pochówek popielnicowy (?) z resztkami stosu na skraju N kurhanu i dwa popielnicowe w zniszczonej części kurhanu lub płaskie. Fazy B2-B2/C1 (MAKIEWICZ 1988, 1991; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 80, 87, 91, nr 144).

58. Lomnica-okolica, gm. Trzcianka, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

Kręgi kamienne (KOKOWSKI 1987, s. 69).

59. Mieścisko-Ruda Koźłanka, pow. Wągrowiec, woj. wielkopolskie.

Ceramika o różnej chronologii, przeważnie k. wielb., stopione paciorki i spalone kości (KOSTRZEWSKI 1951, s. 211, nr 30; MACHAJEWSKI 1980, ryc. 5: 1–6; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 311, nr 992; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 91, nr 242).

60. Mikołajewo, gm. Wielen, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

Groby ciałopalne; zapinka A IV (?), paciorek 171 (BLUME 1915, s. 89, 156; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 295, nr 869).

61. Miłogoszcz (Mehlgast), gm. Tuczno, pow. Wałcz, woj. zachodniopomorskie.

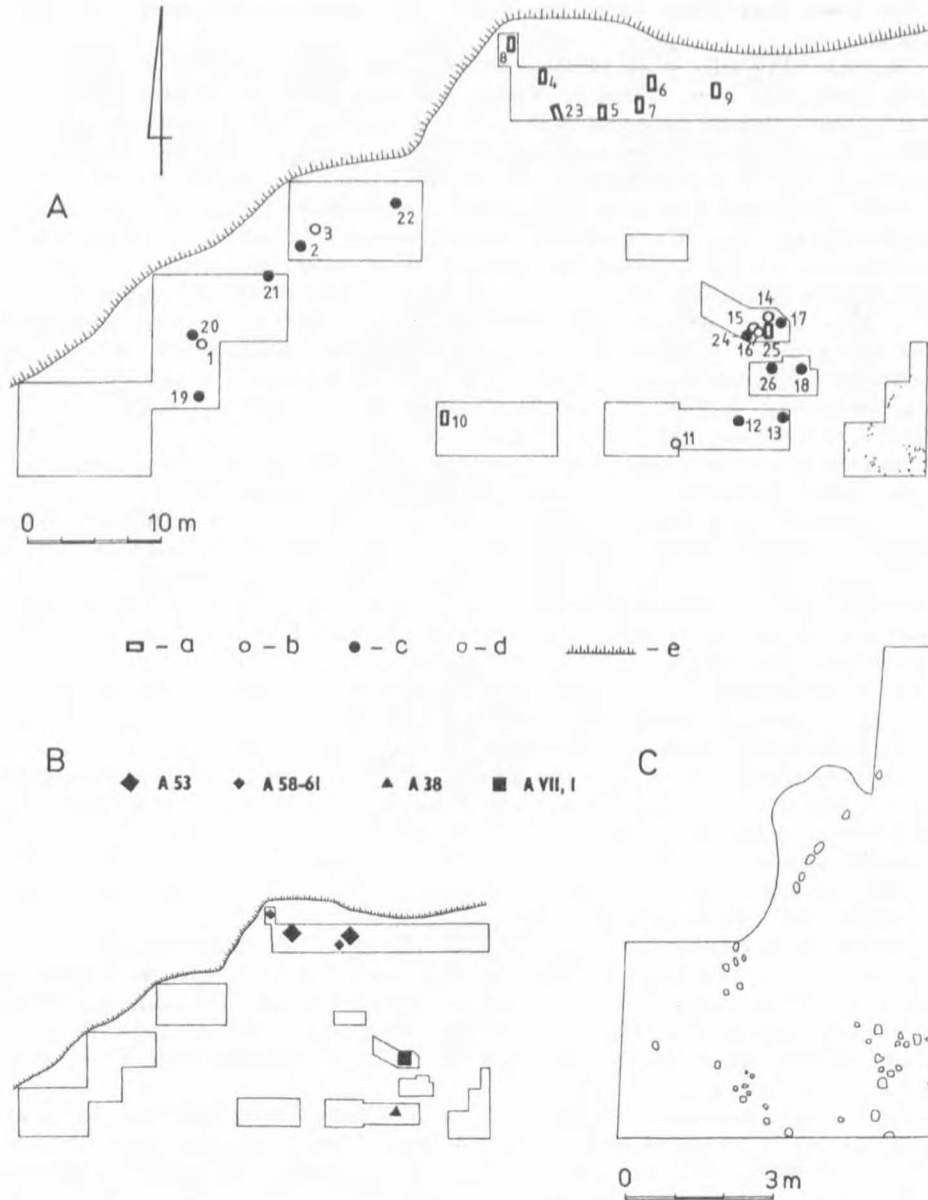
Z grobów (co najmniej jeden szkieletowy) m.in. cedzidło E 160 i klamerka B (EGGERS 1951, s. 104, nr 636; KMIĘCIŃSKI 1962, s. 159, nr 154; s. 178, mapa 3; WOŁĄGIEWICZ 1984b, ryc. 38, nr 58; WIELOWIEJSKI 1985, s. 294, nr 239; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 147, nr 59).

62. Mirosław Ujski-Wilanowiec (Wilhelmshöhe; do 1867 r. Netzmühle), gm. Ujście, pow. Piła, woj. wielkopolskie.

Dwa groby ciałopalne z fr. naczyń IB-C i IVA, palenisko, krąg kamienny (?). Luźne: zapinki A 111 i A 193, puchar VIIIB (?), przęślik. Również nekropola z faz C2-D (ALMGREN 1923, s. 171, 199; BLUME 1909a, s. 23, 1912, s. 167, 194; RAJEWSKI 1933, s. 253; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 170, 173, tab. 1: 23; arch. MAP).

⁶³ Na podstawie archiwaliów i zbiorów MAP jest możliwa nowa ocena cmentarzysk w Lutomiu i Słopianowie. Prezentowany katalog zawiera wyłącznie opisy obiektów i inwentarzy, które wymagały uzupełnień lub korekt. Ujęto także wyniki ekspertyz (przyp. 8).

⁶⁴ Groby nr 5, 6, 8 i 10 pierwotnie uznane za ciałopalne, w istocie były szkieletowymi. Dziękuję serdecznie za tę informację p. dr. Arturowi Rewekantowi i p. mgr. Tomaszowi Skorupce.

Ryc. 7. Lutom [55]. Plan wykopów. A. a - grób szkieletowy; b - grób popielnicowy; c - grób jamowy; d - kamień; e - granica zniszczonego terenu. B. Rozmieszczenie zapinek. C. Plan konstrukcji kamiennej. Rys. J. Kędelska; A wg H. MACHAJEWSKIEGO i A. SIKORSKIEGO (1983), z uzupełnieniami

Abb. 7. Lutom [55]. Grabungsflächen. A. a - Skelettgrab; b - Urnengrab; c - Brandgrabengrab; d - Stein; e - grenze des zerstörten Areals. B. Verbreitung der Fibeln; C. Steinkonstruktion. Gez. J. Kędelska; A nach H. MACHAJEWSKI und A. SIKORSKI (1983) mit Ergänzungen

- 63. Młynkowo**, gm. Połajewo, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy: ostroga I. Faza B2/C1-C1a (ZAP, t. 1, 1890, s. 56, nr 17; BLUME 1912, s. 121, 194, 1915, s. 157; JAHN 1921, s. 125; arch. MAP).
- 64. Mogilno**, woj. kujawsko-pomorskie.
Grób (?) popielnicowy: waza IVA, przystawka XIIC (BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 157; KOSTRZEWSKI 1955, s. 235, ryc. 693; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 94, 117, nr 171).
- 65. Mroczka**, stan. 2, pow. Nakło n. Notecią, woj. kujawsko-pomorskie.
Co najmniej sześć (?) grobów jamowych z resztkami stosu. Fazy B2- B2/C1-C1a (zob. GRABARCZYK 1997) (inf. mgr. W. Kuczkowskiego; IA [1984], 1985, s. 73; KUCZKOWSKI 1995; GRABARCZYK 1997, s. 18, 21, 70, 114, nr 38).
- 66. Mutowo**, stan. 2, gm. i pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.
14 grobów: szkieletowy, cztery popielnicowe i dziewięć jamowych, czystych i z resztkami stosu; 19 palenisk. Inf. o dwóch popielnicowych (23, 42/43) i szkieletowym (18). Fazy B2a-B2/C1-C1a. (inf. mgr. R. Pietrzaka; IA [1992] 1997, s. 40; IA [1993] 1998, s. 58; IA [1994] 1998, s. 47; PIETRZAK 1994; PAWLAK, PIETRZAK, SIKORSKI 1994).
- 67. Niezychowo**, gm. Białośliwie, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Dwa groby szkieletowe; z jednego (?): zapinka A 38-39, sprzączka D1, szpila IVa, 17 paciorków: 158 - 5 egz., 162 - 3 egz., 171, 181 - 2 egz., 184 - 3 egz., 185 (?), 290-291 i krążkowany bursztynowy. Faza B2b (BLUME 1912, s. 108, 159, 167, 1915, s. 5, 32, 75, 87, 89, 94-95, 103, 158; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 622; BECKMANN 1966, s. 83, nr 829; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 300, nr 890; arch. MAP).
- 68. Oborniki**, woj. wielkopolskie.
Zapinki A 60, A 120-124 i żelazna A VI, 1 z rozszerzoną nóżką (APL, t. 6, 1911, s. 190; BLUME 1915, s. 6, 8, 14; JASNOSZ 1983, s. 149, ryc. 142: 5-7).
Oborniki zob. Kowanówko
- 69. Osiek-Prac**, stan. 1, gm. Wyrzysk, pow. Piła, woj. wielkopolskie.
Ok. 75 (?) grobów: jamowe i trzy (?) popielnicowe z resztkami stosu. Niepełne inf. o trzech popielnicowych (26, 444, 451) i ośmiu jamowych (114, 230, 239, 397, 399, 439, 441, 442). Fazy B2b- B2/C1-C1a (por. GRABARCZYK 1997). Co najmniej jeden grób k. przew. z fazy C2 (inf. mgr. W. Kuczkowskiego i mgr. J. Roli; IA [1975] 1976, s. 93; IA [1977] 1978, s. 89; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 76, 80-81, 84, 86, 89, 91, 97, 99-100, 107, 114, 126-127, 136, 161, 184, nr 196, tabl. 36: 2; GRABARCZYK 1997, s. 18, 21, 70-71, 212, nr 46).
- Ostrów Lednicki** zob. Rybitwy-Ostrów Lednicki.
- 70. Otorowo**, stan. 66, gm. i pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.
Siedem grobów ciałałpalnych z faz B2/C1-C1a-C2; co najmniej jeden k. wielb. z fragmentami popielnicy (?) III/IV (DZIEDUSZYCKI, JANKOWSKA, ŻYCHLIŃSKA, ŻYCHLIŃSKI w druku).
Z dawnych odkryć: puchar VIII B (BLUME 1915, s. 159; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 699; SCHINDLER 1940, s. 147, nr 47; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 107, nr 200).
- 71. Pałędzie Kościelne**, stan. 1, gm. i pow. Mogilno, woj. kujawsko-pomorskie.
Trzy kurhany - 2 zbadane: 1. Typu 1, z pochówkiem szkieletowym i dwoma wtórnymi, jamowymi z resztkami stosu; 2. Typu 1 (?), z dwoma pochówkami jamowymi czystymi. Trzy groby płaskie: 2 popielnicowe i jamowy z resztkami stosu. Fazy B2b- B2/C1-C1a (inf. prof. dr. T. Makiewicza i mgr. J. Sawickiej; IA [1986] 1987, s. 101).
- 72. Parkowo**, gm. Rogoźno, pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.
Grób popielnicowy. Faza B2/C1-C1a. Grot k. przew. (JASNOSZ 1984, s. 69-70, ryc. 157).
- 73. Pęckowo** (Penskowo), gm. Drawsko, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.
Zapinki A 41 i A 96, igła, czarka, prześliki (APL, t. 6, 1911, s. 390, nr 4; BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 10-11, 159; MACHAJEWSKI 1980, ryc. 4: 2-7; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 168, tab. 1: 26).

74. Pierwoszewo, gm. Wronki, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.

Fibula A 85 z cmentarzyska (ryc. 4: 2) (FOGEL 1991, s. 84, nr 67). Może stan. 18, skąd znany grób popielnicowy z ceramiką, kluczem i grudkami brązu (ŁOPATA 1966, s. 41, ryc. 8).

75. Piła-Dębogóra (Eichberg), woj. wielkopolskie.

Groby szkieletowe i ciałopalne; zapinka A 126–128, paciorki, przęśliki (ZHVM, t. 5, 1881, s. 50–51, nr 152–166; BLUME 1909a, s. 36–37, 1912, s. 185, 1915, s. 79, 87, 89, 146; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 275, nr 652; GAŁĘZOWSKA 1996b, tab. 1: 28).

76. Piła-Koszyce (Koschütz), woj. wielkopolskie.

Misa Xb (SCHINDLER 1940, s. 149, nr 3; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 78, nr 120).

77. Piotrkówko, gm. i pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie

Grób jamowy z resztkami stosu (pleć? dorosły): część zapinki A 53 (?), fr. przystawki XIIIa (ryc. 5: 3–4). Faza B1c. Luźne: stop szklany, fr. spirali zapinki A VI (?) (LIPIŃSKA 1973, s. 196; MACHAJEWSKI 1980, s. 52; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 306, nr 936).

78. Płecmín, gm. Krajenka, pow. Piła, woj. wielkopolskie.

Krąg lub kręgi kamienne (WOŁĄGIEWICZ 1986a, s. 78, ryc. 17, nr 31). Zapewne stan. 6 (inf. mgr M. Dernog; SIUCHNIŃSKI 1980, s. 25; 30, ryc. 1: 4).

79. Podlesie Wysokie, stan. 2, gm. Mieścisko, pow. Wągrowiec, woj. wielkopolskie.

Grób popielnicowy. Faza B2/C1-C1a (ZOW, t. 4, 1929, s. 73; MALINOWSKI 1956, s. 123, ryc. 6; THOMAS 1960, s. 134; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 80, 184, nr 212).

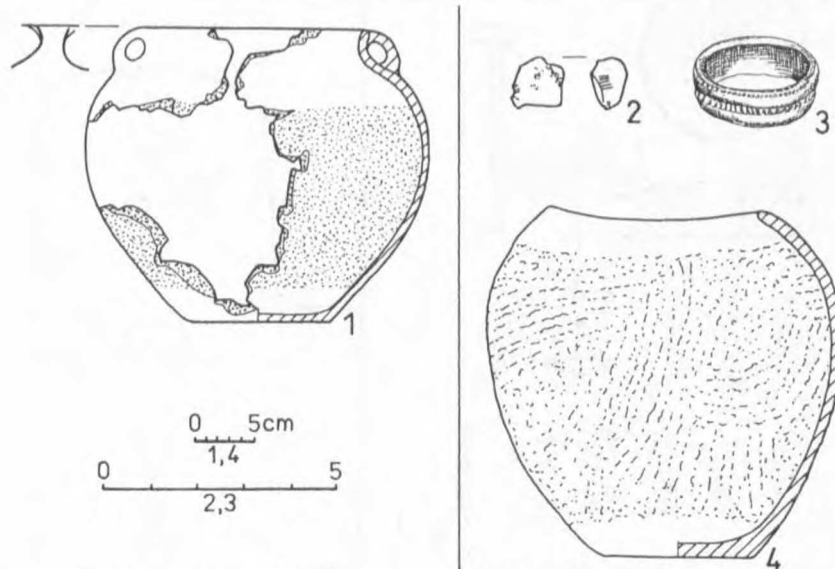
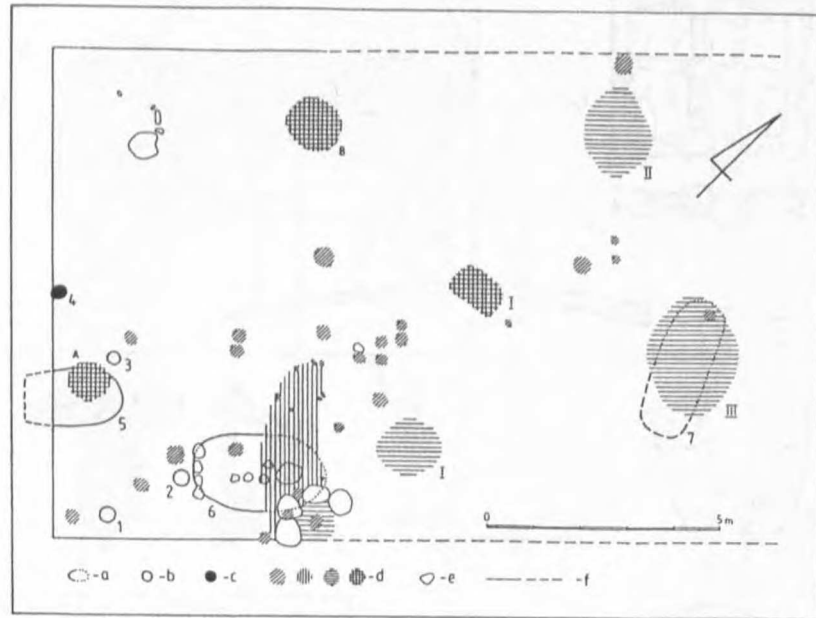
80. Poznań-Brama Warszawska, woj. wielkopolskie.

Grób popielnicowy: zapinka A 126. Faza B2c (?) (BLUME 1912, s. 185, 1915, s. 159; PIASZYKÓWNA 1953, s. 70, 227, ryc. 64). Wcześniej cmentarzysko k. przew. z młodszego okresu przedrzymskiego (PIASZYKÓWNA 1953, s. 221, ryc. 59).

81. Poznań-Komandoria, stan. 1, woj. wielkopolskie.

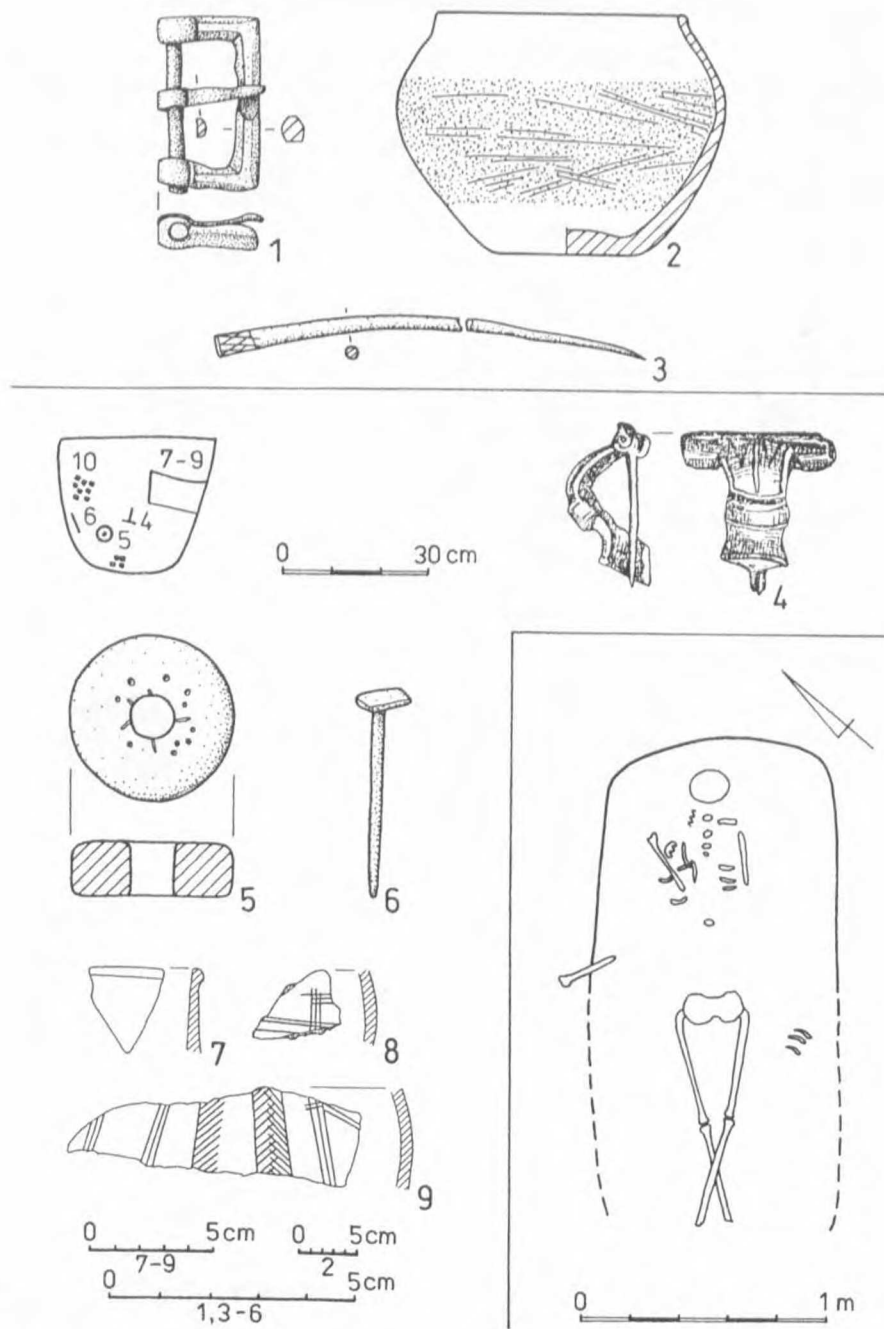
13 grobów: pięć szkieletowych; trzy popielnicowe czyste i jeden nieokreślony; jamowy czysty; trzy ciałopalne czyste – jamowe? (ryc. 8–11). 1. Popielnicowy (pleć? 20 lat): garnek II, jeden węgiel sosny (ryc. 8: 1). 2. Popielnicowy⁶⁵: garnek IA, pierścień złoty 10, stopiony paciorek srebrny (ryc. 8: 2–4). 3. Popielnicowy (M 20–40 lat): garnek ID, sprzączka G46, grudki brązu (waga ponad 300 g) z fibuli i naczynia (?), szpila kościana (ryc. 9: 1–3). 4. Jamowy (pleć? 20 lat): fibula A 41, przęślik kamienny, gwóźdź żelazny, okruchy bezbarwnego i przezroczystego szkła, fr. dwóch naczyń, kości zwierzęce – ząb szczupaka i trzy nieokreślone, węgle – jeden dębu i jeden drzewa rozpięchło-naczyniowego (ryc. 9: 4–9). 5. Szkieletowy. Jama prostokątna NE-SW; ponad 2,0 × 1,0 m; głęb. 1,85 m (ryc. 9). 6. Szkieletowy. Jama owalna NE-SW; na głęb. 1,0 m – 2,7 × 1,65 m; głęb. 1,7 m. Kilka kamieni na głęb. ok. 1,15 m. Zarys trumny; 1,95 × 0,2–0,5 m. Okucia pasa, m.in. O 17, para ostróg I, fr. tkanin m.in. przy okuciu pasa (wełna, splot płócienny 1/1, typ 1, gatunek IV i typ 2, gatunek III), fr. trumny dębowej (ryc. 11: 1–5). 7. Szkieletowy (K 50–55 lat); NNW-SSE; głęb. 1,6 m. Zarys trumny; 2,75 × 0,60–0,55 m. Fibula zbliżona do A 211, sprzączka G 16, 2 zawieszki i okucie pasa J II 3, para ostróg I, fr. tkaniny (wełna, splot skośny 2/2, typ 7, gatunek IV), fr. trumny dębowej (ryc. 10). 8. Szkieletowy zniszczony (pleć? 25–35 lat). 9. Popielnicowy zniszczony: waza IV A (ryc. 11: 7). Przekazano ją do MAP z czarką XII B (ryc. 11: 6), fr. naczyń i spalonych kości (pleć? 20 lat); znaleziska te lub ich część mogły być z tego grobu. 10. Szkieletowy zniszczony (pleć? 20 lat): grzebień B (?), fr. naczynia (ryc. 11: 8). 11–13. Trzy ciałopalne zniszczone (pleć? 20 lat). Częściowo z warstwy: fr. naczyń o różnej chronologii, w tym niewiele k. wielb., ponadto fr. gładzika (?) (grób 11), polepa (grób 12), 14 węgli dębu (grób 13). Faza B2/C1-C1a (KOSTRZEWSKI 1933; ŁUKA 1953, s. 166; PIASZYKÓWNA 1953, s. 233–237, ryc. 66–67; BECKMANN 1969, s. 31, 92, nr 744; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 162, nr 683; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 91, 117, nr 220; arch. MAP).

⁶⁵ Kości z grobów 2, 5 i 6 zaginęły.

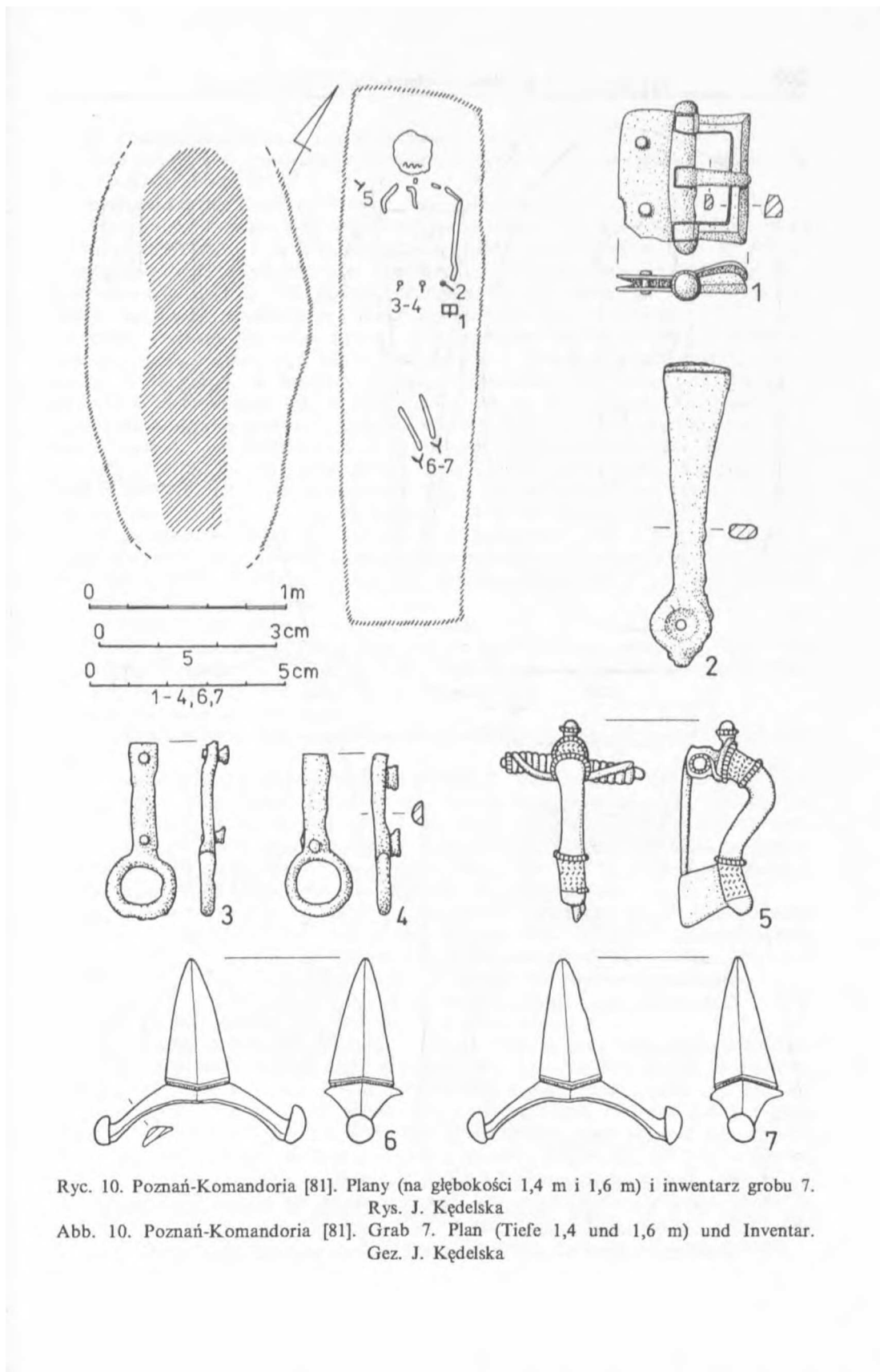

Ryc. 8. Poznań-Komandoria [81]. Plan wykopu z 1934 r. a – grób szkieletowy, b – grób popielnicowy; c – grób jamowy; d – obiekty z osad z późnego okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza; e – kamień; f – granica wykopu. 1 – grób 1; 2-4 – grób 2. Rys. J. Kędelska; 3 wg M. PIASZYKÓWNY (1953)

Abb. 8. Poznań-Komandoria [81]. Grabungsfläche aus dem Jahre 1934. a – Skelettgrab; b – Urnengrab; c – Brandgrubengrab; d – Objekte aus den spätkaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Siedlungen; e – Stein; f – Grabungsgrenze. 1 – Grab 1; 2-4 – Grab 2. Gez. J. Kędelska; 3 nach M. PIASZYKÓWNA (1953)

Ryc. 9. Poznań-Komandoria [81]. Plan grobu 5, profil grobu 4. 1-3 - grób 3; 4-10 - grób 4 (10 - okruchy szkła) Rys. J. Kędelska; 4 wg M. PIASZYKÓWNY (1953)
 Abb. 9. Poznań-Komandoria [81]. Plan des Grabes 5, Profil des Grabes 4. 1-3 - Grab 3; 4-10 - Grab 4 (10 - Glasbruchstücke). Gez. J. Kędelska; 4 nach M. PIASZYKÓWNA (1953)

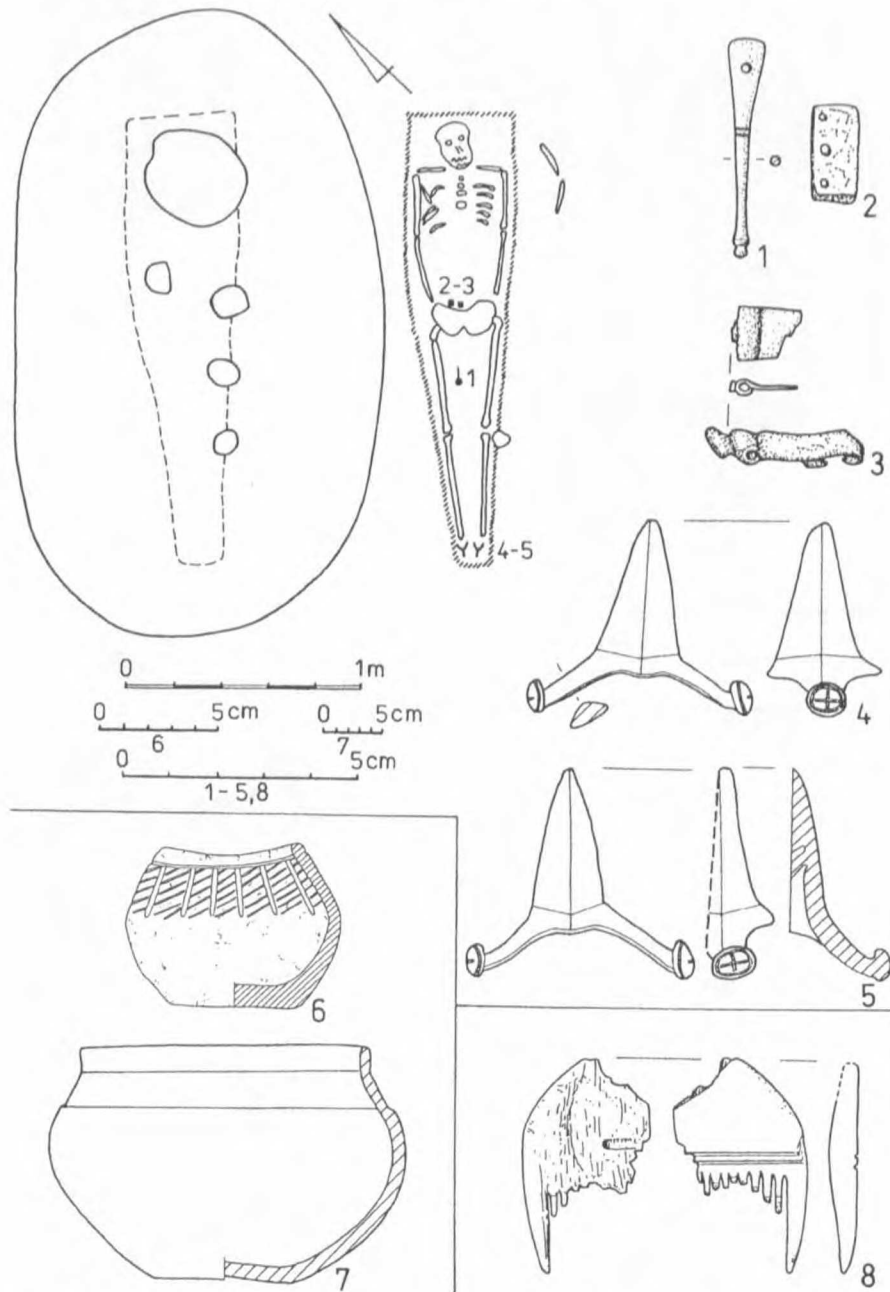

Ryc. 10. Poznań-Komandoria [81]. Plany (na głębokości 1,4 m i 1,6 m) i inwentarz grobu 7.

Rys. J. Kędelska

Abb. 10. Poznań-Komandoria [81]. Grab 7. Plan (Tiefe 1,4 und 1,6 m) und Inventar.

Gez. J. Kędelska

Ryc. 11. Poznań-Komandoria [81]. Plany grobu 6 (na głębokości 1,15 m i 1,7 m). 1-5 - grób 6; 6-7 - grób 9; 8 - grób 10. Rys. J. Kędzelska; 2, 3 wg M. PIASZYKÓWNY (1953)

Abb. 11. Poznań-Komandoria [81]. Grab 6. Plan (Tiefe 1,15 und 1,7 m). 1-5 - Grab 6; 6-7 - Grab 9; 8 - Grab 10. Gez. J. Kędzelska; 2, 3 wg nach M. PIASZYKÓWNA (1953)

82. Poznań-Solacz (Solacz), woj. wielkopolskie.

Grób popielnicowy i znaleziska luźne. Faza B2/C1-C1a. Zniszczone groby k. przew. z faz A2 i C2 (GAŁĘZOWSKA 1999).

83. Poznań-Szeląg (Schilling, Winiary), woj. wielkopolskie.

Cmentarzysko k. wielb. z faz B2b-C1a-C1b i k. przew. z faz C1b-C2. 10 grobów: sześć szkieletowych (/1885, 1, 5, 6, 7, 8), popielnicowy (/1886), trzy nieokreślone (2, 3, 4); dziewięć na pewno wielbarskich; znaleziska luźne (ryc. 12-13). /1885: naczynie brązowe (?), para ostróg I, przystawka (ryc. 13: 1-2). /1886 (dziecko): garnek IB-D, miniaturowe koło brązowe, paciorki: całkiem stopione, z jasnozielonego i przezroczystego szkła (ślady żebrowania), 171 - 3 egz., z kryształu górskiego (?), 1 egz. (ryc. 13: 3-6). 1. Wiadro klepkowe, cisowe, z brązowymi okuciami, nożyk brązowy (ryc. 12). 2. Nóż żelazny. 3. Fibula, zawieszka pasa, „gwóźdź” żelazny. 4. Sprzączka, fr. brązowy, przęślik. 5. Sprzączka, para ostróg I. 6. Sprzączka, klamerka B, złoty wisiorok Ib1, 56 paciorków: 6, 10, 12, 53 - 50 egz., 388, poliedryczne z „różowego” szkła lub ametystu - 2 egz. (ryc. 13: 7-9). 7. Igła. 8. Kółko brązowe z negatywem tkaniny (wełna?, splot płócienny 1/1, typ 1, gatunek III) (JAŹDŹEWSKI 1890a; BLUME 1912, s. 71, 95, 121, 185, 194, 1915, s. 64, 90, 167; ERZEPKI, KOSTRZEWSKI 1915, s. 5-8, tabl. 65-66; JAHN 1921, s. 112, nr 339-340; KOSTRZEWSKI 1923, s. 197-198, 200-201, ryc. 637; 708; 728-729; 746; STOJANOWSKI 1934, s. 31, 40-41, 44, tab. 1, nr 21-22; PIASZYKÓWNA 1953, s. 247-248, ryc. 74; WÓJCIK 1982, s. 95, nr 114, tabl. 6: 2; SZYDŁOWSKI 1984, s. 196, nr 55, ryc. 2; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 307, nr 954-955; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 162, nr 685; KOKOWSKI 1991, s. 128-129, nr 15, ryc. 5: g, k; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 147; arch. MAP).

Przebędowo zob. Trojanowo.

84. Rogoźno, pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.

Trzy groby: szkieletowy i dwa popielnicowe - z resztkami stosu i nieokreślony. Fazy B2a-B2/C1-C1a (KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 617, 633, 1939-48, tabl. 84: 20; JASNOSZ 1984, s. 92-93, ryc. 178; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 89, 91, 94, 188, nr 138).

Ruda Koźlanka zob. Mieścisko

85. Rybitwy-Ostrów Lednicki (Ostrow bei Alswede), gm. Łubowo, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.

Z grobów na wyspie (?): fibule A 60-61, A 38-39, A 79-80, A 120, A 148 i A 161-162 (inf. mgr. J. Wrzesińskiego; JAŹDŹEWSKI 1890b, tabl. 12: 3-8; ALMGREN 1923, s. 142, 152, 160, 174, 180; BLUME 1912, s. 159, 167, 185, 1915, s. 142; ZOW, t. 7, 1932, s. 69; FOGEL 1991, s. 50, ryc. 7: 1-6). Z faz C2-D: monety (SCHULTZE 1916) i fibule A 162 - może też znana ALMGRENOWI jako Lednagora (1923, s. 192; PIASZYKÓWNA 1953, s. 241, ryc. 70 - mylnie jako Poznań).

86. Ryczywól (Ritschenwalde), pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.

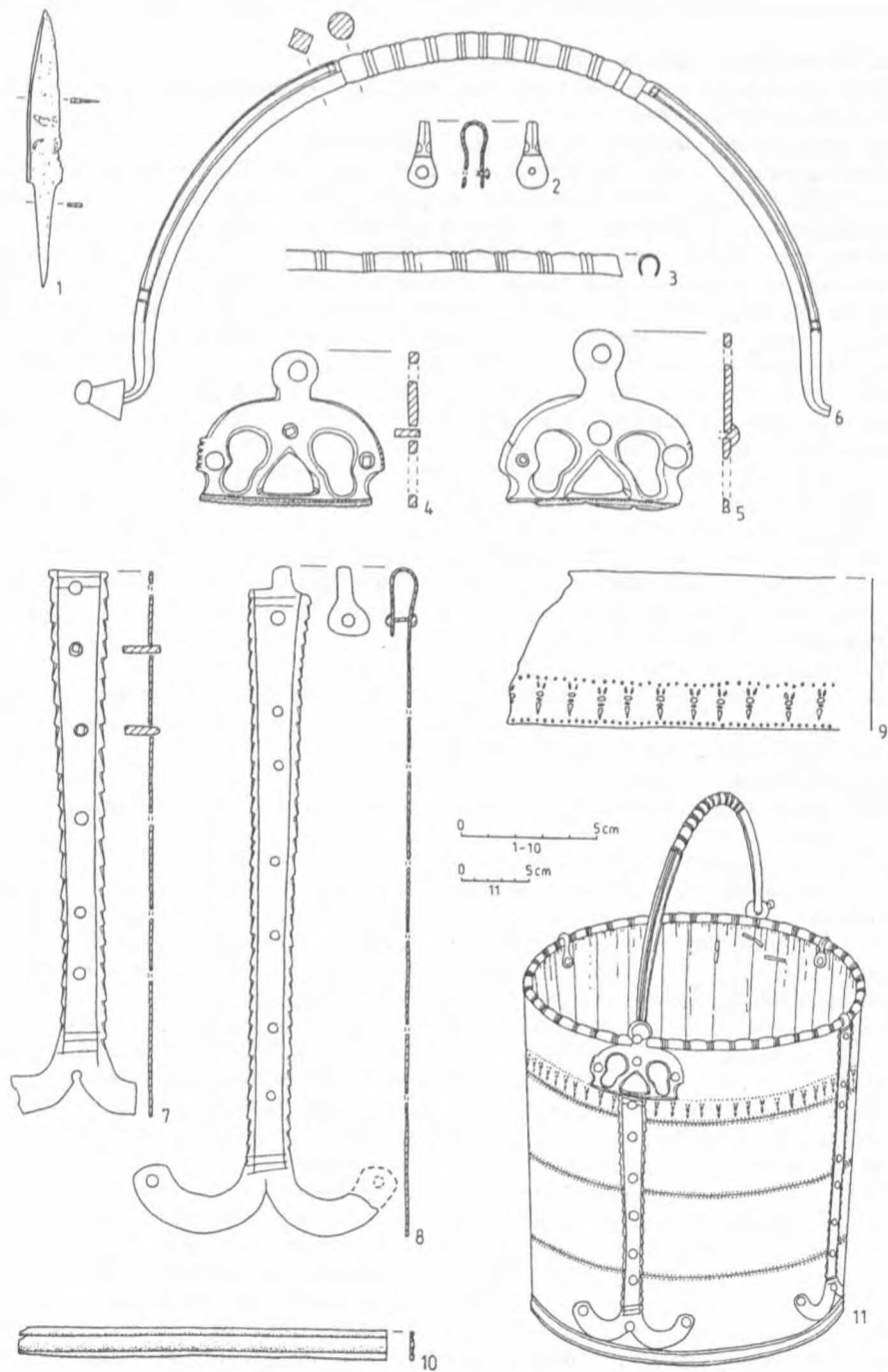
Grób popielnicowy czysty (K 20-30 lat): naczynie VIA, fr. trzonu igły lub szpili (?), mały, taśmowaty fr. ozdoby brązowej z karbowanymi brzegami. Faza C1a-C1b (?) (SCHINDLER 1940, s. 145, nr 202; JASNOSZ 1984, s. 112, ryc. 192: 8; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 100, nr 245).

87. Rynarzewo, gm. Szubin, pow. Nakło n. Notecią, woj. kujawsko-pomorskie.

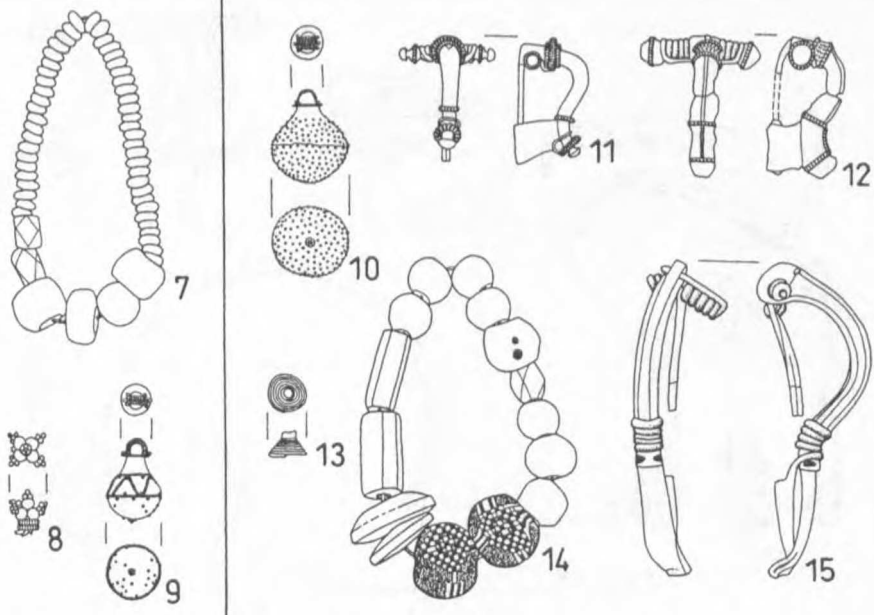
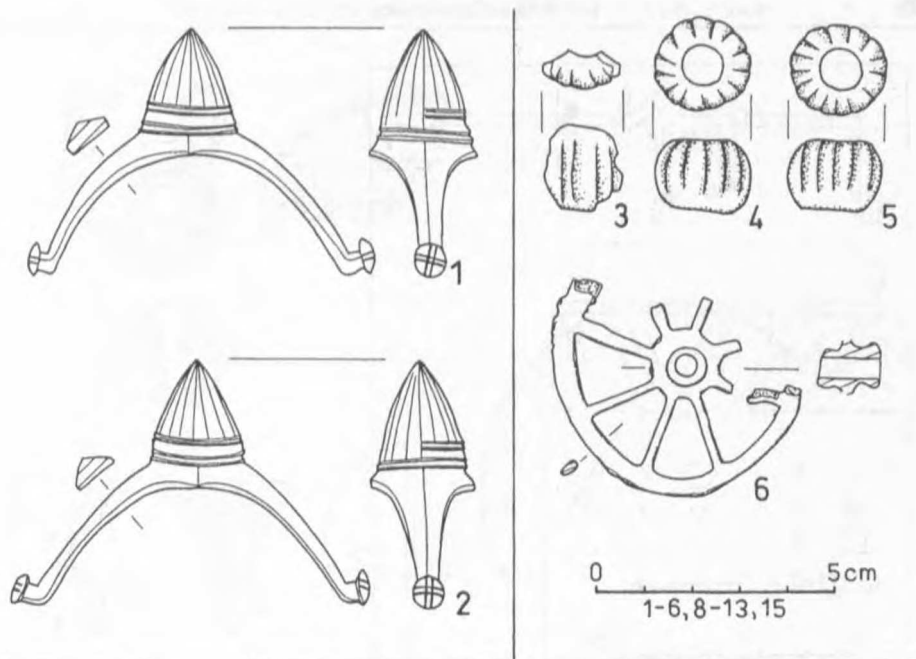
Zapinka A 75 (JHGB, 1895, s. 60, nr 16; ALMGREN 1923, s. 160; BLUME 1915, s. 135).

88. Rządkowo, gm. Kaczory, pow. Piła, woj. wielkopolskie.

Sześć grobów: dwa popielnicowe, cztery jamowe z resztkami stosu (wzmiankowane szkieletowe); bruk i trzy jamy z warstwą węgla drzewnych (ryc. 14). 1. Jamowy (K? 30-40 lat). Jama o śred. 0,4 m. Fibule A 127 i dwie A 41, para bransolet sztabkowatych, przęślik (ryc. 14: 1-6). 2. Jamowy (M? ponad 40 lat). 3. Popielnicowy z resztkami stosu (M? ponad 40 lat). Jama o śred. 0,4 m. Waza III/IVB, kubek XVB, część grzebieńca A, fr. szpili kościanej (ryc. 15: 1-4). 4. Jamowy (kości zaginęły): fr. fibuli A 41, dno przystawki, przęślik (ryc. 15: 5-7). 5. Jamowy bez kości, z obstawą kamienną. 6. Bruk prostokątny; 1,8 x 1 m. 7-8. Jamy prostokątne; 1,5 x 1 m i 2 x 0,8 m. 9. Popielnicowy zniszczony. Jama o śred. 0,5 m. Fibula A 96 (ryc. 15: 8). 10. Jama owalna; 1,4 x 1 m. Faza B2/C1-C1a (ZOW, t. 13, 1938, s. 158; PIASZYKÓWA 1959, s. 236; MACHAJEWSKI 1980, s. 53, ryc. 7: 1-5; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 187, nr 247; arch. MAP).

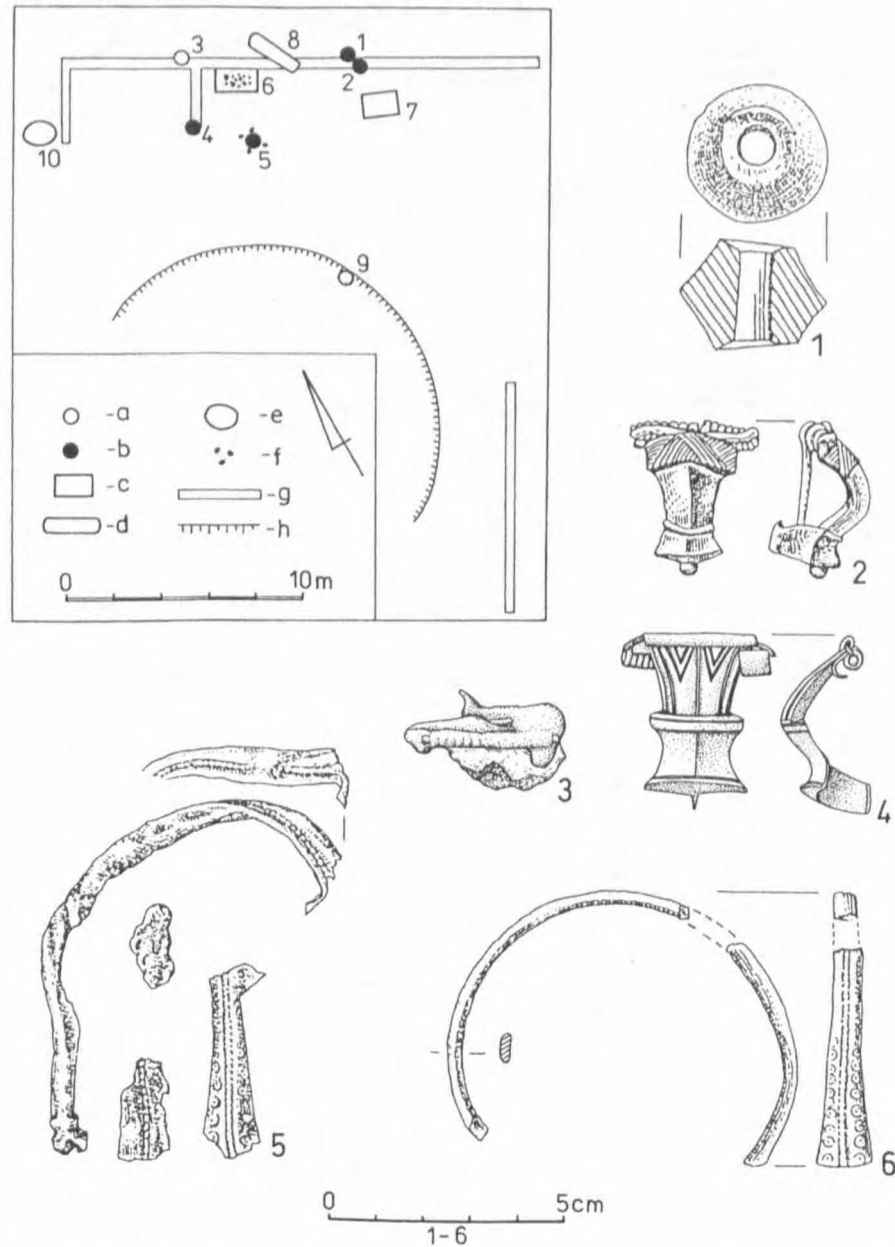

Ryc. 12. Poznań-Szeląg [83]. Grób 1. Rys. J. Kędzelska
 Abb. 12. Poznań-Szeląg [83]. Grab 1. Gez. J. Kędzelska

Ryc. 13. Poznań-Szeląg [83]. 1-2 – grób z 1885 r.; 3-6 – grób z 1886 r.; 7-9 – grób 6; 10-15 – znaleziska luźne. Rys. J. Kędelska; 7 i 14 wg B. ERZEPKIEGO i J. KOSTRZEWSKIEGO (1915)

Abb. 13. Poznań-Szeląg [83]. 1-2 – Grab aus dem Jahre 1885; 3-6 – Grab aus dem Jahre 1886; 7-9 – Grab 6; 10-15 – Streufunde. Gez. J. Kędelska; 7 und 14 nach B. ERZEPKI, J. KOSTRZEWSKI (1915)

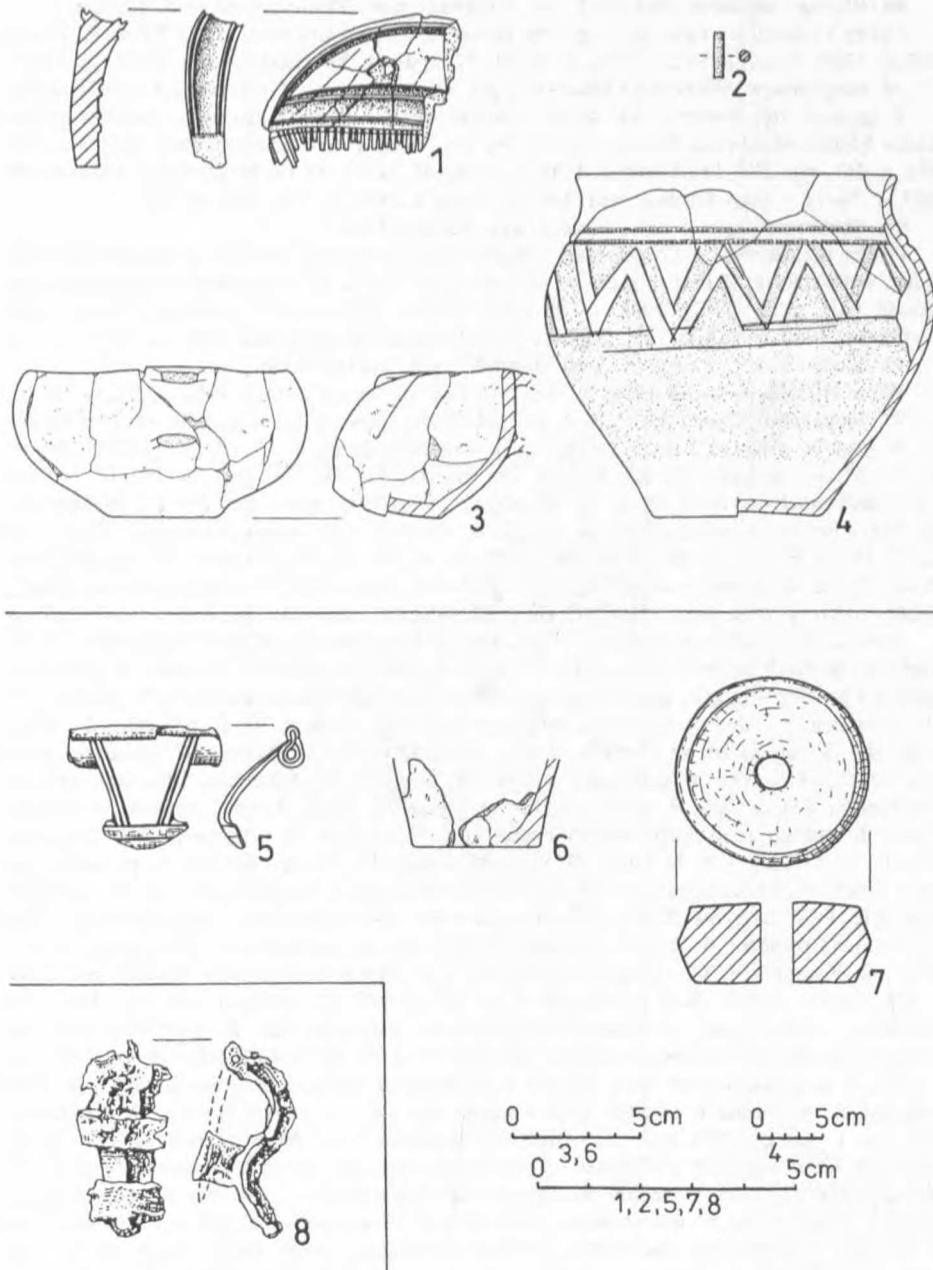

Ryc. 14. Rzadkowo [88]. Plan sytuacyjny obiektów. a – grób popielnicowy; b – grób jamowy; c-e – bruk i jamy z węglem drzewnym; f – kamienie; g – wykop sondażowy; h – wybrzysko.

1-6 – grób 1. Rys. J. Kędelska; 1, 2, 4, 5 wg H. MACHAJEWSKIEGO (1980)

Abb. 14. Rzadkowo [88]. a – Urnengrab; b – Brandgrubengrab; c-e – Steinpflaster und Gruben mit Holzkohle; f – Steine; g – Sondierungsgraben; h – zerstörter Teil. 1-5 – Grab 1.

Gez. J. Kędelska; 1, 2, 4, 5 nach H. MACHAJEWSKI (1980)

Ryc. 15. Rzadkowo [88]. 1-4 – obiekt 3; 5-7 – obiekt 4; 8 – obiekt 9. Rys. J. Kędelska; 8 wg H. MACHAJEWSKIEGO (1980)
 Abb. 15. Rzadkowo [88]. 1-4 – Objekt 3; 5-7 – Objekt 4; 8 – Objekt 9. Gez. J. Kędelska; 8 nach H. MACHAJEWSKI (1980)

89. Skórka-Zelgniewo (Selgenau), gm. Krajenka, pow. Złotów, woj. wielkopolskie.

Cztery kurhany. 1. Typu 4b, z grobem jamowym z resztkami stosu. Faza B2a-b. 2. Typu 5 (GÖTZE 1904; WOLAĞIEWICZ 1977b, s. 72–73, 97, ryc. 40: 22; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 170).

90. Skrzetuszewo-Witakowice (Ramsau), gm. Kiszkowo, pow. Gniezno, woj. wielkopolskie.

Z grobów szkieletowych (?): wisior z muszli kauri i srebrna moneta – naśladownictwo denara Marka Aureliusza (BLUME 1912, s. 96, 194, 1915, s. 167; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 723, 1955, s. 261, ryc. 780; STOJANOWSKI 1934, s. 31, 40–41, tab. 1, nr 17; MĘCLEWSKA, PASZKIEWICZ 1993, s. 70–71 – jako Naclaw, woj. Leszno; STANEK 1999, s. 335, 344, nr 19).

91. Sławianowo, gm. i pow. Złotów, woj. wielkopolskie.

Groby szkieletowe. 1. Fr. ceramiki i okucie brązowe pochwy noża (?) ze szczątkami skóry. 2. Bez wyposażenia. Z innych grobów: zapinki A 68 (?) i A III, bransoleta drucikowata, grot włóczni (AB, t. 28 [1907], 1908, s. 26; JAHN 1916, s. 254, nr 171; HESSLER 1925a, s. 908; SCHINDLER 1940, s. 123, nr 55, mapa 5; KACZANOWSKI, ZABOROWSKI 1988, s. 223).

92. Słomowo, gm. Rogoźno, pow. Oborniki, woj. wielkopolskie.

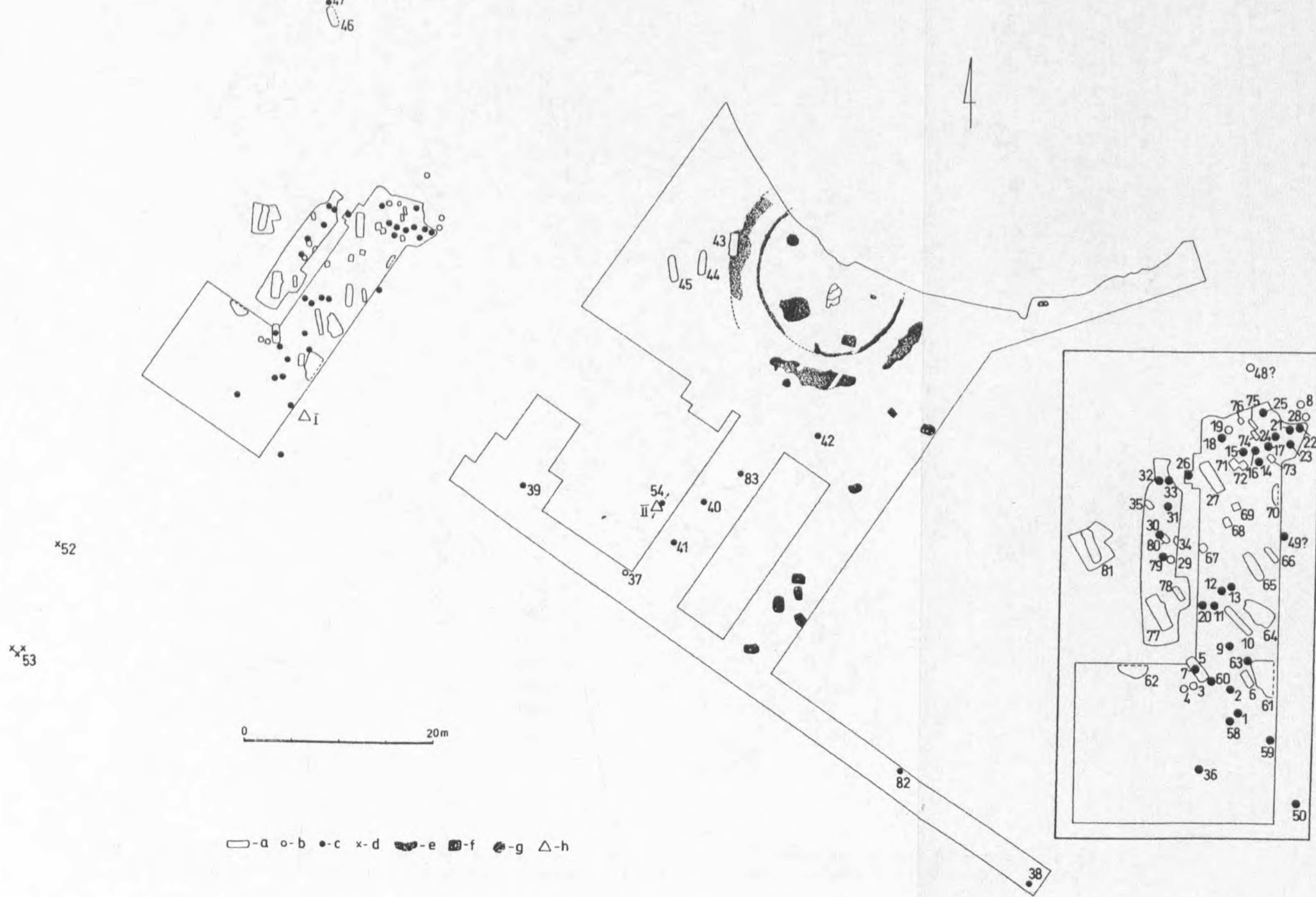
Waza III/IVB (JASNOSZ 1984, s. 113, ryc. 192: 10; WOLAĞIEWICZ 1993, s. 91, nr 263).

93. Słopianowo (Openholz) stan. 1, gm. Obrzycko, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie⁶⁶.

86 grobów pewnych i domniemanych: 31 szkieletowych (5, 6, 10, 27, 34?, 35?, 43, 44, 45, 46, 55, 57, 61, 62, 64, 65, 66?, 67, 68, 69, 70?, 71, 72, 73?, 74, 75?, 76, 77, 78, 80, 81); 5 popielnicowych czystych (3, 4, 8?, 29, 48), 2 z resztkami stosu (19, 37) i 2 nieokreślone (28, 56); 7 jamowych czystych (15, 16, 17, 23, 39, 42?, 47?) i 33 z resztkami stosu (1, 2, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 41, 49?, 50, 54, 58, 59, 60; bez kości: 33, 63, 79, 82, 83); ponad 6 ciałopalnych (51 – dwa lub więcej, 52, 53 – trzy); kamienny krąg (?); obiekt rowkowy; dwie jamy ofiarne(?); dziewięć palenisk; znaleziska luźne (ryc. 16–27; 28: 1).

Grób 2. Fr. grzebień A (ryc. 20: 1). Grób 3. Popielnica IA. Grób 4. Popielnica IA, fr. grzebień B. Grób 5. Dwie fibule A 38–39 i jedna A 148, sprzączka D2, klamerka B (pierwotnie łączona z grobem 46), igła, sprężyna zamka skrzynki z fr. drewna jesionowego (?) (publikowana jako domniemana fibula), fr. okucia żelaznego (ryc. 21). Grób 8. Fr. dwóch naczyń – m.in. grupy III, fr. garnka IA, fr. fibuli A 41 (ryc. 20: 2–5). Grób 11. Grzebień C, kilka fr. naczyń (ryc. 20: 6). Grób 13. Fr. grzebień A (ryc. 20: 7). Grób 27. Sprzączka G46, dwa paciorki bursztynowe 393, fr. igły, fr. szpili haczykowatej, przęślik, klucz, fr. okuc skrzynki, fr. drewna drzewa liściastego rozpięzchło-naczyniowego (ryc. 22). Grób 28. Popielnica IC, sprzączka, kilka fr. naczyń (ryc. 23: 5). Grób 29. Część popielnicy IV (?), dno garnka, fr. paciorka typu 366d. Grób 36. Fr. naczynia Ia lub XV, nieokreślona szpila brązowa (ryc. 23: 6). Grób 37. Popielnica IVB, naczynie XVIIA zdobione odciskami (pierwotnie dwa zrekonstruowane z jej fr.), stopione paciorki, drobne fr. brązowe, szpila kościana, grzebień I, przęślik, nóż (ryc. 24). Grób 39. Naczynie XIXC, klamra 2a (ryc. 25: 1–2). Grób 40. Naczynie XVIIIA, para fibul A 128, spirale dwóch fibul brązowych m.in. A 161–162 (?); paciorki typu 11, 224b, 366 i stopione; kulisty i pięć wiaderkowatych wisiorków żelaznych, igła, fr. grzebień trójwarstwowy z śladem nitu brązowego, przęślik, nóż (ryc. 25: 3–19). Grób 41. Fibule żelazne: A 161–162 i A VI, 2; dwa posrebrzane druty żelazne z zaklepanymi końcami, stopione paciorki, fr. szpili kościanej, fr. grzebień I, przęślik, klucz i okucia skrzynki, fr. tkaniny (wełna?, splot płócienny 1/1?, typ 1, gatunek III) (ryc. 26). Grób 43. Sprzączka D1, złącze ogniwkowe, dwie płytki podwójnie nitowane, silnie profilowane okucie końca pasa, igła, szpila haczykowata, grzebień A, dwa przęśliki, negatywy i drobiny tkaniny (wełna?, splot płócienny 1/1, typ 1, gatunek II) na okuciu pasa; drobne fr. naczyń m.in. grupy IA i III/IV z wypełniską grobu. Grób 46. Fibula A 126–128 z grzebykiem wyłożonym srebrnymi drucikami, profilowane okucie końca pasa, bransoleta sztabkowata, klamerka B (pierwotnie łączona z grobem 5), przy fibuli fr. dwóch tkanin (wełna?, splot płócienny 1/1, typ 2, gatunek III; wełna, splot skośny 2/2, typ 8, gatunek III), fr. drewna dębu (ryc. 23: 1–4). Grób 47. Fibula A 148, sprzączka D11, trzy fr. naczyń.

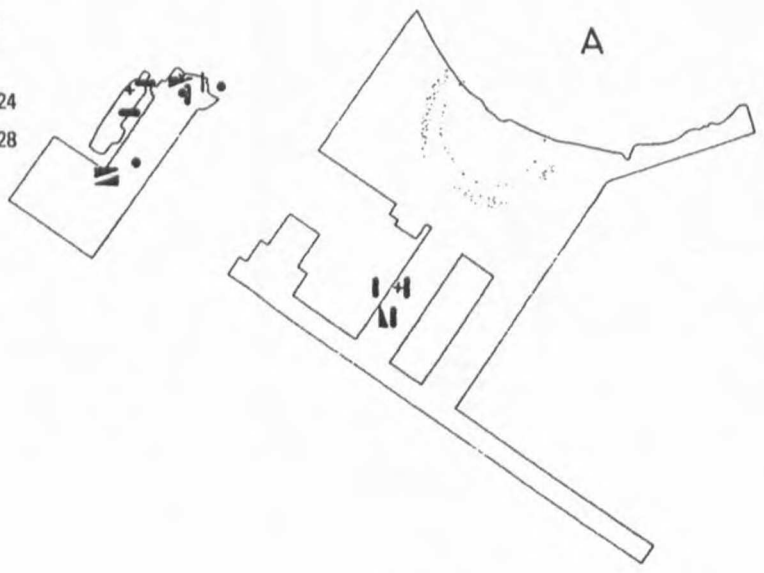
⁶⁶ Por. przypis 63.

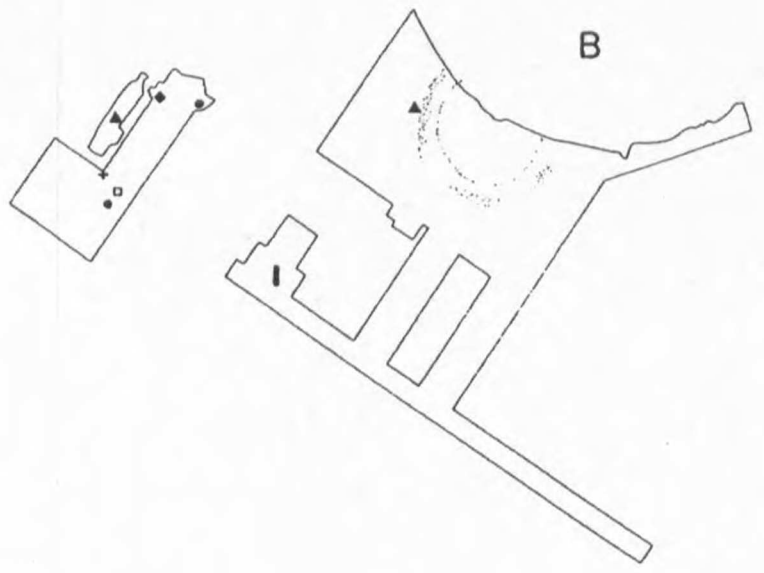
Ryc. 16. Słopanowo [93]. Plan cmentarzyska. a – grób szkieletowy; b – grób popielnicowy; c – grób jamowy; d – grób ciałałpalny o przybliżonej lokalizacji; e – rów; f – palenisko; g – jama z czarnym wypełniskiem; h – jama kamienna. Rys. J. Kędelska

Abb. 16. Słopanowo [93]. Plan des Gräberfeldes. a – Skelettgrab; b – Urnengrab; c – Brandgrabengrab; d – Brandgrab, nicht genau lokalisiert; e – Graben; f – Feuerstelle; g – Grube mit schwarzer Füllung; h – Grube mit Steinen. Gez. J. Kędelska

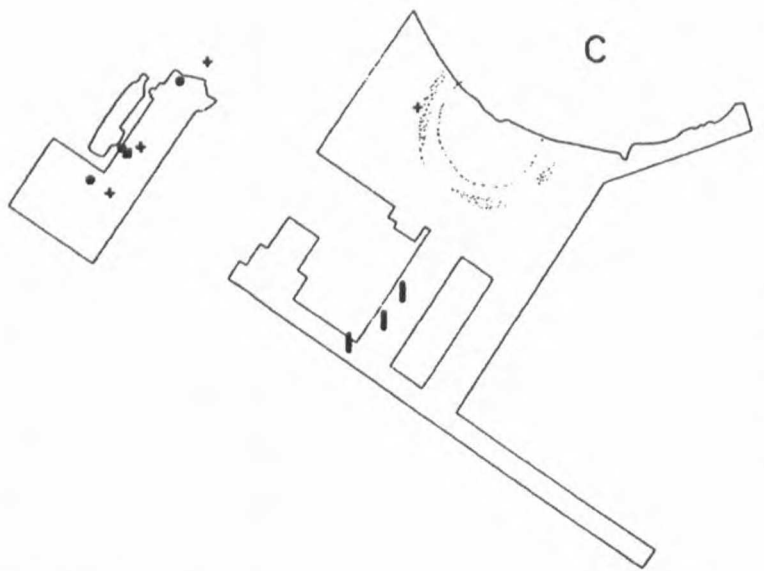
- ▶ A 38-39
- ▲ A 148
- A 120-124
- + A 126-128
- A 41
- × A V, 1
- | A VII, 1
- ▬ A VI, 1
- ▬ A VI, 2

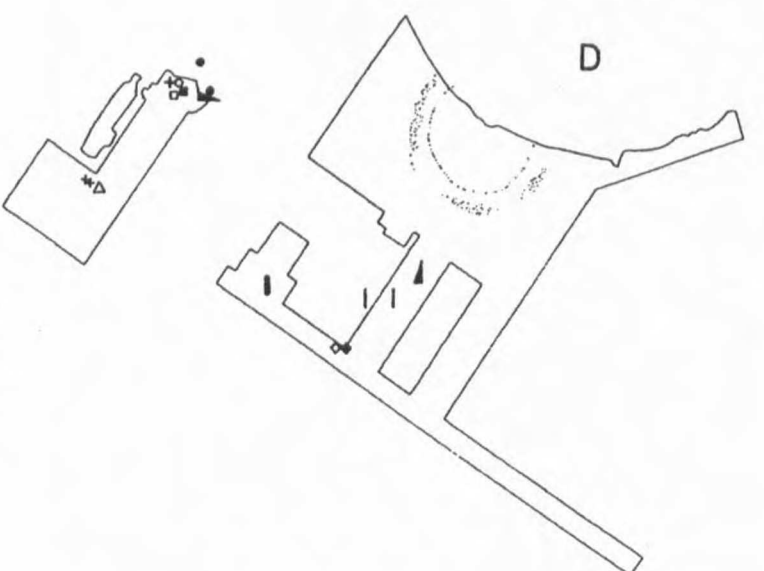
- ▲ D1
- + D2
- D11
- G16
- ◆ G46
- ▬ 2a

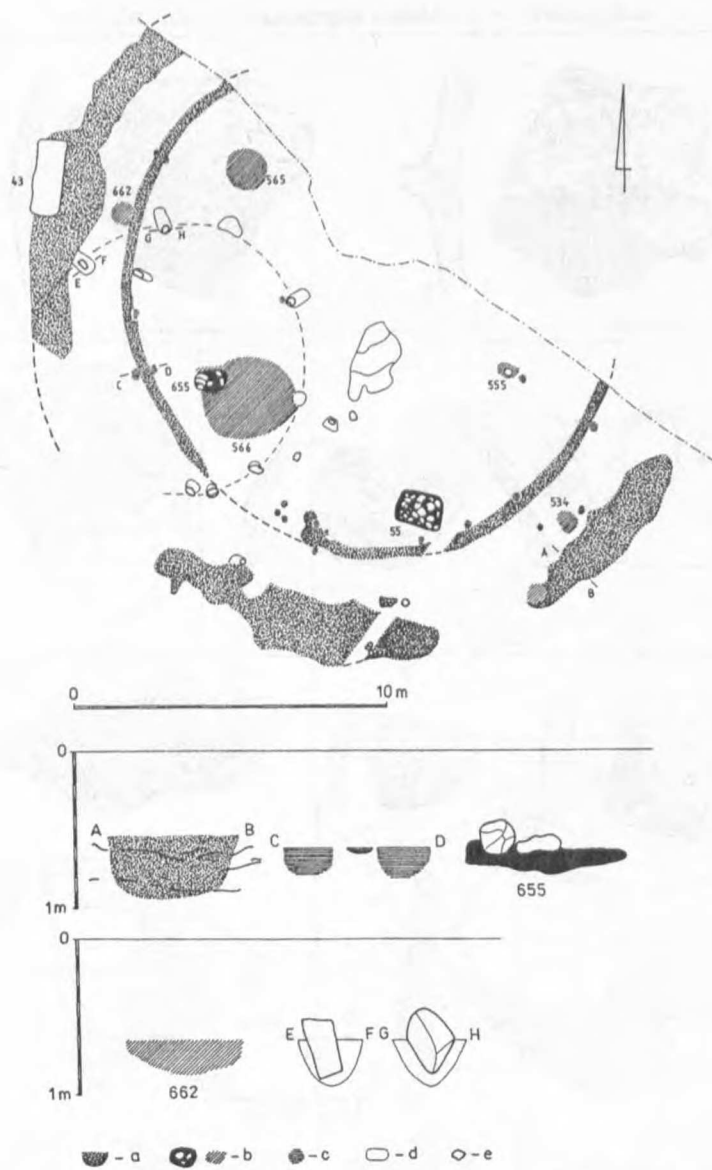
- + A
- B
- C
- ▬ I

- + IA
- ▶ IC
- II
- III
- ◊ IVB
- △ XbB
- XIII A
- VIII A-B
- ◆ XVIA
- | XVII A
- ▬ XVIII B
- ▬ XIX C

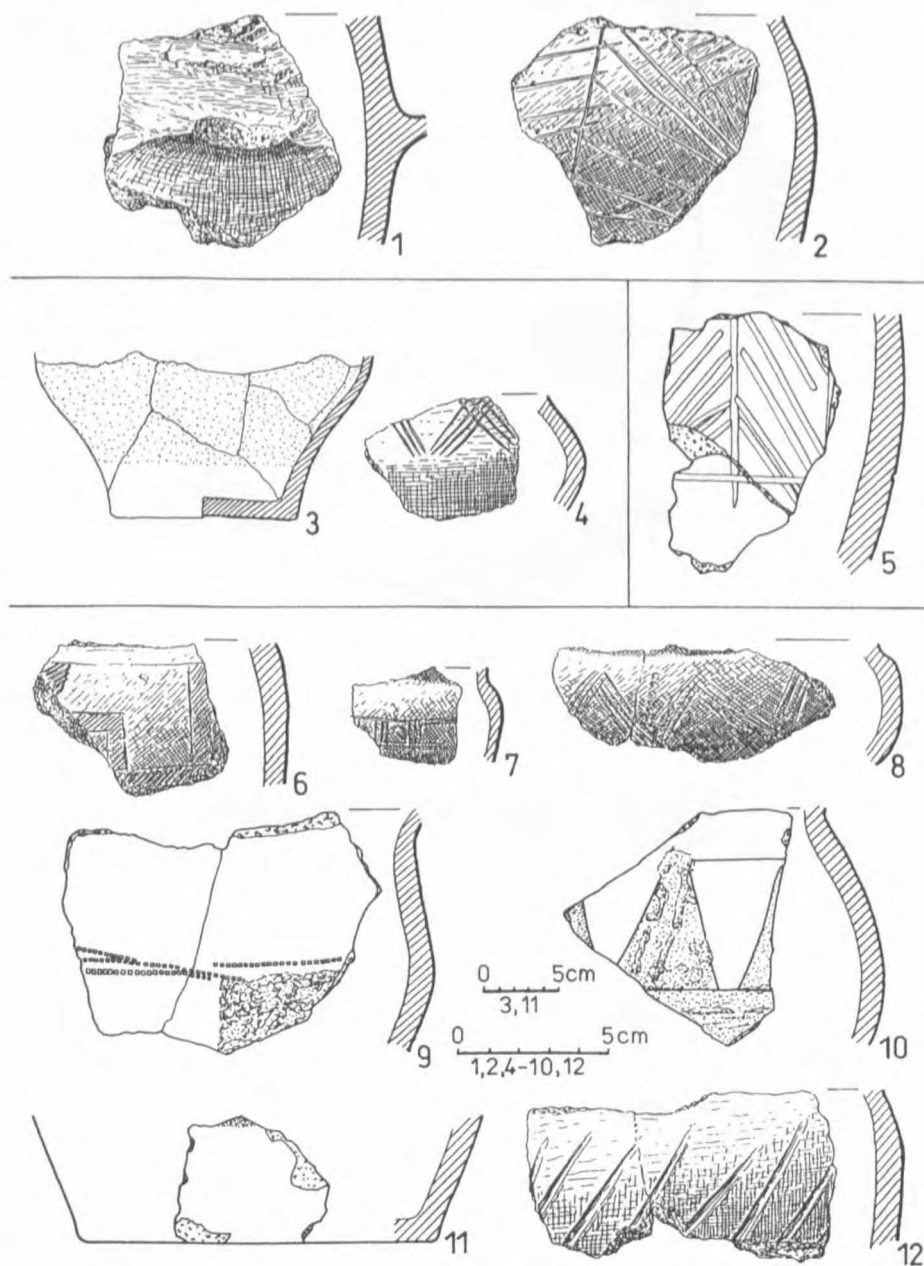

Ryc. 17. Słopanowo [93]. Rozmieszczenie typów zabytków. A – zapinki; B – sprzączki i klamry do pasa; C – grzebienie; D – naczynia. Rys. J. Kędelska
 Abb. 17. Słopanowo [93]. Verbreitung der Fundtypen. A – Fibeln; B – Schnallen und Gürtelhaken; C – Käämme; D – Tongefässe. Gez. J. Kędelska

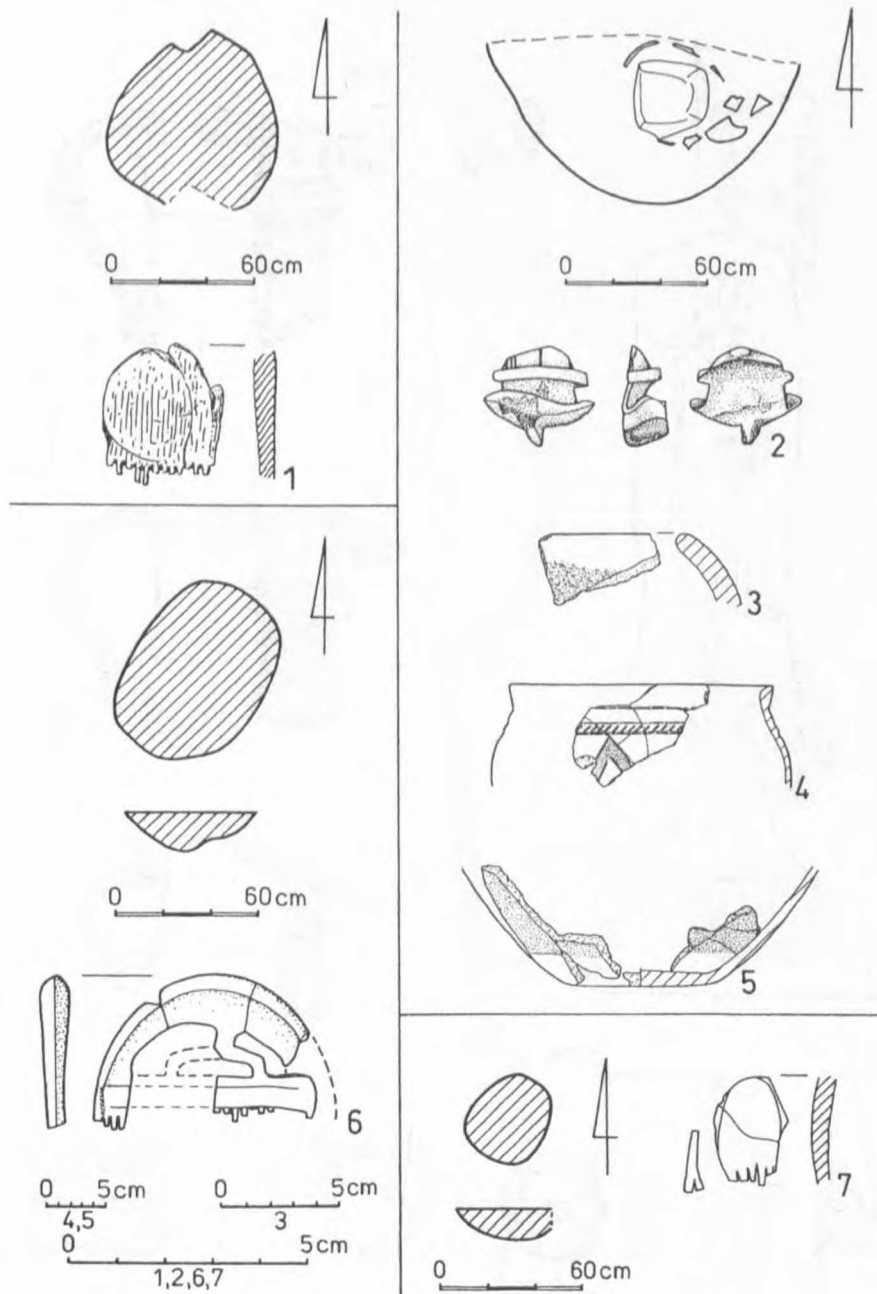
Ryc. 18. Słapanowo [93]. Plan obiektu rowkowego i profile obiektów z jego obrębu. a – rowy; b – paleniska i jamy z czarnym wypełniskiem; c – jamy postłupowe; d – pozostałe jamy; e – kamienie. Obiekty zaznaczone na dwóch poziomach (głębokość 0,3–0,4 m – 55, 534, 555, 565, 566 i rowy; głębokość 0,55–0,65 m – pozostałe). Brak rysunków profilów z wyższego poziomu; profile rowów zadokumentowano na niższym poziomie. Rys. J. Kędelska

Abb. 18. Słapanowo [93]. Grabenobjekt und Profile von Objekten in dessen Bereich. a – Gräben; b – Feuerstellen und Gruben mit schwarzer Füllung; c – Pfostenlöcher; d – sonstige Gruben; e – Steine. Objekte in zwei Niveaus markiert (Tiefe von 0,3–0,4 m – 55, 534, 555, 565, 566 und Gräben; sonstige von der Tiefe von 0,55–0,65 m). Es fehlen Profile des oberen Niveaus. Gräbenprofile auf dem unteren Niveau dokumentiert. Gez. J. Kędelska

Ryc. 19. Słapanowo [93]. Ceramika z obiektu rowkowego. 1-2 – rów zewnętrzny; 3-4 – jama 555; 5 – jama 565; 6-12 – warstwa. Rys. J. Kędelska; 1, 2, 4, 6-8, 12 wg K. PRZEWOŹNEJ (1955)

Abb. 19. Słapanowo [93]. Keramik aus dem Grabenobjekt. 1-2 – äusserer Graben; 3-4 – Grube 555; 5 – Grube 565; 6-12 – Schicht. Gez.. J. Kędelska; 1, 2, 4, 6-8, 12 nach K. PRZEWOŹNA (1955)

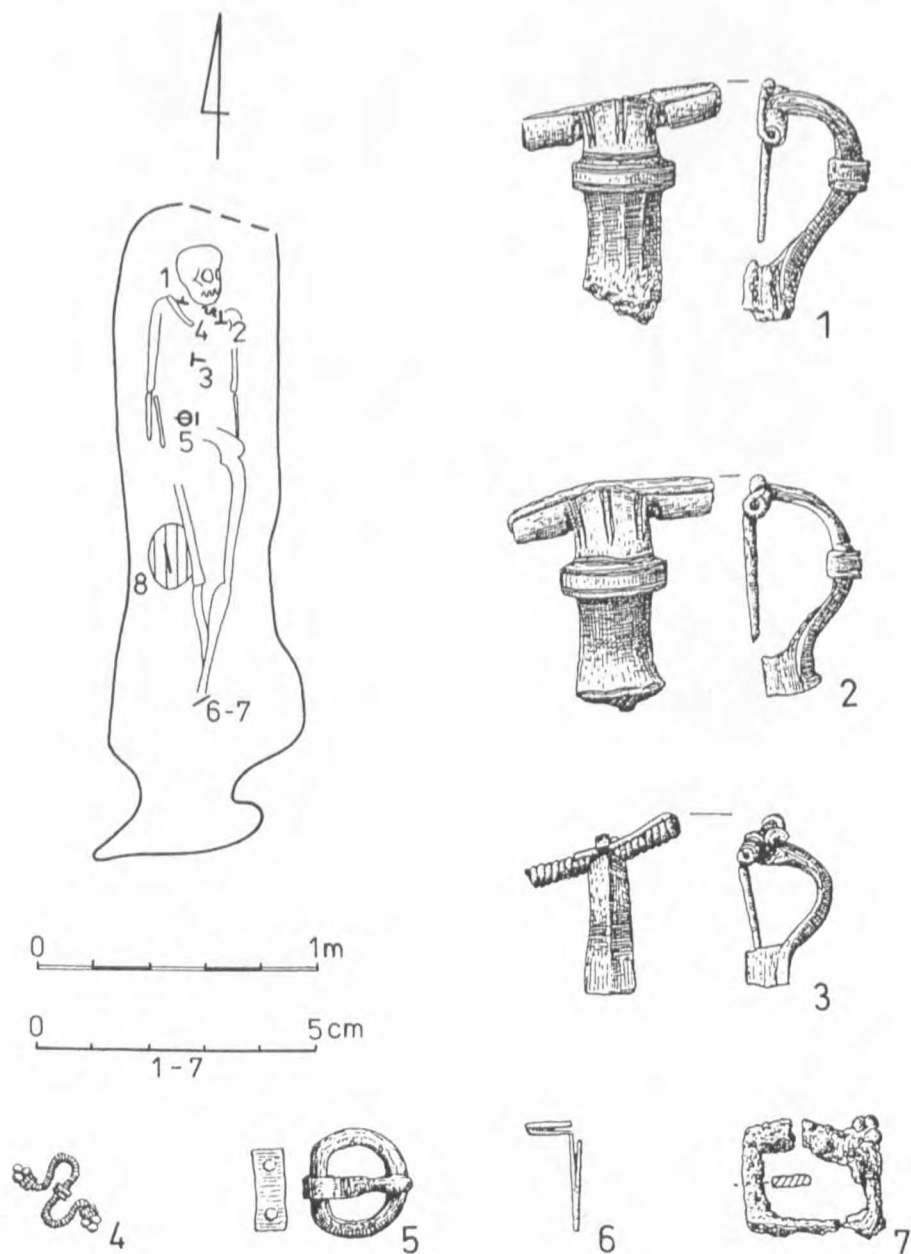

Ryc. 20. Słopanowo [93]. 1 – grób 2; 2-5 – grób 8; 6 – grób 11; 7 – grób 13.

Rys. J. Kędelska; 1 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)

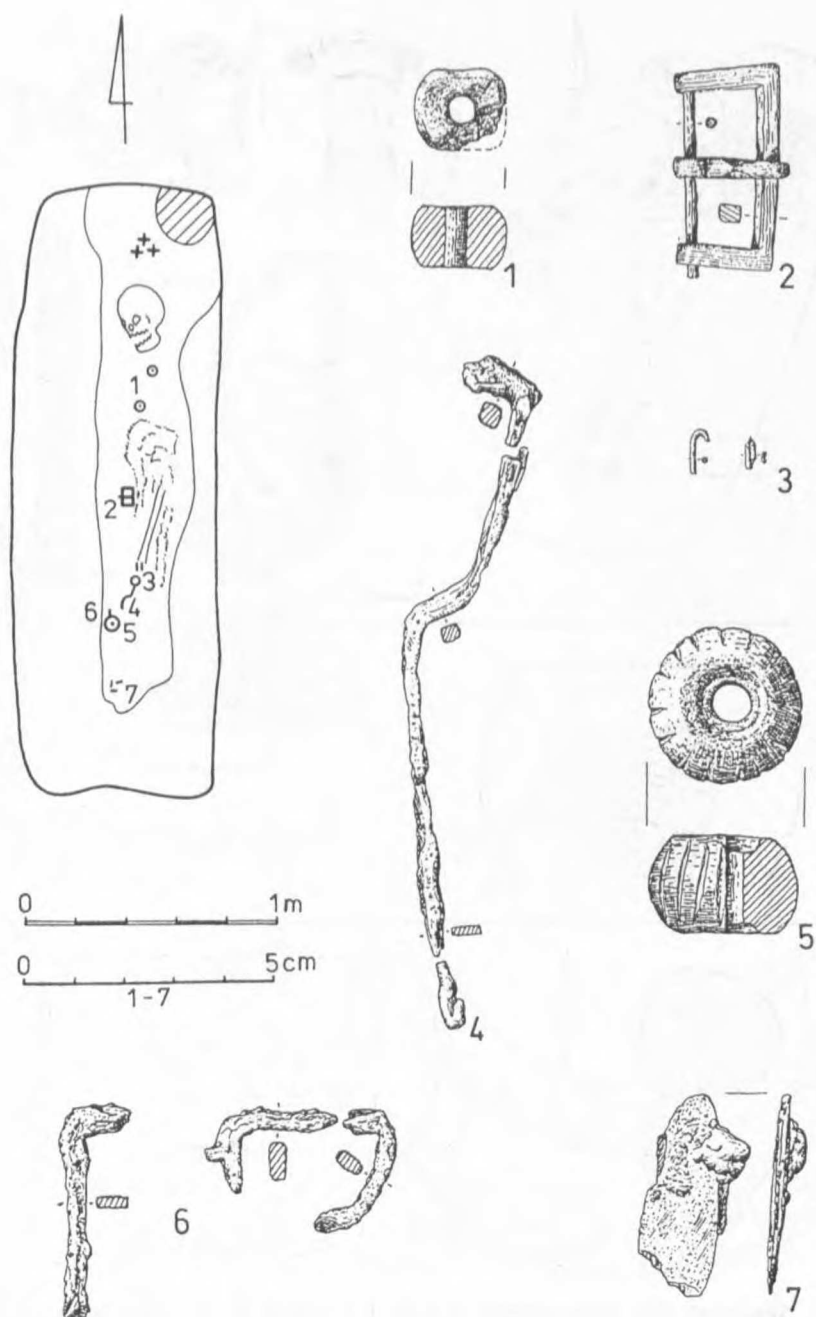
Abb. 20. Słopanowo [93]. 1 – Grab 2; 2-5 – Grab 8; 6 – Grab 11; 7 – Grab 13.

Gez. J. Kędelska; 1 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

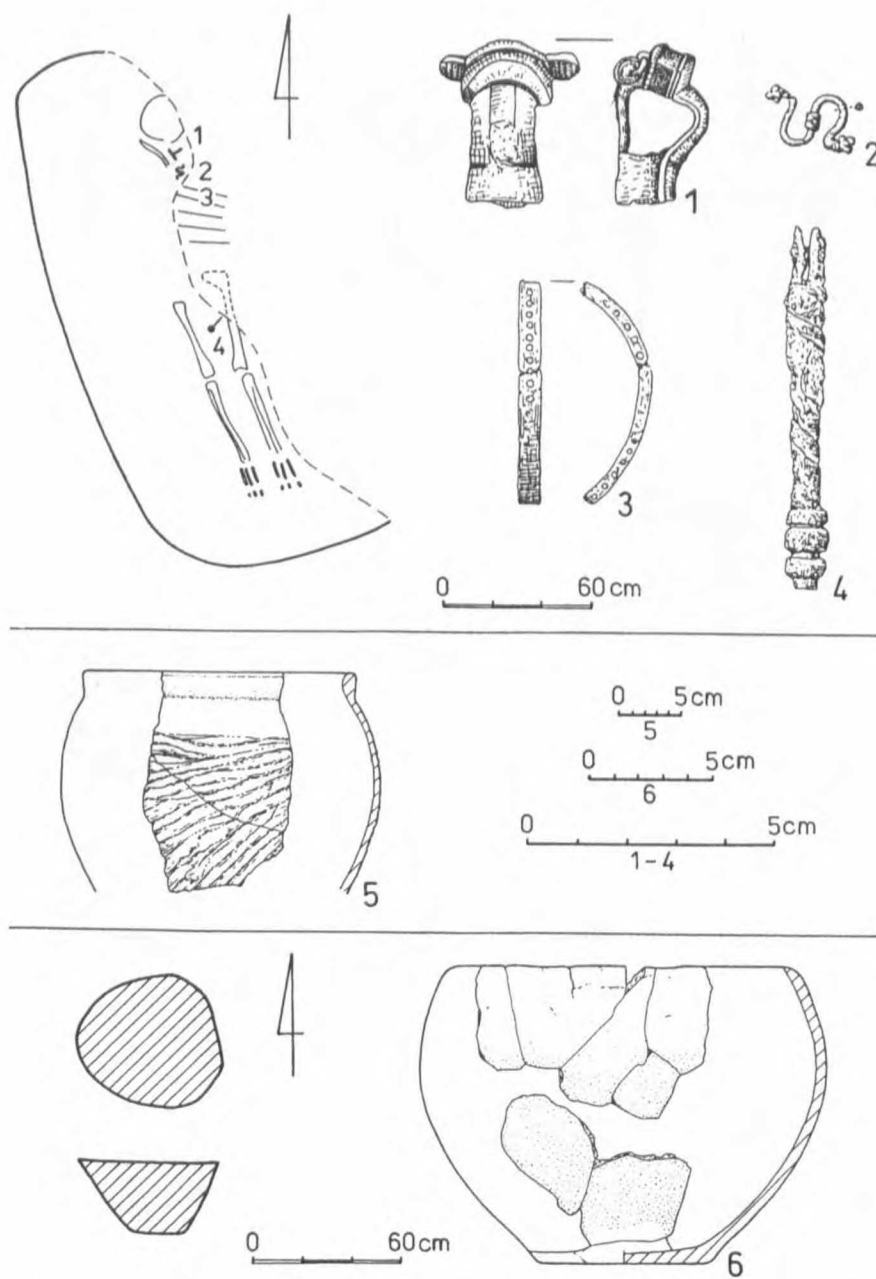

Ryc. 21. Słopanowo [93]. Grób 5 (8 – sprężyna zamka skrzynki). Rys. J. Kędelska;
1-7 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)

Abb. 21. Słopanowo [93]. Grab 5 (8 – Schlossfeder). Gez. J. Kędelska;
1-7 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

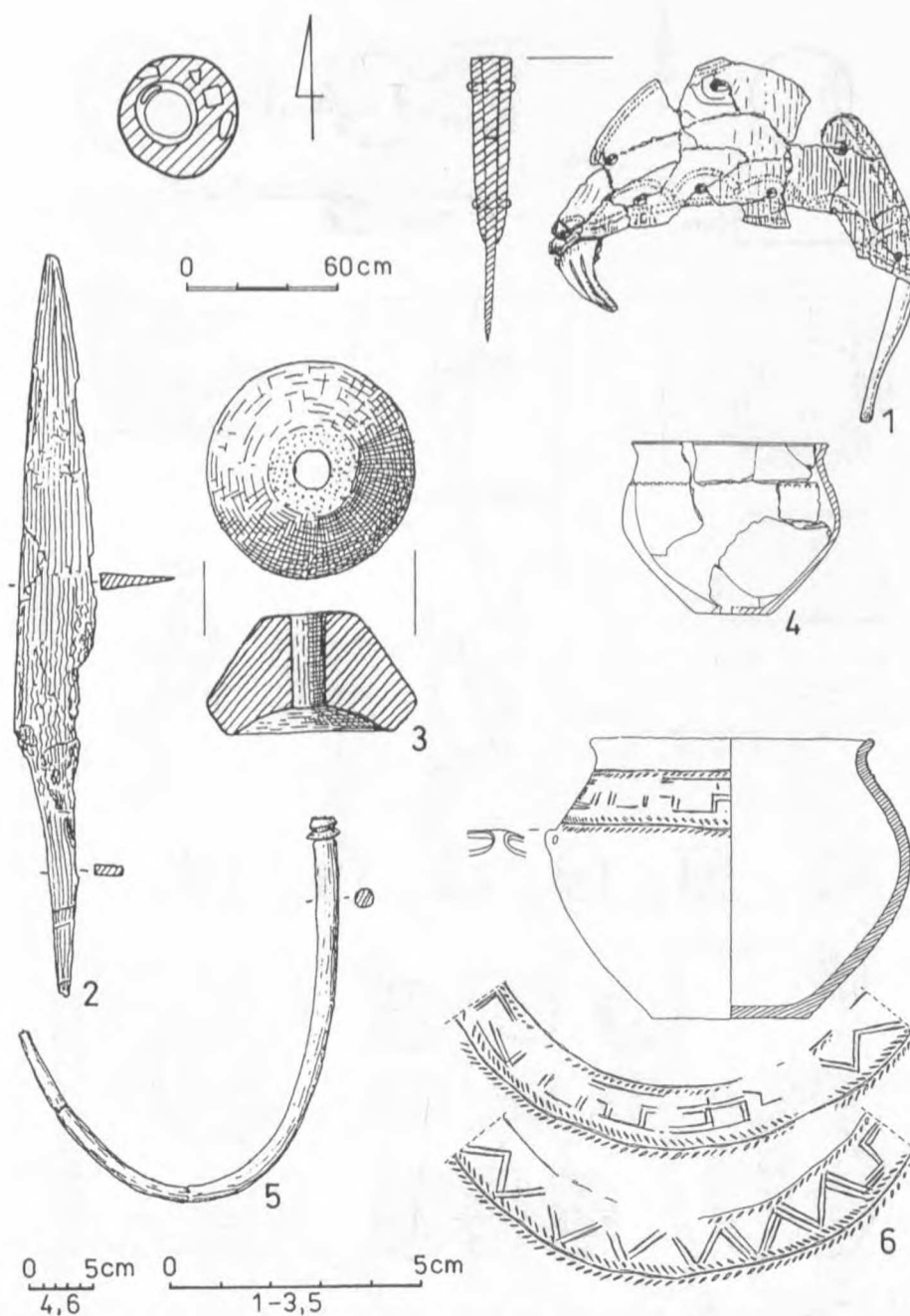
Ryc. 22. Słopanowo [93]. Grób 27. Rys. J. Kędelska; 1-7 wg K. PRZEWOŹNEJ (1955)
 Abb. 22. Słopanowo [93]. Grab 27. Gez. J. Kędelska; 1-7 nach K. PRZEWOŹNA (1955)

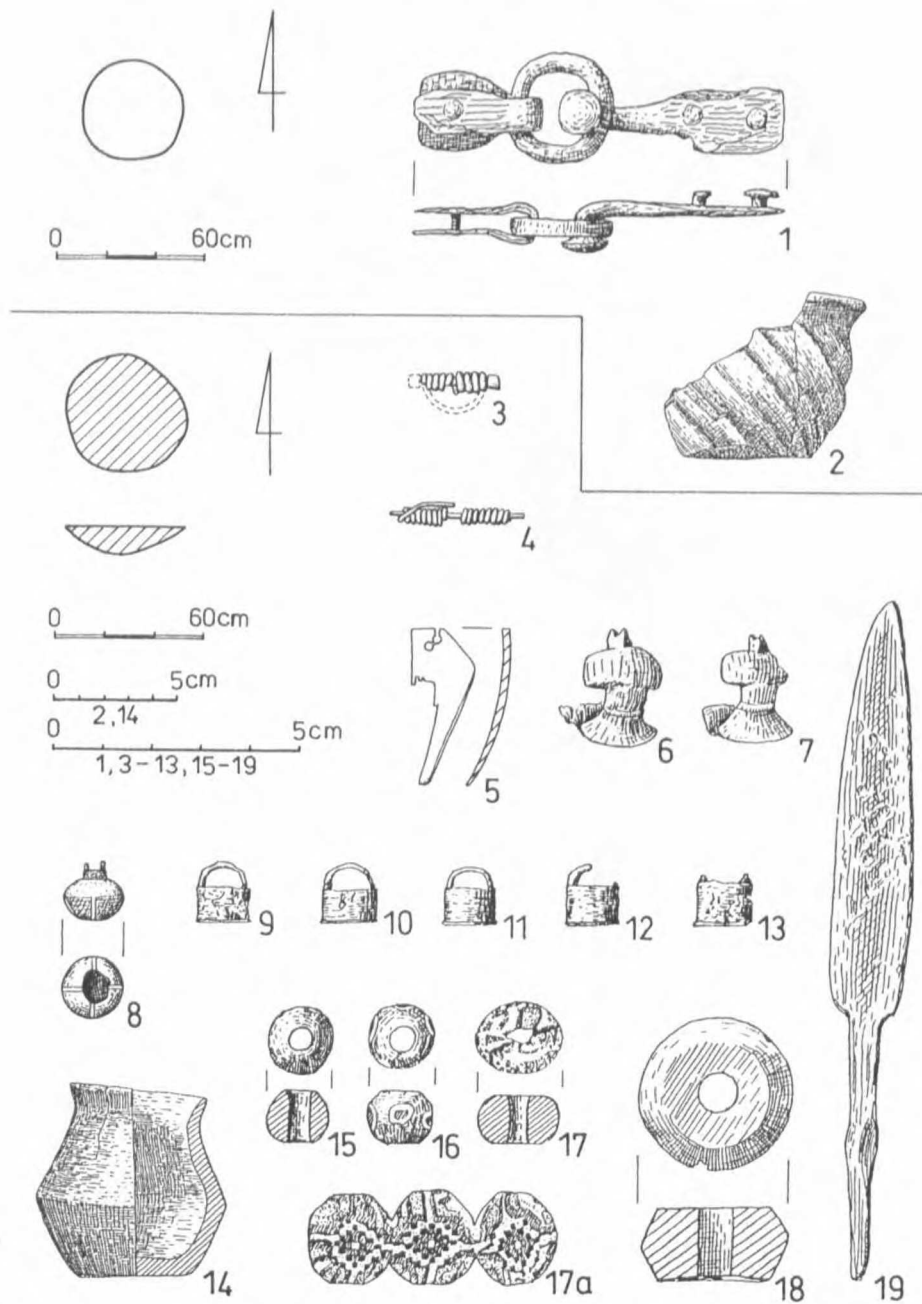
Ryc. 23. Słopanowo [93]. Plany grobów 36 i 46. 1-4 - grób 46; 5 - grób 28; 6 - grób 36.

Rys. J. Kędełska; 2-4 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)

Abb. 23. Słopanowo [93]. Grabpläne vom Grab 36 und 46. 1-4 - Grab 46; 5 - Grab 28; 6 - Grab 36. Gez. J. Kędełska; 2-4 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

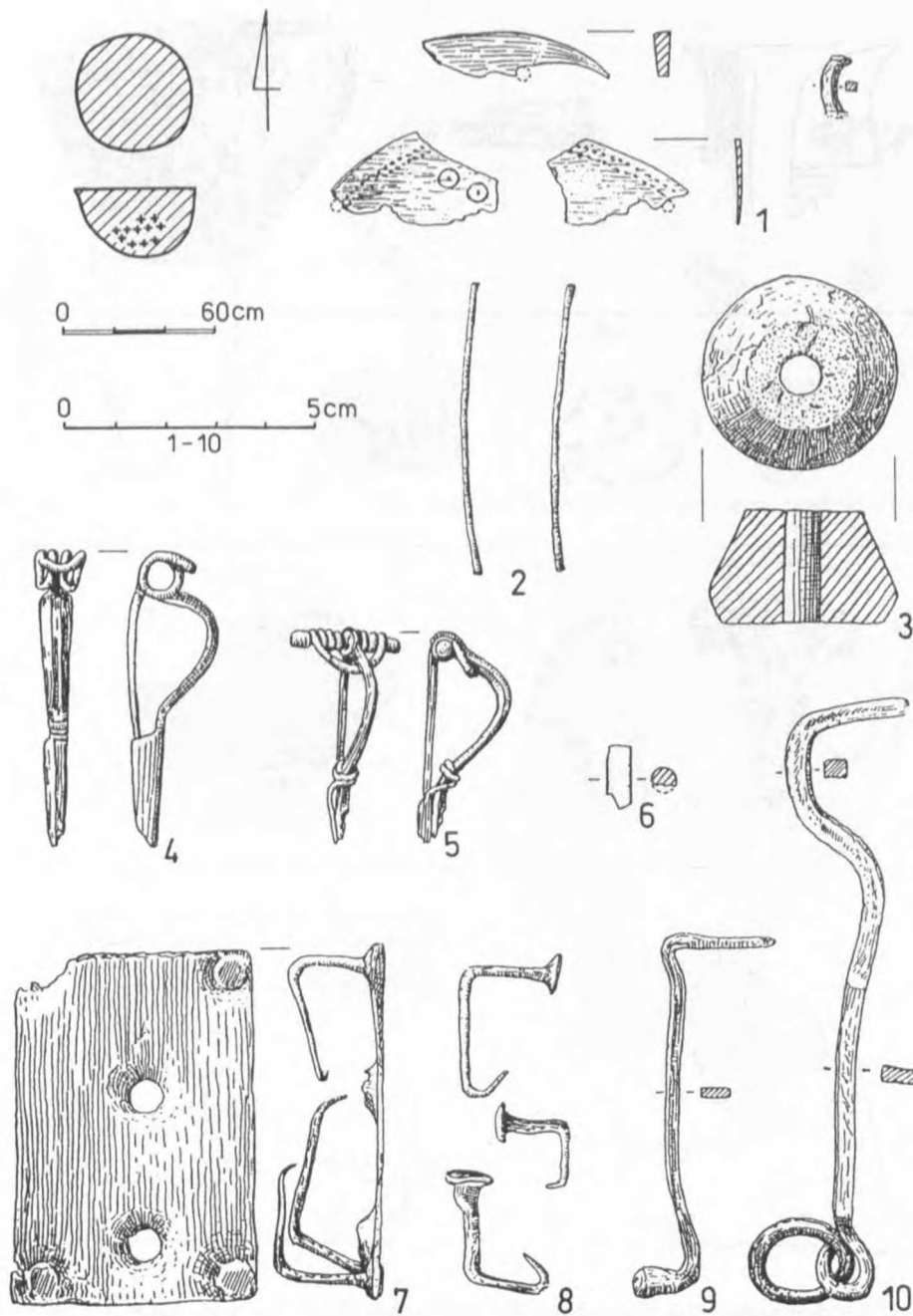

Ryc. 24. Słopanowo [93]. Grób 37. Rys. J. Kędelska; 1-3, 5-6 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)
 Abb. 24. Słopanowo [93]. Grab 37. Gez.. J. Kędelska; 1-3, 5-6 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

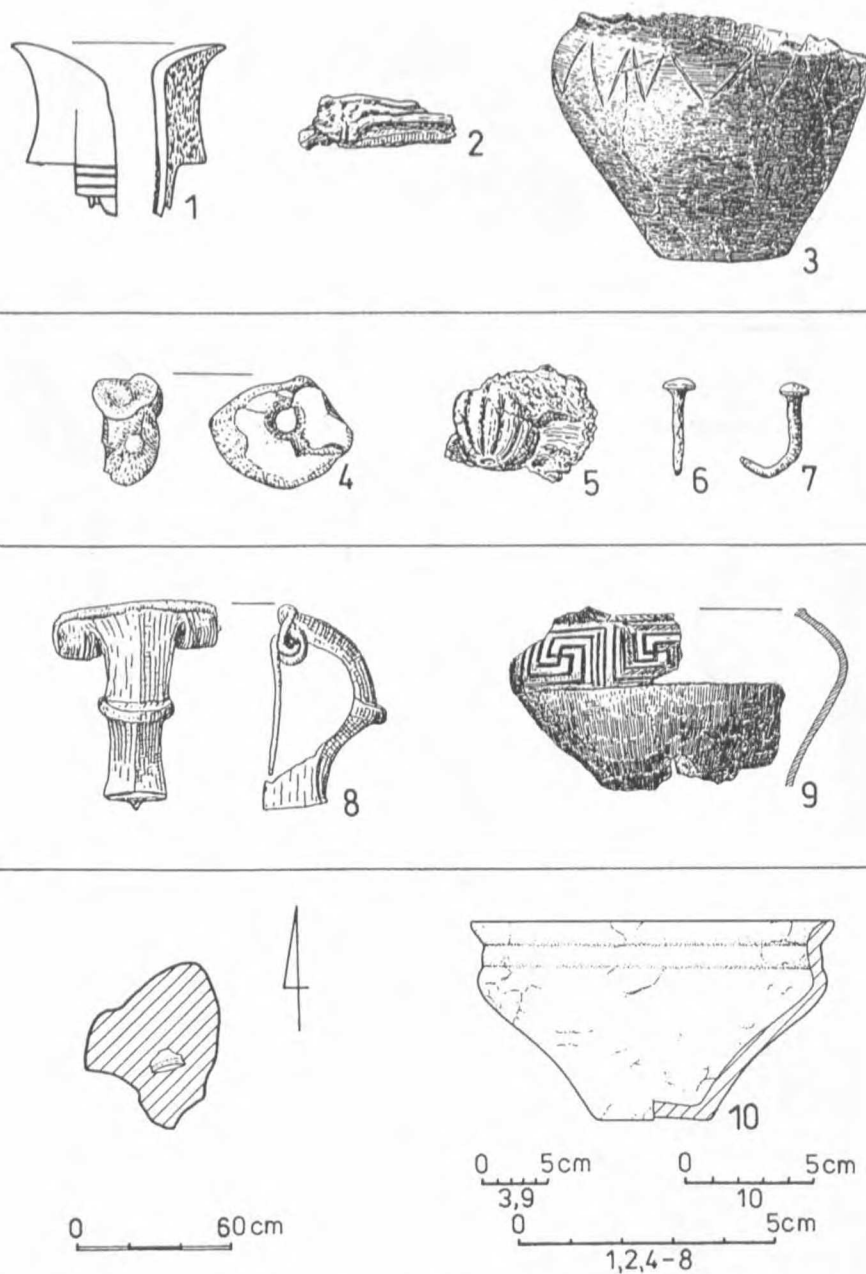

Ryc. 25. Słopanowo [93]. 1-2 – grób 39; 3-19 – grób 40. Rys. J. Kędelska; 1-2, 6-7, 9-19 wg K. PRZEWOŹNEJ (1955)

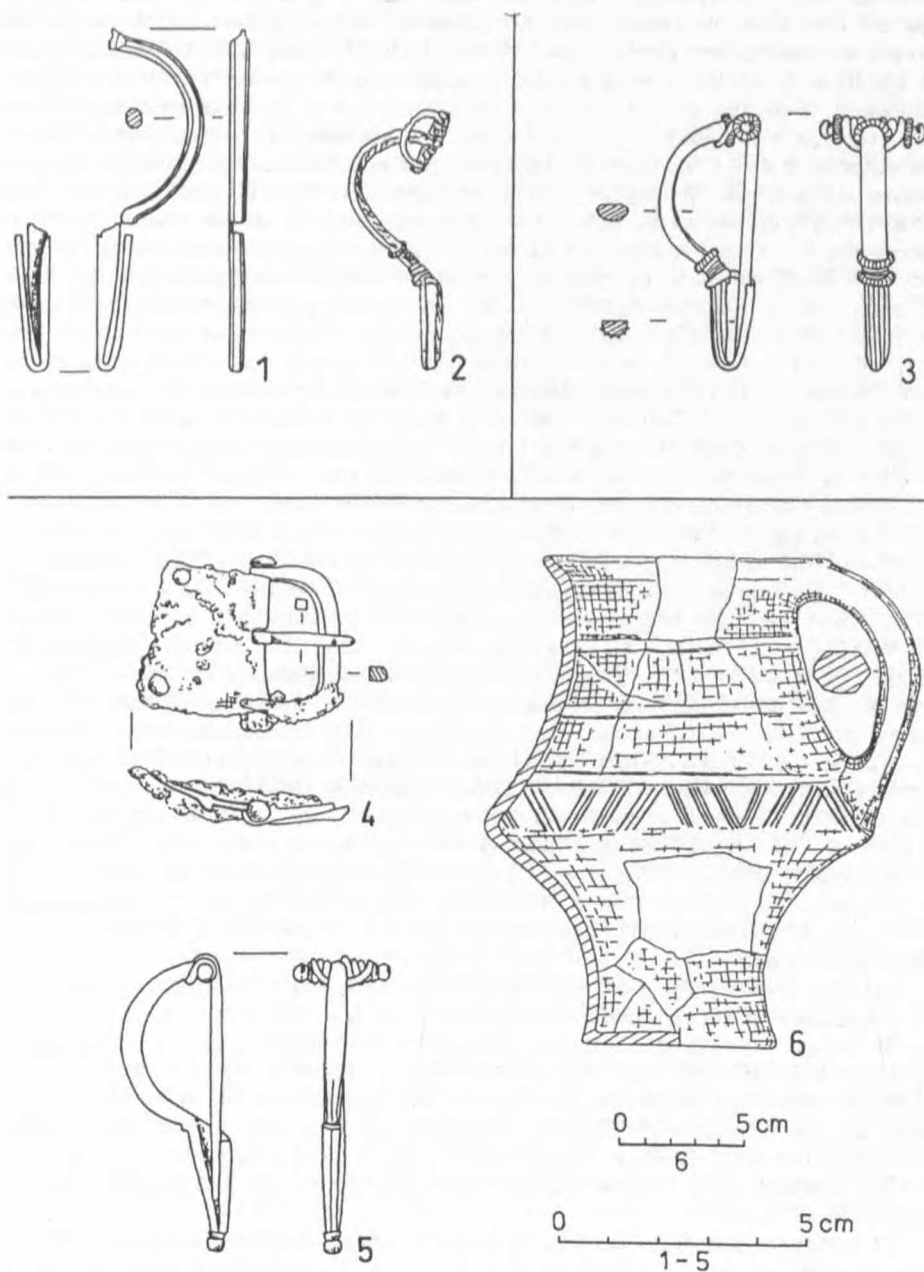
Abb. 25. Słopanowo [93]. 1-2 – Grab 39; 3-19 – Grab 40. Gez. J. Kędelska; 1-2, 6-7, 9-19 nach K. PRZEWOŹNA (1955)

Ryc. 26. Sioapanowo [93]. Grób 41. Rys. J. Kędelska; 1-5, 7-10 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)
 Abb. 26. Sioapanowo [93]. Grab 41. Gez.. J. Kędelska; 1-5, 7-10 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

Ryc. 27. Słopanowo [93]. Plan grobu 60. 1-3 - grób 48; 4-7 - grób 49; 8-9 - grób 56; 10 - grób 60. Rys. J. Kędelska; 2-3, 5-9 wg K. PRZEWOŻNEJ (1955)
 Abb. 27. Słopanowo [93]. Plan des Grabes 60. 1-3 - Grab 48; 4-7 - Grab 49; 8-9 - Grab 56; 10 - Grab 60. Gez. J. Kędelska; 2-3, 5-9 nach K. PRZEWOŻNA (1955)

Ryc. 28. 1 – Słopanowo [93]; 2 – Kołodrąb [41]; 3-6 – Imielno [32], grób 2 (3); grób 3 (4-6).
 Rys. J. Kędelska; 2 – wg karty katalogowej; 3-6 – wg C. STRZYŻEWSKIEGO
 Abb. 28. 1 – Słopanowo [93]; 2 – Kołodrąb [41]; 3-6 – Imielno [32], Grab 2 (3); Grab 3 (4-6).
 Gez. J. Kędelska; 2 – nach Katalogkartei; 3-6 – nach C. STRZYŻEWSKI

Grób 48. Popielnica III/IV, fr. bransolety węzowatej, fr. grzebienia A, kilka fr. naczyń (ryc. 27: 1–3). Grób 49. Paciorki typu 171 i stopione; wisiołek z bydłej kości nadgarstka (drugiej lub trzeciej), trzy gwoździe (ryc. 27: 4–7). Grób 54. Naczynia XVC, XVIIA, XVIIIA (?), trzy fibule A 161–162, stopione paciorki „z ornamentem szachownicy”. Grób 56. Popielnica V, fibula A 38–39 (ryc. 27: 8–9). Zapinka Exner III51 i fr. A 41 (pierwotnie łączone z grobem 56) i pominięta w publikacji A 161–162 (ryc. 28: 1) są bez kontekstu odkrycia. Grób 58. Jama czworokątna; śred. 0,5 m. Grób 59. Częściowo zbadany. Dwa fr. naczyń. Grób 60. Jama owalna; 0,65 × 0,5 m. W stropie przewrócona misa XbB (ryc. 27: 10). Grób 61. Jama NNE-SSW(?)⁶⁷; dł. ok. 3,3 m, głęb. 1,6 m. W stropie głaz śred. 50 cm; z części N dwa fr. naczyń oraz fr. okucia i sprężyna zamka skrzynki (pierwotnie łączone z grobem 2). Grób 62. Jama NW-SE; dł. ok. 2,6 m, głęb. ponad 1,7 m. Grób 63. Jama owalna, nieckowata; 1,15 × 0,95 m, miąż. 0,35 m. Grób 64. Jama NNW-SSE; 2,6 × 1,5 m, głęb. 1,05 m (?). Część zamka skrzynki. Grób 65. Jama N-S; 2,6 × 0,8–0,9 m, głęb. 0,8 m. Fr. naczynia. Grób (?) 66. Jama N-S; 1,45 × 0,4 m. Grób 67. Jama NNE-SSW; 0,85 × 0,5 m, głęb. 0,9 m. Kulka z piaskowca. Grób 68. Jama N-S; 0,75 × 0,6 m, głęb. 0,9 m (?). Grób 69. Jama N-S(?); 0,75 × 0,6 m, głęb. 0,85 m (?). Grób (?) 70. Częściowo zbadany; dł. ponad 1,8 m. Grób 71. Jama N-S; 0,9 × 0,6 m, głęb. 0,8 m (?). Grób 72. Jama N-S; 0,8 × 0,7 m, głęb. 0,8 m (?). Grób (?) 73. Jama N-S; 0,7 × 0,4 m. Grób 74. Jama NNW-SSE; 1,0 × 0,4 m, głęb. 0,85 m. Część puchara VIII (PRZEWOŻNA 1955, ryc. 29: 3). Grób (?) 75. Jama NNW-SSE; 1,1 × 0,3 m. Grób 76. Jama N-S; 0,65 × 0,5 m, głęb. 0,75 m. Grób 77. Jama N-S; w stropie – ponad 3,4 × 1,6 m; na głęb. 1,6 m – 2,85 × 0,85–1,0 m; głęb. 1,8 m. Zarys trumny lub mar; 2,4 × 0,4–0,5 m. Wkop rabunkowy (?) w części N, gdzie na poziomie 1,6 m głaz dł. 45 cm. Grób 78. Jama N-S; 1,5 × 0,4–0,5 m; głęb. 1,2 m. Grób 79. Jama kolistą, nieckowatą; 0,45 × 0,4 m; miąż. 0,22 m. Grób 80. Jama NNW-SSE; 0,9 × 0,6 m. Grób 81. Jama N-S; w stropie – 2,6 × 1,2 m, pośrodku głaz dł. 65 cm; na głęb. 1,1 m – 2,6 × 0,8 m, w części N kamień dł. 25 cm; głęb. 1,25 m. Zarys trumny lub mar; ok. 2,4 × 0,4–0,5 m. Wkop rabunkowy (?) w części N. Kości udowe. Grób 82. Jama kolistą, misowatą; śred. 0,7 m, miąż. 0,35 m. Grób 83. Jama owalna, nieckowata; 0,65 × 0,45 m, miąż. 0,12 m. Czarka XVIIIIB (PRZEWOŻNA 1955, ryc. 11: 1). Obiekt 501. 18 węgli dębu. Obiekt 600. 23 węgle sosny. Obiekt 655. Siedem węgli dębu. Obiekt I. 30 węgli sosny. Fazy B2a- C1a-C1b. Nekropola k. przew. z faz A1-A2 (BLUME 1912, s. 137, 167, 185, 194, tabl. 3: 5, 1915, s. 5, 10, 16, 163–164; KOSTRZEWSKI 1919, s. 344; PRZEWOŻNA 1955; THOMAS 1967, s. 145, nr 538; SCHULZE 1977, s. 382, nr 1394; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 314, nr 1031; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 167, nr 731; 1990, s. 165–166, ryc. 5: 2; WOŁAGIEWICZ 1993, s. 81, 89, 91, 95, 98, 118, 123, 126, 129, 132, 139, 187, nr 265; arch. MAP).

Sołacz zob. Poznań

94. Stary Zatom (Altzattum), gm. i pow. Międzychód, woj. wielkopolskie.

Popielnica IVA (BLUME 1909a, s. 113, nr 1814, 1915, s. 142).

95. Stobno (Stöwen), gm. Trzcianka, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

Grób szkieletowy (?). Faza B2b (JHGB, 1892, s. 103–107, 132, nr 2, tabl. 1: 7–15; ALMGREN 1923, s. 142; BLUME 1912, s. 159, 167, 182, 1915, s. 8, 44, 59, 80, 86–87, 93, 95, 97, 103, 123, 164; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 641–645; TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985b, s. 316, nr 1047; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 170, tab. 1: 34; arch. J. Kostrzewskiego).

96. Straduń-Żakowo (Niewerder), gm. Trzcianka, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

12 kurhanów; pochówek popielnicowy czysty w nasypie kurhanu. Pięć grobów płaskich: cztery popielnicowe (1 i 2 – z resztkami stosu, 3 – czysty, 4 – bez kości) i jamowy z resztkami stosu. 1. Misa III/VIA. 2. Garnek III/II. 3. Garnek IA, dwie (?) fibule A 41, paciorek srebrny.

⁶⁷ Jamy grobów szkieletowych są prostokątne lub owalne (ryc. 16); w opisie ograniczono się do podania ich orientacji i wymiarów.

4. Waza III/IV. 5. Dwie fibule A 41, przęślik, fr. naczyń. Fazy B2c-B2/C1-C1a (APL, t. 9, 1914, s. 428; HESSLER 1925A, s. 907-908; SCHINDLER 1940, s. 137, tabl. 5: 11; 7: 8; WOŁĄGIEWICZ 1977b, s. 97, ryc. 40, nr 30; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 171-173, ryc. 8: 2-18).

Strużnica zob. Dolnik

Szeląg zob. Poznań

97. Szelejewo, stan.1, gm. Gąsawa, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.

Sześć grobów z resztkami stosu: dwa popielnicowe, cztery jamowe (dwa bez kości). Faza B2/C1-C1a (RAJEWSKI 1937; MACIEJEWSKI 1962, s. 281, nr 421, tabl. 19: 11, 16).

98. Świerczyna (Gross Linichen), gm. Wierzchowo, pow. Drawsko Pomorskie, woj. zachodniopomorskie.

Krag i trzy (?) groby popielnicowe i jamowe. Faza B2/C1-C1a (KUNKEL 1939, s. 306, przyp. 80; KOKOWSKI 1987, s. 70, ryc. 4; MADYDA-LEGUTKO 1986, s. 169, nr 759; WOŁĄGIEWICZ 1979, s. 88, 91, nr 39, 1993, s. 82, 86, 119, 188; nr 284, tabl. 4: 2; KOKOWSKI 1995, s. 151, nr 350).

99. Święty Wojciech-Wojciechowo (Georgsdorf), gm. i pow. Międzyrzecz, woj. lubuskie.

Pięć grobów popielnicowych (1, 2 - z resztkami stosu). 1. Popielnica kształtu „kadzi” z krótką, cylindryczną szyją i trzema guzkami pod uchem; grzebień A z motywami skośnej kratki i oczek na uchwycie oraz podłużnych żłobków i kólek na grzbiecie; szpila kościana z główką koronowaną i ornamentem kólek; fr. brązowe, stopiony paciorek. 2. Popielnica zdobiona kółkiem zębatym, dwie zapinki A 96 i jedna „silnie profilowana”, krążkowaty przęślik kamienny, fr. grzebienia. 3. Nieokreślona popielnica. 4. Popielnica IB (grób nr 26). 5. Popielnica IA (?) i puchar VIII(?). Fazy B2/C1-C1a - C1a-C1b (?) („Unsere Heimat”, Meseritz, nr 154 z 4 lipca 1936 r.; KOSTRZEWSKI 1951, s. 181, nr 99; 184, nr 47; UMBREIT 1976, s. 52).

100. Trojanowo-Przebędowo, gm. Murowana Goślina, pow. Poznań, woj. wielkopolskie.

Grób szkieletowy. Faza B2/C1-C1a (SZAFAŃSKI 1945; MACHAJEWSKI 1980, ryc. 7: 6-11; JASNOSZ 1984, s. 81, ryc. 167: 1-7).

101. Trzciel, stan. 4, pow. Międzyrzecz, woj. lubuskie.

28 (?) grobów: szkieletowe, popielnicowe i jamowe, czyste i z resztkami stosu. Inf. niepełne o dwóch szkieletowych (20, jama 9), sześciu popielnicowych (2, 4, 5, 6, 8, 17) i jamowym (9). Fazy B2b-C1a-C1b. Grób z fazy A2 (inf. mgr. T. Łaskiewiczza; IA [1978], 1979, s. 71-72; IA [1979], 1980, s. 73-74; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 81, 92, 94, 157, 188, nr 288, tabl. 1: 1; 39: 5).

102. Uścikowo, gm. i pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.

Grób popielnicowy: zapinka A V, 10 platerowana srebrzystym metalem, nie srebrem (ryc. 5: 6). Faza B2b (*Katalog der Ausstellung Prähistorischer und Anthropologischer Funde Deutschlands*, Berlin 1880, s. 377, nr 155; MACIEJEWSKI 1962, s. 284, nr 445).

103. Wapniarnia-Biała (Behle), gm. Trzcianka, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie.

Dwa kręgi. Dziewięć kurhanów, w których odkryto 1-3 pochówki popielnicowe: 1. Garnek II; zapewne też: 2. Zapinka A 28; 3. Sprzączka D5. Dwa groby popielnicowe płaskie: 4. Naczynie brązowe i ostroga I; 5. Szczypczyki. Fazy B1c-B2a - B2/C1-C1a. W miejscu nekropoli z faz A1-A2 (ZE, t. 16, 1884, s. [232], nr 2, ryc. 6; JHGB, 1891, s. 79, 102, nr 39, tabl. 1: 7; STRZYŻEWSKI, ŻUROWSKI 1979; KOKOWSKI 1987, s. 54-66; WOŁĄGIEWICZ 1993, s. 87, nr 9; GAŁĘZOWSKA 1996b, s. 168-174, tab. 1: 1; arch. J. Kostrzewskiego; arch. MAP).

Wilanowiec zob. Mirosław Ujski

Winiary zob. Poznań-Szeląg

Witakowice zob. Skrzetuszewo

Wojciechowo zob. Święty Wojciech

104. Wróblewo (Josephthal), gm. Wronki, pow. Szamotuły, woj. wielkopolskie.

Nacynia VIC i XVb (?) (MACIEJEWSKI 1960, s. 211).

105. Zakrzewska Osada (Colonie Zakrzewke) stan. 1, gm. Więcbork, pow. Sępólno Krajeńskie, woj. kujawsko-pomorskie.

98 grobów, w tym sześć szkieletowych i 13 popielnicowych. Z badań do 2000 r. wśród 10 popielnicowych – trzy z resztkami stosu i wśród 59 jamowych – 45 z resztkami stosu. Fazy B2c(?)–C1a–C1b (inf. mgr. J. Łosia; ŁOSIOWIE 2000).

106. Żelgniewo, gm. Kaczory, pow. Piła, woj. wielkopolskie.

Dwa kręgi kamienne odmiany 2 (?) (KOKOWSKI 1987, s. 70–74, ryc. 5).

Żelgniewo zob. Skórka

107. Zrazim, gm. Janowiec Wielkopolski, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie.

Grób popielnicowy: grzebień B. Grzebień I 3 z kolejnego grobu (ZAP, t. 1, 1890, s. 57, nr 22; ERZEPKI, KOSTRZEWSKI 1915, s. 8, tabl. 67: 10; KOSTRZEWSKI 1923, ryc. 760, 1939–48, tabl. 87: 11; MACIEJEWSKI 1962, s. 292, nr 509; arch. MAP).

Żakowo zob. Straduń

108. Żnin-okolica, woj. kujawsko-pomorskie.

Grób szkieletowy(?): para srebrnych bransolet wężowatych IIIB. Faza B2/C1–C1a (BLUME 1912, s. 71, 1915, s. 65, 169; KOSTRZEWSKI 1939–48, tabl. 84: 22; MACIEJEWSKI 1962, s. 324, nr 535; WÓJCIK 1982, s. 93, nr 83).

109. Żurawia, stan. 1, gm. Kcynia, pow. Nakło n. Notecią, woj. kujawsko-pomorskie.

Groby szkieletowe; w jednym naczynie XVI (PIASZYKOWA 1956, s. 169).

Aneks 2. Lista cmentarzysk z kurhanami i kręgami (ryc. 2)

Kurhany kamienno-ziemne: Debrzno-Wieś, Dorotowo, Gralewo, Łęzce, Pałędzie Kościelne, Skórka-Zelgniewo, Straduń-Żakowo, Wapniarnia-Biała. Kręgi kamienne: Dolnik-Strużnica, Dorotowo, Grabowno, Kłoda, Krzywa Wieś-Grodno, Łomnica-okolica, Mirosław Ujski-Wilanowice, Plecemin, Świerczyna, Wapniarnia-Biała, Żelgniewo. Nieokreślone koliste konstrukcje kamienne: Lutom. Obiekty rowkowe: Kowalewko, Słoplanowo.

Aneks 3. Lista cmentarzysk z grobami szkieletowymi (ryc. 3)

Cotoń, Debrzno-Wieś, Dorotowo, Dziekanowice, Gaj Wielki, Gogólkowo, Górzna, Imielno, Jordanowo, Konarzewo, Kostrzyn, Kowalewko, Krzyżownica, Lutom, Miłogoszcz, Mutowo, Niezychowo, Pałędzie Kościelne, Piła-Dębogóra, Poznań-Komandoria, Poznań-Szeląg, Rogoźno, Rzadkowo, Skrzetuszewo-Witakowice, Sławianowo, Słoplanowo, Stobno, Trojanowo-Przebędowo, Trzciel, Zakrzewska Osada, Żnin-okolica, Żurawia.

Aneks 4. Lista cmentarzysk z wtórnice przepalonymi przystawkami

Brójce (m.in. groby 12, 25, 96), Bytyń, Gaj Wielki, Gościejowo, Imielno, Jabłonowo, Jordanowo, Kąkolewice, Kowalewko, Lutom (groby 11, 12, 14 i luźne), Lwówek, Mogilno, Piotrkówko, Poznań-Komandoria, Rzadkowo (groby 3, 4), Słoplanowo (groby 15, 19, 22, 36, 37, 39, 40, 54, 60, 83), Straduń-Żakowo, Święty Wojciech-Wojciechowo, Wróblewo.

Aneks 5. Lista cmentarzysk z liczbą grobów, o których dostępne są informacje

Brójce – 36; Brzeźnica – 1; Brzostowo – 1; Bytyń – 1; Cotoń – 1; Czarnków – 1; Debrzno-Wieś – 1; Dorotowo – 2; Dziekanowice – 1; Gogólkowo – 1; Gościejewo – 1; Górzna – 1; Imielno – 36; Kiszewo – 2; Konarzewo – 2; Kostrzyn – 1; Krzyż-Łokacz – 1; Krzyżownica – 2; Kuźnica Żelichowska stan. 1 – 2; Kuźnica Żelichowska stan. 2 – 1; Lipka – 1; Lutom – 26; Lwówek – 4; Łęże – 3; Mirosław Ujski-Wilanowiec – 2; Młynkowo – 1; Mogilno – 1; Mutowo – 3; Niezychowo – 2; Osiek-Prac – 11; Pałędzie Kościelne kurhan 1 – 3; Parkowo – 1; Pierwoszewo -1; Piotrkówko – 1; Podlesie Wysokie – 1; Poznań-Brama Warszawska – 1; Poznań-Komandoria -13; Poznań-Sołacz – 1; Poznań-Szeląg – 9; Rogoźno – 3; Ryczywół – 1; Rzadkowo – 6; Skórka-Zelgniewo – 1; Sławianowo – 2; Słopanowo – 81 (1–50, 52, 54–83); Stobno – 1; Straduń-Żakowo – 6; Szelejewo – 6; Świerczyna – 3; Święty Wojciech-Wojciechowo – 5; Trojanowo-Przebędowo – 1; Trzciel – 9; Uścikowo – 1; Wapniarnia-Biała – 5; Zrazim – 1; Żnin-okolica – 1.

Ogólna liczba grobów: 313, w tym 83 szkieletowe, 101 popielnicowe, 104 jamowe, 23 ciałopalne, zapewne w większości jamowe, dwa nieokreślone.

Ogólna liczba grobów wyposażonych: 257, w tym 56 szkieletowe, 101 popielnicowe (29 zawierało wyłącznie popielnice), 70 jamowe, 23 ciałopalne, 2 nieokreślone.

Aneks 6. Lista datowanych grobów

(S – szkieletowe; P – popielnicowe, Pc – czyste, Ps – z resztkami stosu; J – jamowe, Jc – czyste, Js – z resztkami stosu; * – uwzględniono położenie na cmentarzysku i jego ramy chronologiczne)

Faza B1c. S: Lutom 4, 6. Js: Piotrkówko.

Faza B1-B2. S: Dziekanowice 18/92; Lutom 23*; Sławianowo 1*.

Faza B2a. S: Lutom 7, 8; Rogoźno 3. P: Wapniarnia-Biała 2, 3 (kurhany?). Js: Skórka-Zelgniewo, kurhan 1.

Faza B2a-b. S: Debrzno-Wieś, kurhan; Słopanowo 34.

Faza B2b. S: Imielno 19; Niezychowo; Stobno. P: Osiek-Prac 444; Słopanowo 56; Uścikowo. Jc: Imielno 8; Słopanowo 47. Js: Lutom 12; Pałędzie Kościelne, kurhan 1/1 i 2 (wtórne); Słopanowo 18.

Faza B2c. S: Słopanowo 5. P: Poznań-Brama Warszawska (?).

Faza B2. S: Gogólkowo (?); Słopanowo 57; Trzciel, jama 9 (?). P: Kiszewo 1, 2. Js: Osiek-Prac 439, Słopanowo 33.

Faza B2/C1-C1a. S: Cotoń; Górzna; Imielno 12, 27; Krzyżownica 1; Mutowo 18; Poznań-Komandoria 6, 7; Poznań-Szeląg grób/1885, 5, 6; Słopanowo 10, 27, 35, 43, 44*, 45*, 46, 55 (?); Trojanowo-Przebędowo; Żnin-okolica. P: Brójce 1, 36, 39, 46, 79, 96, 97; Brzostowo; Dorotowo; Krzyż-Łokacz; Krzyżownica 2; Kuźnica Żelichowska stan. 1; Lwówek 1, 2, 3; Łęże 3; Młynkowo; Parkowo; Rogoźno 2; Rzadkowo 9; Straduń-Żakowo 4; Świerczyna 1*, 2; Trzciel 2, 6, 8; Wapniarnia-Biała 4, 5*. Pc: Czarnków; Kuźnica Żelichowska stan. 2; Lutom 15, 16; Mutowo 42/43; Poznań-Komandoria 2, 3; Słopanowo 8, 48; Straduń-Żakowo 3. Ps: Brójce 77; Osiek-Prac 451*; Podlesie Wysokie; Rzadkowo 3; Słopanowo 19; Straduń-Żakowo 1, 2; Szelejewo 1, 5; Święty Wojciech-Wojciechowo 2. J: Lwówek 4; Świerczyna 3. Jc: Brójce 55; Imielno s. 12; Poznań-Komandoria 4; Słopanowo 15. Js: Osiek-Prac 114, 230,

239*, 399*, 442*; Rządkowo 1, 4; Słopanowo 22, 40; Straduń-Żakowo 5. C: Brójce 6*, 66, 82*, 83, 85; Brzeźnica.

Faza C1a-C1b. S: Imielno 1; Trzciel 20. Pc: Ryczywół (?). Ps: Słopanowo 37. Jc: Słopanowo 16, 39. Js: Słopanowo 22, 41, 54, 83*.

Faza C1b. S: Imielno 2; Poznań-Szeląg 1. Js: Imielno 3.

LITERATURA

ALMGREN O.

1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte*. Leipzig.

ANDERSSON K.

1993a *Romartida guldsmede i Norden. I. Katalog*. Aun 17. Uppsala.

1993b *Romartida guldsmede i Norden. II. Fingerringar*. Occasional Papers in Archaeology 6. Uppsala

ANDRAŁOJC M.

1993 *Rola psa w obrzędowości pradziejowych ludów Europy Środkowej*, [w:] *Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*. Gdańsk, s. 98–109.

BECKMANN B.

1966 *Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*. Saalburg Jahrbuch 23, s. 5–100.

BECKMANN Ch.

1969 *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*. Saalburg. Jahrbuch 26, s. 5–106.

BECKER M.

1996 *Untersuchungen zur römischen Kaiserzeit zwischen südlichen Harzrand, Thüringer Becken und Weißer Elster*. Halle (Saale).

BEDNARCZYK J., ŁASZKIEWICZ T.

1990 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Inowrocławiu–Szymborzu, woj. bydgoskie, stanowisko I*. Inowrocław.

BLUME E.

1909a *Ausstellung im Kaiser Friedrich-Museum. Vor- und Frühgeschichtliche. Altertümer aus dem Gebiet der Provinz Posen*. Posen.

1909b *Aus der Provinz Posen. Erwerbungen des Kaiser Friedrich-Museums zu Posen*, Mannus 1, s. 137–140, 303–305.

1912 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit 1*. Würzburg.

1915 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit 2*. Würzburg.

Broholm, H. C.

1944 *En sjaellandsk Grav fra Femte Aarhundrede*. Fra Nationalmuseets. Arbejdsmark, s. 73–78.

BUGAJ E., MAKIEWICZ T.

1995 *Ornamentyka figuralna na naczyniach glinianych okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Polsce*. PA 43, s. 87–122.

BURSCHE A., OKULICZ-KOZARYN J.

1999 *Groby z monetami rzymskimi na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Weklicach koło Elbląga*, [w:] *Comhlan*, s. 141–163.

- CARNAP-BORNHEIM v., C.
1997 *Złoty naszyjnik z Gardei (dawniej Groß Bestendorf, Kr. Mohrungen. Archeologia Żywa 3 (4), s. 22–24.*
- CRÜGER G. A.
1872 *Über die im Regierungsbezirk Bromberg (Alt-Burgund) aufgefundenen Alterthümer und die Wanderstrassen römischer, griechischer, gothischer u. keltischer Heere von der Weichsel nach dem Rheine. Mainz.*
- DĄBROWSKA T.
1995 *Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce. Wiadomości Archeologiczne 53 (1993–94), s. 3–34.*
- DOBRINDT O.
1927 *Auf den Spuren der Vorzeit. Ein Beitrag zur Geschichte unserer Heimat. Heimatkalender für den Kreis Bomst 5, s. 33–40.*
- DOMAŃSKI G.
1979 *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II–IV wieku. Wrocław.*
1982 *Cmentarzysko w Luboszykach (II–IV w.). Wrocław.*
- DYMACZEWSKI A.
1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie w pow. średzkim. FAP 8–9, s. 179–433.*
- DZIEDUSZYCKI W., JANKOWSKA D., ŻYCHLIŃSKA J., ŻYCHLIŃSKI D.
w druku *Otorowo, st. 66, gmina Szamotuły. [w:] Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. T. 2. Wielkopolska Zachodnia. Poznań.*
- EGGERS H. J.
1951 *Der römische Import der freien Germanien. Hamburg.*
- ELIADE M.
1993 *Traktat o historii religii. Łódź.*
- ERZEPKI B., KOSTRZEWSKI J.
1915 *Album zabytków przedhistorycznych Wielkiego Księstwa Poznańskiego zebranych w Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu 4. Poznań.*
- EXNER K.
1941 *Die provinziäl-römischen Emailfibeln der Rheinlande. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 29 (1939), s. 31–121.*
- FEUGÈRE M.
1985 *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du V. s. ap. J.-C. Revue Archéologique de Narbonnaise, supplément 12, Paris.*
- FLÜGEL Ch.
1993 *Die römischen Bronzegefäße von Kempten-Cambodunum. [w:] Cambodunumforschungen 5. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte A 63, s. 53–114.*
- FOGEL J.
1991 *Pompeja Polska. Z dziejów archeologii wielkopolskiej XIX wieku: działalność Albina hr. Węsierskiego i Zbigniewa hr. Węsierskiego-Kwileckiego. Poznań.*
- GALĘZOWSKA A.
1995 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Lwówku w świetle nowych ustaleń. WSA 3, s. 175–187.*
1996a *Materiały z „Bogdanowa koło Obornik”, woj. poznańskie, w zbiorach Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze. WSA 4, s. 145–153.*
1996b *Materiały z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich z Kuźnicy Żelichowskiej, w woj. pilskim. WSA. 4, s. 155–184.*
1999 *Solacz w okresie wpływów rzymskich. Odkrycia archeologiczne z końca XIX i początku XX w. Kronika Miasta Poznania 3, s. 7–26.*

GAUL J.

- 1983 *Migracje grup ludzkich w pierwszej połowie I tysiąclecia n.e. w Europie Środkowej w świetle znalezisk przedmiotów miniaturowych i symbolicznych*. *Archeologia Polski* 28, s. 351–401.

GODŁOWSKI K.

- 1960 *Studia nad stosunkami społecznymi w okresach późnolateńskim i rzymskim w dorzeczu Odry i Wisły*. Wrocław.
- 1970 *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*. ZNUJ 11.
- 1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 4, s. 7–237.
- 1981 *Kultura przeworska*. [w:] *Prahistoria ziem polskich 5*. Wrocław, s. 57–135.
- 1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*. Wrocław.
- 1994 *Die Chronologie der germanischen Waffengräber in der jüngeren und späten Kaiserzeit*. [w:] *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*. Lublin-Marburg, s. 169–178.

GÖTZE A.

- 1904 *Hügelgräber der römischen Zeit von Selgenau, Kreis Kolmar in Posen*. *Nachrichten über deutsche Altertumsfunde* 1, s. 3–5.

GRABARCZYK T.

- 1997 *Kultura wielbarska na Pojezierzach Krajeńskim i Kaszubskim*. Łódź.

GRZELAKOWSKA E.

- 1991 *Pochówki dziecięce z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Odrach*. FA 12, s. 73–103.

HAHULA K.

- 1998 *Wyniki dotychczasowych badań na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Nowym Łowiczu, gm. Kalisz Pomorski, woj. koszalińskie. Kurhan 62*. *Acta Archaeologica Pomorania* 1, s. 105–112.
- 2000 *Rezerwat archeologiczny „Kręgi kamienne w Grzybnicy”*. ZOW 55, s. 33–38.

HESSLER R.

- 1925a *Vorgeschichtliches aus der Grenzmark*. *Ostdeutsche Monatshefte* 5 (10), s. 892–912.
- 1925b *Zur Vorgeschichte der Grenzmark*. HN 4, s. 21–27.

HIRSCHFELD v. G.

- 1881 *Der Gold- und Broncefund aus Dorotheenhof, Kreis Flatow*. *Die hervorragenden Altertümer des Regierungsbezirks Marienwerder I*. Marienwerder.

JAHN M.

- 1916 *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr.* Würzburg.
- 1921 *Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung*. Leipzig.

JASKANIS J.

- 1976 *Kurhany typu rostolckiego. Z badań nad kulturą wschodniopomorsko-mazowiecką z późnego podokresu rzymskiego we wschodniej Polsce*. ZNUJ 22, s. 215–251.
- 1996 *Cecel. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen*. *Monumenta Archaeologica Barbarica* 2. Kraków.

JASNOSZ S.

- 1982–84 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi Obornicko-Rogozińskiej, cz. 1*. FAP 31 (1980), s. 1–144; *cz. 2*. FAP 32 (1981), s. 105–155; *cz. 3*. FAP 33 (1982–1984), s. 55–166.

JAŹDZEWSKI W.

- 1890a *Szeląg pod Poznaniem*. ZAP 1, s. 18–20.
- 1890b *Wyspa na Lednicy, pow. gnieźnieński*. ZAP 1, s. 31–34.

- KACZANOWSKI P.
1987 *Drochlin. Cialopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*. ZNUJ 40.
1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*. Kraków.
- KACZANOWSKI P., ZABOROWSKI J.
1988 *Bemerkungen über die Bewaffnung der Bevölkerung der Wielbark-Kultur*. [w:] *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim 1*. Lublin, s. 221–239.
- KMIECIŃSKI J.
1962 *Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim*. Łódź.
- KMIECIŃSKI J. (red.).
1968 *Odry, cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w powiecie chojnickim*. Acta Archaeologica Lodziensia 15.
- KMIECIŃSKI J., BLOMBERGOWA M., WALENTA K.
1966 *Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiarach w pow. kartuskim*. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 12, s. 37–111.
- KOKOWSKI A.
1987 *Zagadnienie kręgów kamiennych w środkowej strefie Pojezierza Pomorskiego*. FA 8, s. 63–79.
1991 *Grób wojownika kultury przeworskiej z Orońska w woj. radomskim*. FA 12, s. 105–133.
1995 *Grupa masłomecka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*. Lublin.
- KONDRACKI J.
1998 *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- KOSTRZEWSKA M.
1956 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1954*. FAP 6 (1955), s. 224–230.
- KOSTRZEWSKI B.
1951 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1945–1949*. FAP 1 (1950), s. 164–214.
- KOSTRZEWSKI J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit, 1–2*. Leipzig-Würzburg.
1923 *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*. Poznań.
1928 *Nowe nabytki Działu przedhistorycznego Muzeum Tow. Przyjaciół Nauk w Poznaniu w latach 1922–1925*. PA 3, s. 221–223.
1933 *Złoty pierścień z przed 16 wieków. Nowe znaleziska przedhistoryczne w Poznaniu*. Ilustracja Polska 6 (nr 27). Poznań, s. 5, 15.
1939–48 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*. [w:] Krukowski S., Kostrzewski J., Jakimowicz R., *Prehistoria ziem polskich*. Kraków, s. 118–360.
1955 *Wielkopolska w pradziejach*. Warszawa.
- KOVRIG I.
1937 *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*. Budapest.
- KUCZKOWSKI W.
1995 *Badania archeologiczne w Mroczy na stanowisku nr 2*. Komunikaty Archeologiczne 7, s. 95–108.
- KUNKEL O.
1939 *Urgeschichte*. Baltische Studien N.F. 41, s. 259–316.

- LA BAUME W.
1934 *Urgeschichte der Ostgermanen*. Danzig.
- LEWCZUK J.
2000 *Dalsze odkrycia na cmentarzysku ciałopalnym kultury wielbarskiej w Jordanowie, stan. 12, gm. Świebodzin, byłe woj. zielonogórskie*. WSA 5, s. 15–18.
- LIPIŃSKA A.
1973 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1966–1968*. FAP 23 (1972), s. 192–197.
- LUND HANSEN U.
1987 *Römischer Import im Norden*. Nordiske Fortidsminder B 10. København.
- ŁOPATA J.
1966 *Nowe materiały z cmentarzysk kultury łużyckiej w powiecie szamotulskim*. FAP 17, s. 38–44.
- ŁOSIOWIE J. i J.
2000 *Z pradziejów Zakrzewskiej Osady*. Krajeńskie Zeszyty Historyczne 1. Więcbork.
- ŁUKA L. J.
1953 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1951*. FAP 3 (1952), s. 150–171.
- MACHAJEWSKI H.
1980 *Kultura wielbarska a kultura przeworska w Wielkopolsce*. FAP 29 (1978), s. 49–64.
1997 *Z badań nad kulturą przeworską w Wielkopolsce północnej*. [w:] *Kultura przeworska 3*, s. 97–116.
- MACHAJEWSKI H., SIKORSKI A.
1983 *Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Lutomiu, gm. Sieraków, woj. Poznań*. FAP 32 (1981), s. 13–24.
- MACIEJEWSKI F.
1960 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1940–1942*. FAP 11, s. 203–223.
1962 *Materiały starożytne z powiatu żnińskiego*. *Materiały Starożytne* 8, s. 217–326.
- MADYDA-LEGUTKO R.
1986 *Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. BAR. Internationales Series 360. Oxford.
1990 *Gürtelhaken der frühromischen Kaiserzeit im Gebiet des mitteleuropäischen Barbaricum*. PA 37, s. 157–180.
1999 *Żelazne sprzączki o ramach ósemkowatych na ziemiach polskich. Naśladownictwo markomańskie czy wyrób miejscowy?* [w:] *Comhlan*, s. 247–258.
- MAIER R. A.
1983 *Altsachen-Beigabe und Tierknochen-Amulett einer Kinderbestattung des merowingerzeitlichen Reihengräberfelds bei Schretzheim, Stadt Dillingen a.d. Donau*. *Germania* 61 (1), s. 123–126.
- MAKIEWICZ T.
1988 *Odkrycie kurhanu kultury wielbarskiej na terenie północno-zachodniej Wielkopolski*. [w:] *Kultura wielbarska w młodszy okresie rzymskim 1*. Lublin, s. 81–85.
1991 *Wyniki badań kurhanu kultury wielbarskiej w Łęczcach na terenie północno-zachodniej Wielkopolski*. *Sprawozdania Archeologiczne* 43, s. 265–279.
1992 *Z badań nad ofiarami i miejscami ofiarnymi na terenie Polski w okresie przedrzymskim i rzymskim*. [w:] *Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*. Gdańsk, s. 65–76.
- MALINOWSKI T.
1956 *Nabytki b. Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1929–1932*. FAP 6 (1955), s. 104–161.

- MARINGER J.
1981 *Der Hund in der Mythologie der vorgeschichtlichen Menschen*. Acta praehistorica et archaeologica 11/12 (1980/1981), s. 37–42.
- MĄCZYŃSKA M.
1999 *O tak nazywanych „sarmatskich” fibulach w Środkiej i Wschodniej Europie*. [w:] *100 let černjachovskoj kulture*. Kiev, s. 87–111.
- MĘCLEWSKA M., PASZKIEWICZ B.
1992 *Znaleziska numizmatyczne odzyskane z Niemiec 19 sierpnia 1992 r.*, Wiadomości Numizmatyczne 36, s. 69–75.
- MIKOŁAJCZYK G.
1973 *Początki Gniezna*. Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses 2.
- MÜLLER v. A.
1957 *Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseenplatte und Ostsee*. Berlin.
- NIEWĘGŁOWSKI A.
1981 *Elementy religii*. [w:] *Prahistoria ziem polskich 5*. Wrocław, s. 429–448.
- NOWAKOWSKI W.
1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*. Marburg.
1998 *Zapinka typu Almgren 239 ze szlaku bursztynowego*. [w:] *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*. Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski 1. Warszawa, s. 79–82.
- OKULICZ J., BURSCHE A.
1987 *Badania brytualnego cmentarzyska kultury wielbarskiej w Krośnie, na stanowisku 1 w województwie elbląskim*. [w:] *Badania archeologiczne w województwie elbląskim w latach 1980–83*. Gdańsk, s. 207–229.
- PAWLAK P., PIETRZAK R., SIKORSKI A.
1994 *Paleniska i obiekt kremacyjny z Mutowa, gm. Szamotuły, woj. poznańskie, stan. 2 – nowe aspekty metodyki badań*. WSA 2 (1993), s. 59–76.
- PEŠKAŘ J.
1972 *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha.
- PIASZYKOWA M.
1956 *Nabytki Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w latach 1933–1937*. FAP 6 (1955), s. 162–223.
1959 *Nabytki Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w latach 1938–1939*. FAP 10, s. 229–242.
- PIASZYKÓWNA M.
1953 *Pradzieje miasta Poznania*. Poznań.
- PIETRZAK R.
1994 *Ratownicze badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku (nr 2) w Mutowie, gm. Szamotuły, woj. poznańskie*. WSA 2 (1993), s. 43–58.
- PRZEWOŻNA K.
1955 *Osada i cmentarzysko z okresu rzymskiego w Słopanowie, pow. Szamotuły*. FAP 5 (1954), s. 60–140.
- RADDATZ K.
1957 *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*. Offa-Bücher 13. Neumünster.
1962 *Kaiserzeitliche Körpergräber von Heiligenhofen, Kreis Oldenburg*. Offa. 19, s. 91–128.
- RAJEWSKI Z. A.
1933 *Nowe nabytki Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1926–1927*. PA 4 (1930–1932), s. 248–265.

- 1937 *Cmentarzysko grobów ciałopalnych z okresu rzymskiego w Szelejewie w pow. żnińskim*, [w:] *Przyczynki do pradziejów Polski Zachodniej*. Poznań, s. 69–74.
- ROMAN E.
1998 *Ostrogi krzeslowate z terenu ziem polskich*. [w:] *20 lat archeologii w Masłomęczu I (1997)*. Lublin, s. 165–188.
- SCHACH-DÖRGES H.
1970 *Die Bodenfunde des 3. bis 6. Jahrhunderts nach Chr. zwischen unteren Elbe und Oder*. Offa-Bücher 23. Neumünster.
- SCHINDLER R.
1940 *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe*. Leipzig.
- SCHULTZE M.
1914 *Funde römischer Münze auf der Insel Ostrów in Lednica-See*. Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 17, s. 179–182.
- SCHULZE M.
1977 *Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter*. Antiquitas ser. 3/19. Bonn.
- SCHWARTZ W.
1875–82 *Materialien zur prähistorischen Kartographie der Provinz Posen (Zusammenstellung der Funde und Fundorte)*. Posen.
- SCHWARZ K.
1962 *Zum Stand der Ausgrabungen in der spätkeltischen Viereckschanze von Holzhausen*. Jahresbericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege, s. 22–77.
- SEYER H.
1981 *Siedlung und archäologische Kultur der Germanen im Havel-Spree-Gebiet in den Jahrhunderten vor Beginn u. Z.* Berlin.
- SIUCHNIŃSKI K.
1980 *Archeologiczne zdjęcie południowego dorzecza Głomii (Pojezierze Krajeńskie)*. MZ 23, s. 7–38.
- SKORUPKA T.
2001 *Kowalewko 12. Cmentarzysko birytualne ludności kultury wielbarskiej (od połowy I w. n.e. do początku III w. n.e.)*. [w:] *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 2, część 3*. Poznań, s. 11–423.
- SKORUPKA T., WIELGOSZ-SKORUPKA E.
1998 *Rzymski dzban brązowy odkryty w 1997 r. na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Kowalewku, gm. Oborniki, woj. poznańskie*. [w:] *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Neue Funde importierter römischer Waren aus den Ländern der Provinz Posen 1*. Warszawa, s. 119–128.
- STANEK K.
1999 *Wisiory opasane odmiany wschodniej w środkowoeuropejskim Barbaricum*, [w:] *Comhlan*, s. 331–367.
- STEUER H.
1982 *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials*. Göttingen.
- STOJANOWSKI K.
1934 *Typy kranjologiczne Wielkopolski*. Slavia Occidentali 13, s. 29–94.
- STRZYŻEWSKI C., ŻUROWSKI Z.
1979 *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w rejonie Trzcianki, w woj. piłskim w 1976 r.* FAP 28 (1977), s. 76–83.

SZAFRAŃSKI W.

- 1945 *Grób szkieletowy z Przebędowa w pow. obornickim z okresu rzymskiego*. ZOW 14, s. 37–42.

SZYDŁOWSKI J.

- 1984 *Naczynia drewniane w późnej starożytności na ziemiach polskich*. Katowice.

ŚMIGIELSKI W.

- 1958 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1955*. FAP 8/9 (1957–1958), s. 448–463.

TEJRAL J.

- 1968 *K otázce postavení Moravy v době kolem přelomu letopočtu*. Památky Archaeologické 59, s. 488–518.

TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA M.

- 1980 *Babi Dół-Borcz, Woiwodschaft Gdańsk, Fundstelle 2 (Gräberfeld aus der römischen Kaiserzeit)*. Recherches archéologiques de 1979. s. 22–24.

- 1985a *Części stroju kobiecego w okresie rzymskim na obszarze środkowo- i wschodnioeuropejskiego Barbaricum*. Kraków.

- 1985b *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen 43. Mainz am Rhein.

- 1992 „Specyficzne pochówki” kultury wielbarskiej. FA 16, s. 191–199.

THOMAS S.

- 1960 *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8, s. 54–215.

- 1966 *Die provinziäl-römischen Scheibenfibeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*. Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 6, s. 119–178.

- 1967 *Die germanischen Scheibenfibeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*. Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 7, s. 4–187.

TUSZYŃSKA M.

- 1998 *Cmentarzysko płaskie kultury wielbarskiej z późnego okresu rzymskiego w Kamienicy Szlacheckiej, gmina Stężycza, woj. gdańskie, stanowisko 3*. Acta Archaeologica Pomoranica 1, s. 113–120.

UMBREIT C.

- 1976 *Das gotische Gräberfeld von Brätz, Kr. Meseritz*. Bonner Hefte 11, s. 43–54.

VOB H. V.

- 1994 *Fibel und Fibeltracht. Römische Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit zwischen Rhein und Elbe*. [w:] *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. 8. Berlin, s. 496–509.

WALENTA K.

- 1981a *Obrządek pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim*. Archaeologia Baltica 5. Łódź.

- 1981b *Wybrane zagadnienia obrządku pogrzebowego wczesnej fazy kultury wielbarskiej*. [w:] *Problemy kultury wielbarskiej*. Słupsk, s. 193–207.

- 1992 *Przyczynek do genezy wielbarskich cmentarzysk kurhanowych z kręgami kamiennymi*. FA 16, s. 169–177.

WAWRZYŃIAK P.

- 2000 *Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Jordanowie, gm. Świebodzin, byłe woj. zielonogórskie*. Komunikat z badań. WSA 5, s. 7–13.

WĘGRZYNOWICZ T.

- 1982 *Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok*. Warszawa.

WIELOWIEJSKI J.

- 1970 *Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi*. Wrocław.

- 1985 *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 66, s. 123–320.
- 1994 *Zagadnienie przęślic z czasów Cesarstwa Rzymskiego*. *Archeologia* 44 (1993), s. 60–79.
- WOLAĞIEWICZ R.
- 1974 *Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej*. [w:] *Studia Archaeologica Pomeranica*. Koszalin, s. 129–152.
- 1977a *Gronowo 1974. Badania na kurhanowym cmentarzysku kultury wielbarskiej*. *MZ* 20 (1974), s. 7–30.
- 1977b *Kręgi kamienne w Grzybnicy*. Koszalin.
- 1979 *Cmentarzysko kurhanowe kultury wielbarskiej w Gronowie w świetle badań w latach 1973–1976*. *MZ* 22 (1976), s. 71–95.
- 1981 *Kultura oksywska i wielbarska (faza lubowidzka)*. [w:] *Prahistoria ziem polskich 5*. Wrocław, s. 135–178.
- 1984a *Dalsze badania w rezerwacie kręgów kamiennych w Grzybnicy*. [w:] *IX Sesja Pomorzoznawcza. Gdańsk, 22–23 III 1984. Materiały*. Gdańsk, s. 52–55.
- 1984b *Pochówek w kłodzie dębowej z II wieku n.e. w Bagiczu*. *MZ* 26 (1980), s. 39–56.
- 1986a *Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur*. *Peregrinatio Gothica. Archaeologia Baltica* 7, s. 63–98.
- 1986b *Stan badań nad okresem rzymskim na Pomorzu*. [w:] *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce*. Kraków, s. 299–317.
- 1993 *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin.
- WORBS R.
- 1979 *Zethlingen – ein Brandgräberfeld der spätrömischen Kaiserzeit aus Altmark*. Halle.
- WOŻNY J.
- 2000 *Symbolika przestrzeni miejsc grzebalnych w czasach ciałopalenia zwłok na ziemiach polskich (od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego)*. Bydgoszcz.
- WÓJCIK T.
- 1982 *Pomorskie formy bransolet węzowatych z okresu rzymskiego*. *MZP* 24 (1978), s. 35–113.
- WRZESIŃSKA A., WRZESIŃSKI J.
- 1996 *Grób „pradziejowy” z Dziekanowic, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22*. *Studia Lednickie* 4, s. 325–338.
- ZEITEN M. K.
- 1997 *Amulets and Amulet Use in Viking Age Denmark*. *Acta Archaeologica København* 68, s. 1–74.
- ZIELONKA B.
- 1970 *Rejon Gopla w okresie późnolateńskim i rzymskim*. *FAP* 20 (1969), s. 147–217.

mgr Alicja Gałęczowska
Muzeum Archeologiczne
ul. Wodna 27
PL – 61-781 Poznań

WYKAZ SKRÓTÓW

- AB – Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archäologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums, Danzig
- APL – Aus dem Posener Lande, Posen
- Comhlan* – *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa 1999

FA	– „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Archaeologica
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (Fontes Praehistorici)
IA	– „Informator Archeologiczny”
JHGB	– „Jahrbuch der historischen Gesellschaft für den Netzedistrikt zu Bromberg”
HN	– Heimatkalender für den Netzekreises, Schönlanke
MZ	– „Materiały Zachodniopomorskie”
PA	– „Przegląd Archeologiczny”
WSA	– Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne, Poznań
ZAP	– Zapiski Archeologiczne Poznańskie, Poznań
ZHGP	– „Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen”
ZHVM	– „Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder”
ZE	– „Zeitschrift für Ethnologie. Verhandlungen”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Archeologiczne
ZOW	– „Z otchłani wieków”

Alicja Gałęzowska

DIE BESTATTUNGSSITTEN DER WIELBARK-KULTUR IN GROSSPOLEN Zusammenfassung

In den letzten Jahren wurden wichtige Gräberfelder der Wielbark-Kultur in Grosspolen entdeckt, wie Imielno, Kr. Gniezno, Kowalewko, Kr. Oborniki, Jordanowo, Kr. Świebodzin, Zakrzewska Osada, Kr. Sępólno, die einige zehn bis mehrere hundert Bestattungen zählen. Im nördlichen Teil Grosspolens sind bisher über 100 Gräberfelder bekannt geworden. Die Belegungszeit umfasst die Zeit vom Ausgang der Stufe B 1 bis zur Stufe C1b; die Gräberfelder wurden in verschiedenen Zeiten angelegt, mit einem Höhepunkt der Belegung in der Stufe B2/C1-C1a. Anschliessend wurden die meisten Nekropolen verlassen.

Die Besiedlung der Wielbark-Kultur in Nordgrosspolen dauerte bis zur Stufe C1b an, in der auch die Przeworsk-Kultur in demselben Gebiet anwesend war. Somit ist dessen Kulturhomogenität diskutabel und betrifft auch die Stufe B2/C1-C1a, als die Kontakte zwischen den beiden Kulturen begannen und kleine Bevölkerungsgruppen der Wielbark-Kultur nach Kujawien gelangten, von denen zumindest ein Teil in der Przeworsk-Population aufging. Im grosspolnischen Gebiet der Przeworsk-Kultur sind nur wenige Wielbark-Merkmale bekannt, während im Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Słopanowo mehrere Funde vom Przeworsk-Charakter aus den Stufen B2/C1a-C1b vorkommen. Andererseits entspricht die Ausstattung der Frauengräber dieser Nekropole dem elbgermanischen Modell der jüngeren Kaiserzeit. Die elbgermanischen Einflüsse sind ausserdem im ganzen Wielbark-Gebiet Grosspolens in der Keramik sichtbar; es sind auch westliche Scheibenfibeln und Spinnwirtelformen vertreten.

Für die Wielbark-Kultur in Grosspolen sind birituelle Gräberfelder mit Hügeln, Steinkreisen und Flachgräbern charakteristisch, die vom Ende der Stufe B1 an angelegt wurden. Der Anteil an Skelettgräbern ist nach Regionen verschieden. Die Toten lagen meistens in gestreckter Lage, mit dem Kopf im Norden, ausnahmsweise im Süden bzw. im Westen. Grabstörungen kommen relativ oft vor, in den Beraubungsschächten lagen manchmal Grabsteine.

In manchen Brandgrabengräbern treten Steinpflaster oder Grabsteine auf. Die Beigaben in Brandgräbern waren meistens verbrannt, vereinzelt ohne Feuerspuren, wie ein Goldhalsring aus Dorotowo und ein Goldfingerring aus Poznań-Komandoria.

Nur wenige Gräber enthielten männliche Beigaben, wie Sporen, eine Trense und einen goldenen Halsring; ebenso wenige wurden anthropologisch als Männerbestattungen bestimmt.

Als Urnen wurden manchmal Bronzegefäße verwendet, wie in Dorotowo, Krzyż-Łokacz, Wapniarnia-Biała, Poznań-Szeląg, Poznań-Komandoria und Brzostowo. Die Ausstattung der Kinder unterscheidet sich nicht von derjenigen der Erwachsenen; als Kinder- und Frauenbeigaben gelten Amulette.

Die Gräberfelder nahmen meistens ein grosses Areal ein, oft mit Hügeln und Steinkreisen. Die Ustrinen, Feuerstellen und vermutlich Opfergruben konzentrierten sich in einigen Nekropolen in einem abgesonderten Teil. Die Gräber bildeten Konzentrationen, die vermutlich den Familien bzw. Sippen entsprachen.

Im Gräberfeld von Stopanowo (von mehr als 120 × 75 m Grösse) lag am Ostrand eine Zone mit einem Kreis (?), einem Grabenobjekt, Opfergruben (?) und Feuerstellen. Im Grabenobjekt befanden sich eine Bestattung, eine Ustrine, zerbrochene Tongefäße und Tierknochen, alles vermutlich von ritueller Bedeutung. Dieselbe Funktion hatten wahrscheinlich Konzentrationen von Feuerstellen, die von einigen weiteren Gräberfeldern bekannt geworden sind.